

Twee heekundige verhandelingen ... de eerste over de natuur, en gevolgen des wonden en kneuzingen van het hoofd, schuddingen der herssenen, en bekkeneelsbreuken; de andere over de breuken / Uit het Engelsch vertaald.

Contributors

Pott, Percivall, 1714-1788.

Publication/Creation

Rotterdam : R. Arrenberg, 1768.

Persistent URL

<https://wellcomecollection.org/works/qej94jjb>

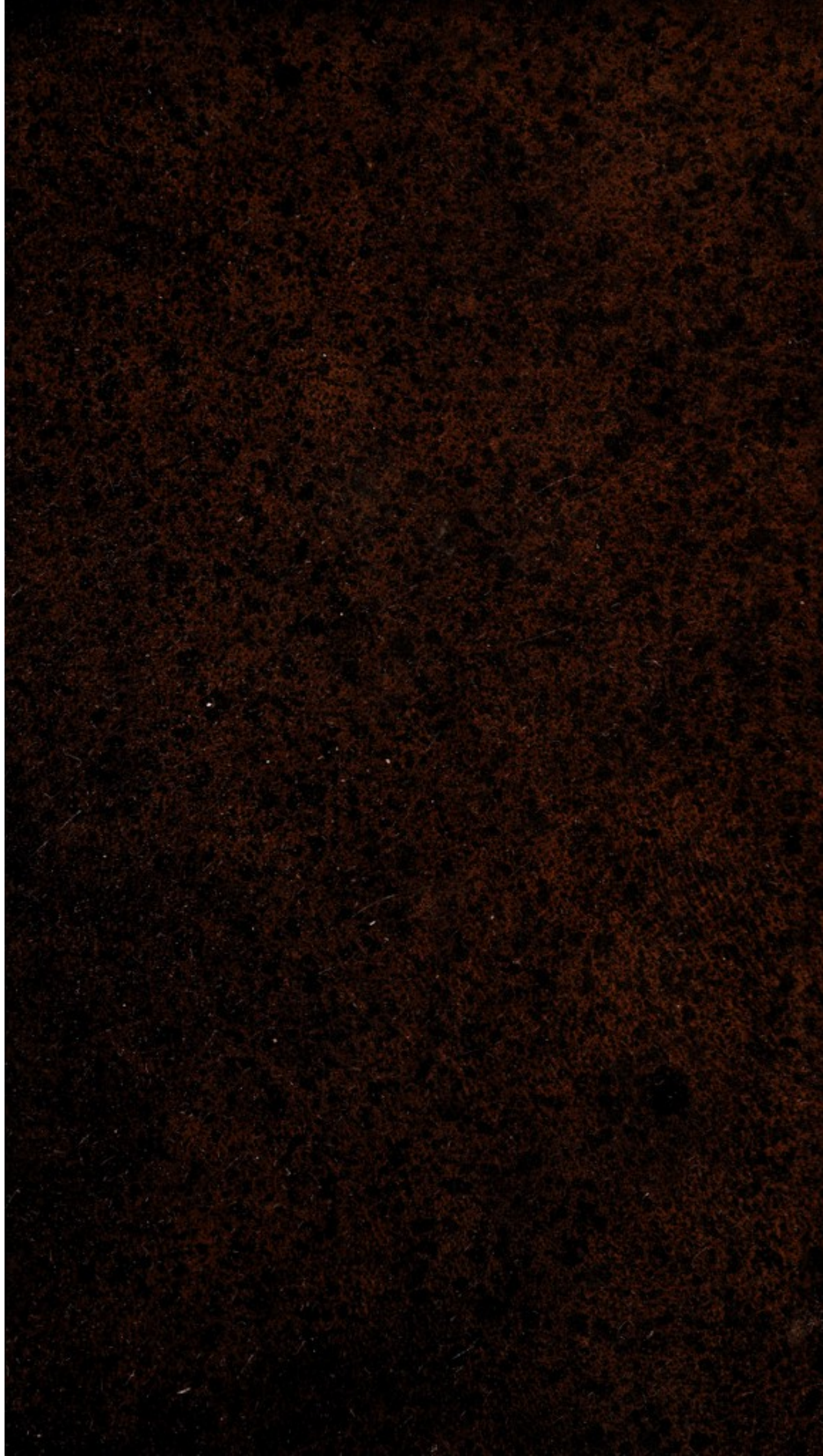
License and attribution

This work has been identified as being free of known restrictions under copyright law, including all related and neighbouring rights and is being made available under the Creative Commons, Public Domain Mark.

You can copy, modify, distribute and perform the work, even for commercial purposes, without asking permission.

Wellcome Collection
183 Euston Road
London NW1 2BE UK
T +44 (0)20 7611 8722
E library@wellcomecollection.org
<https://wellcomecollection.org>

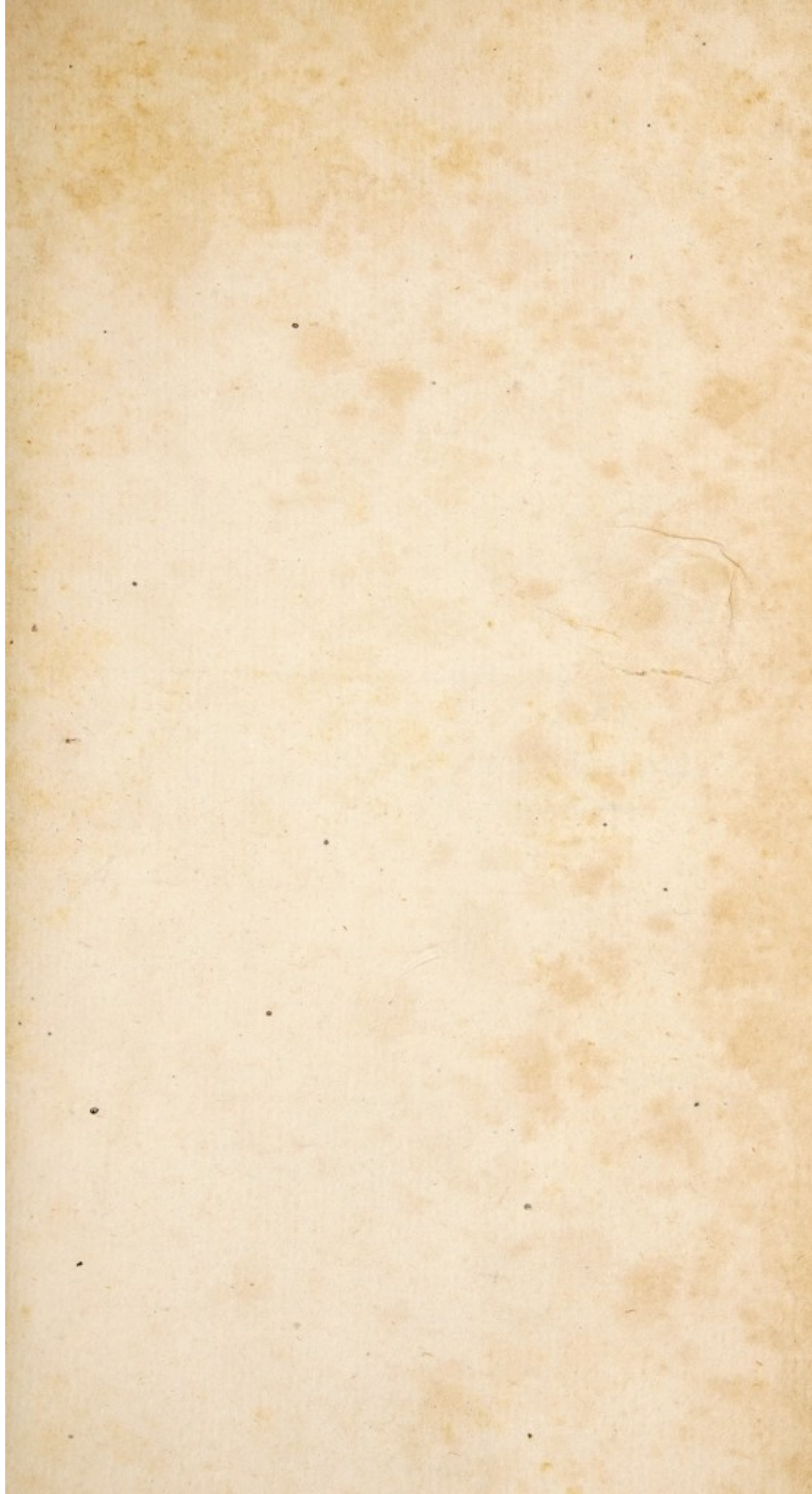

H. xxv. a

18

IV. 6. 107

Digitized by the Internet Archive
in 2019 with funding from
Wellcome Library

<https://archive.org/details/b30542054>

T W E E
H E E L K U N D I G E
V E R H A N D E L I N G E N

V A N D E N H E E R E
P E R C I V A L P O T,

*Eerste Heelmeeſter van St. Bartholomeus
Hospitaal, en Lid van de Koning-
lyke Maatſchappij te London;*

de eerste over de Natuur, en gevolgen der
W O N D E N E N K N E U Z I N G E N

V A N H E T
H O O F D,

S C H U D D I N G E N D E R H E R S S E N E N,
E N B E K K E N E E L S B R E U K E N;

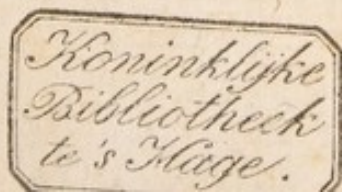
de andere over de
B R E U K E N.

Uit het Engelsch vertaald.

T E R O T T E R D A M,
By R E I N I E R A R R E N B E R G,

M D C C L X V I I I.

VOORREDEN.

In de Voorreden van myne Verhandeling over de Traanfistel, zeide ik opgemerkt te hebben, dat veele van die jonge lieden, welke hier te Londen hunne Heelkundige opvoeding komen voleindigen, te zeer geneigd waren hunne oplettenheid alleen aan dat gedeelte der Heelkunde te besteden, 't welk de operatien tot onderwerp heeft.

Deze waarneming scheen my op dien tyd, en schynt my heden nog, eene waarheid van geen gering belang.

Behendigheid in 't doen der operatien is zekerlyk één van de vereischten van eenen Heelmeeſter; doch het is 'er ook maar ééne; veele der andere zyn van gelyke noodzaaklykheid. Het behouden van eenig deel van 's menschen ligchaam, heeft ten minsten zoo veele verdienſten als 't zelve op de handigſte wyze weg te nemen: veele ziekten, der Heelkunde betreffende, zyn 'er welker behandeling meer wezenlyke kennis en oordeel vereiſcht, dan 'er tot de enkele uitvoering van eene operatie, hoe ook genaamd, noodig is; om niet te zeggen dat het vermogen en de ſchrandeheid van eenen Heelmeeſter ten minsten zoo dikwils in de voorkoming van eene operatie, als in de verrichting derzelve getoont word.

Deze behendigheid is ook, zoo als men zeer ongerymdlyk veronderſteld, geenszins tot de voorname operatien alleen bepaalt; yder gedeelte der Kunſt geeft meenigvuldige bewyzen voor het tegendeel: yder gedeelte derzelve vordert eene hand aan de uitvoering gewoon, zoo wel als een hoofd tot de beſtierung derzelve bekwaam. De verſchillende wyzen, van gebrokene ledematen te zetten, ontledingen te herſtellen, en veele andere Heelkundige gebreken te behandelen,

V O O R R E D E N.

zullen niet alleen de bekwaamheid van den Heelmeeſter aantoonen, maar ook een byna onbegrypelyk verſchil voor den lyder, zoo wel ten opzigte der tegenwoordige pyn, als de toekomende gevolgen van zyn gebrek te wege brengen. Pyn is een wezenlyk onheil voor hem, die dezelve gevoelt; verminktheid en wanſtalligheid, zyn ſomtyds de onvermydelyke gevolgen van een gebrek, doch zy worden ook ſomtyds door onoplettenheid en verkeerde behandeling voortgebragt.

Het ware my leed, indien men veronderſtelde dat myn oogmerk is de Heelkundige leerlingen af te raden zich op eene handige wyze van opereren toe te leggen. In tegendeel, ik weet hoe noodzaaklyk en gewigtig zulk eene handigheid zy: en tragte hen alleenlyk af te raden van zich hier toe alleen te bepalen.

Gebreken oordeelkundig te onderscheiden, en met bekwaamheid te behandelen, is niet door eene vluchtige beſchouwing derzelyven te verkrygen; een Hospitaal voor eenige maanden uit en in te loopen, of enklyk een algemeen ſamenſtel der Heelkunde te lezen, zal geen kundigen Heelmeeſter voortbrengen; hy, die dezen naam zoekt te verdienen moet op veele geringe zaken acht ſlaan, welke door onoplettende over 't hoofd gezien, en door geene Schryvers kunnen aangetekent worden; hy moet zich gewennen voor zich zelve te zien, en te denken; en hy moet de regels welke door de Schryvers ter neêrgeſteld zyn, alleenlyk aanmerken als de buitenlynen van iets, dat hy moet opvullen en voltooijen: boeken mogen hem algemeene denkbeelden opleveren, maar de oefſening en overdenking, moeten hem handig en oordeelkundig maken, zonder dezelve mag het lezen hem mooglyk voor grove miſſlagen bevryden, doch hy zal ſteeds onervaren en zonder oordeel blyven.

V O O R R E D E N.

De oneindige verscheidenheid van ligchaamsgestellen, de meenigvuldige vermengingen der gebreken, en de vreemde uitwerksels van uiterlyk geweld, leveren een ruim veld van beschouwing op; dog hy die 't zelve haastig afloopt zal 'er niet als ter loops mede bekend worden, en dikwils in dwalingen vervallen, welke schandelyk voor hem zelve, en schadelyk voor anderen zyn zullen.

De Heelkunde is op waarnemingen gegrond, en word door ondervinding geschraagt; om dezelve in 't algemeen wel te kennen word 'er niet alleen eenen geruimen tyd vereischt, maar de oordeelkundigste en ervarenste zelve, vinden zich dikwils nog in de noodzaaklykheid van hunne gevoelens en handelwyzen te veranderen. Het zeggen van een uitmuntend menschenkenner zal niet minder juist en bondig in de Kunsten dan in de Zedekunde (a) bevonden worden, inzonderheid in eene zoodanige kunst als de onze, welke van eene herhaalde ondervinding afhangt, en wier onderwerp aan zoo veel verandering onderhevig is.

Lord Bacon raad den leerlingen aan, zich alleenlyk op een zeker deel, en op eene enkele ziekte te gelyk toeteleggen, en geen ander te ondernemen voor en al eer zy met het zelve door en door bekend zyn.

Misschien zoude een strikte en letterlyke opvolging van dezen regel, de oeffening der Geneeskunde te langwylig maken om dezelve binnen eenen redelyken tyd te vol-

(a) Nunquam ita quisquam bene subducta ratione ad vitam fuit, quin res, ætas, usus, semper aliquid aportet novi, aliquid moneat; ut illa, quæ te scire credas nescias, &, quæ tibi putaris prima, in experiundo ut repudies.

Terent. Adelph.

V O O R R E D E N.

voleindigen, doch onder zekere bepalingen zal men zynen raad nuttig bevinden.

Verzamelaars van algemeene samenstelsels of Leerstellingen kunnen onmoglyk de gebreken met die nauwkeurigheid en uitgebreidheid verhandelen als veele derzelve vorderen; en dus moeten de denkbeelden, welke uit zoodanige algemeene beschryvingen gevormd worden, dikwils zeer oppervlakkig zyn.

De Schryver, welke zich zelfs tot één onderwerp alleen bepaalt, kan zonder gevaar van langdradigheid, in veele kleine byzonderheden treden, die de beschouwende en beoëffenende kennis betreffen, welke kundigheid ten uiterste noodzaaklyk is, doch die een algemeen samenstel tot eene verbazende grootte zou doen uitdyen; ook legt hy niet onder de verpligting van zyn onderwerp zoo beknopt te moeten verhandelen; en dus is 't zyn eige schuld, wanneer 't zelve niet klaar en duidelyk is.

Dit is altoos myn gevoelen geweest; en ingevolge van dien, heb ik het reeds gewaagt myne gedagten over een of twee gebreken aan de wereld te onderwerpen. De goedkeuring waar mede dezelve ontfangen zyn, heeft my aangemoedigd om de volgende praktikale aanmerkingen, over een ander gebrek, 't welk misschien zoo zorgvuldig niet gade geslagen, noch zoo grondig verklaart is, als 't groot gewigt derzelve wel vereischte, uit te geven; een gebrek 't welk met meer onzekerheid gepaart gaat, meer angst aan den Heelmeester baart, en met meer gevaar voor den lyder verzelt is, dan byna eenig ander gebrek waar aan 's menschen ligchaam, door uitwendig geweld, onderhevig is. Ik meen de HOOFDWONDEN.

Dit

V O O R R E D E N.

Dit is een algemeen woord, waar onder altoos veele verschillende gebreken, door verscheiden onmiddelyke oorzaken voortgebragt, en verschillende deelen beledigende, begrepen zyn geworden; als alle beledigingen welke door uitwendig geweld, aan 't hairige bekleedsel des hoofds, aan 't panvlies, de hersenpan, hersenvliezen en hersenen zelven zyn toegebragt; 't zy dezelve door snyding, verscheuring, of kneuzing der bekleedselen; 't zy dezelve door wonding, kneuzing, en verbreking der hersenpan; 't zy dezelve door kwetsing der hersenen of derzelver vliezen, of wel door de drukking van vloeistof, ingevolge eener uitwendige belediging uitgestort, veroorzaakt zyn.

Sommige van deze beledigingen zyn zichtbaar en derhalven aanstonds kennelyk; andere hebben geen uitwendig kenmerk, en kunnen dus niet beoordeelt worden, dan alleenlyk door de toevallen die dezelve voortbrengen.

Indien deze gevallen altoos onvermengd, en enkelvoudig waren, dan zou in 't gemeen yder byzonder soort van belediging, door zyne byzondere toevallen aangewezen worden; doch zulks gebeurd ongelukkiglyk niet dikwils; hevig uitwendig geweld aan 't hoofd toegebragt, veroorzaakt zeldzaam eene enkelvoudige uitwerking, die zich tot een enkel deel bepaalt; en wanneer 'er verschillende toevallen, uit verscheide beledigingen voortspruitende, met elkanderen vermengt zyn, dan word het ten uitersten moeilyk, om niet te zeggen onmooglyk, de onmiddelyke oorzaken van elkanderen te onderscheiden, hoe gewigtig eene zoodanige onderscheiding in de praktyk ook zyn moge.

Dit alleen moet noodwendig eenen zekeren trap van verwarring, en duisterheid te wege brengen; ook

V O O R R E D E N.

word de moeilykheid om in deze gevallen naaukeurige bepalingen te maken, nog door eene andere omstandigheid vergroot, namentlyk dat in sommige gevallen, verschillende soorten van beledigingen byna dezelfde toevallen voortbrengen.

By voorbeeld: het hoofd word somtyds zoo geschud dat 'er een wanorder in 't mergagtige samenstel der hersenen ontstaat, zonder eenige blykbare verbreking van vaten of uitstorting van vogten; dit noemt men schudding der hersenen. Is dezelve in eenen aanmerkelyken trap, dan is ze dikwils met ongevoeligheid, verlies van kennis en vrywillige beweging verzeld: eene uitstorting van bloed of wei, tusschen de vliezen, op de oppervlakte, of in de holligheden der hersenen, gaat dikwils met soortgelyke toevallen gepaart; doch schoon de uitwerksels omtrent een en 't zelfde zyn, de oorzaken zyn echter zeer onderscheiden.

De toevallen, door de drukking van een afgebroken stuk van de binnenste tafel der hersenpan voortgebracht, zyn naauwlyks te onderscheiden van die, welke door bloed of wei op de hersenen drukkende veroorzaakt worden, schoon zekerlyk yder van deze eene zeer verschillende oorzaak van belediging is.

Deze vermengingen van oorzaken en toevallen, en de onzekerheid, welke dezelve noodwendig verzellen, maken dit gedeelte der Heelkunde zeer onaangenaam: doch enkele klagten zullen dit nimmer verbeteren, en dewyl de verlegenheid die wy gevoelen, groot is, zoo moeten onze pogingen, om deze zaak optehelderen, in evenredigheid zyn.

Door een groot getal dezer gevallen naaukeurig te onderzoeken, zullen wy mooglyk vinden, dat schoon
eene

V O O R R E D E N.

eene klare en volmaakte kennis derzelven niet door ons te bereiken zy, 'er echter meer kundigheid te verkrygen is, dan een onoplettent Heelmeeſter zich inbeeld. Miſſchien zoude men na een nog naaukeuriger onderzoek vinden, dat ſommige van die gevallen, welke veele toevallen met elkanderen gemeen hebben, echter ook nog eenig byzonder kenmerk opleveren, waar door ze van den anderen te onderscheiden zyn, en de geſchiktſte wyze van behandeling in yder derzelven aangewezen word.

Konden wy dit maar tot eenen tamelyken trap van zekerheid brengen, dan hadden wy reeds veel gewonnen, want voor het tegenwoordige is 'er geen deel der Heelkunde waar in veelen zoo verlegen zyn als in dit: men gebruikt algemeene bewoordingen waar aan geene juiste denkbeelden gehegt zyn, en de Heelmeeſter de natuur van 't gebrek zelve niet klaar bevattende, weet niet hoedanig hy 't zelve aan anderen zal verklaren, of op wat wyze hy zich gedragen moet om 't zelve gepaſtelyk te behandelen.

Of het volſtrekt noodzaaklyk zy de herſenpan aanſtonds te doorboren, dan of men zulks zonder gevaar zou kunnen uitſtellen; welke de waarschynlykſte gevolgen van 't een en ander zyn zullen; welke verſchynfels goed, en welke kwaad voorſpellen; welke toevallen men hulp kan bewyzen, en door welke middelen; zyn alle dingen welke yder, die zich eenen Heelmeeſter noemt, zoo volmaakt moet kundig wezen als de natuur der zake toelaat, en welke alleenlyk door eene herhaalde en naauwkeurige oplettenheid te verkrygen zyn.

Voorzeggingen te maken, betekent niets anders als de waarschynlyke uitkomsten van een gebrek te beoordeelen.

V O O R R E D E N.

deelen , door eene vergelyking van gelyke gevallen ; dit is het werk van eene bedaarde overweging , en dus toont gemeenlyk een Heelmeeſter in dit gedeelte van onze kunſt wat zyne wezenlyke bekwaamheden zyn.

Een naderend onheil te kunnen voorzeggen , is al zoo noodzaaklyk aan eenen Heelmeeſter , als eenen goeden uitſlag te voorspellen ; vrienden en naaſtbeſtaanden hebben regt om van de beweegredenen van des Heelmeeſters handelsvys onderricht te zyn ; ja , dat nog meer is , de Heelmeeſter zelve moet in ſtaat zyn zich zelve te overtuigen dat zyn gedrag op reden gegrond is , en dat hy zynen pligt volvoert.

De eenigſte middelen door welken eene ware en nuttige kennis , in dit , zoo wel als in yder gedeelte der Heelkunde , te verkrygen is , zyn , een genoegzame kennis van 't ontleedkundig ſamenſtel van 's menſchen ligchaam ; een naaukeurige oplettenheid op de toevallen der gebreken in levenden , en een ſtipte navorſching van de verſchynſels derzelve in doode ligchamen : dit zyn de groote bronnen van alle Geneeskundige kennis , en door welken 'er nog zeer nuttige kundigheden , zelfs in dit duistere gedeelte , te verkrygen zyn.

Door deze middelen zal men onder andere ook vinden , dat de breuken der herſenpan in 't afgetrokken beſchouwd , niet met die toevallen , of met dat gevaar verzeld zyn , als men gemeenlyk veronderſtelt ; dat 'er groote hoeveelheden van etter tuſſchen 't dikke herſenvlies en 't bekkeneel , zonder eenige voorafgegane uitſtorting van bloed , kunnen gevormd worden ; en dat de afſcheiding en verrotting van dit vlies , ſchoon de hedendaagsche Schryvers hier op weinig agt geſlagen hebben , echter dikwylor oorzaak van kwade toevallen ,
en

V O O R R E D E N.

en van de dood zelve is, dan alle de andere te samen-
genomen.

De groote lengte van tyd, welke 'er somtyds tus-
schen het ontfangen der belediging, en derzelve doo-
delyke uitwerksels verloopt; de naar oogenschyn vei-
lige staat van den lyder gedurende die tusschentyd; de
yslyke toevallen welke somtyds op ligte slagen van 't
hoofd volgen, en 't weinig vermogen der Kunst om
deze toevallen in veele gevallen tegen te gaan of weg te
nemen; maken dit gedeelte der Kunst zeer droevig,
en de geringste vermeerdering van kundigheden alle
onze moeite overwaardig.

Van deze toevallen zyn 'er inderdaad maar al te
veele geheel buiten bereik van alle hulp; doch 'er is
altoos, zelfs in de jammerlykste gevallen, eenig ge-
noegen in de ware oorzaak des onheils te kennen, in
te weten wat het is, 't welk onze pogingen verydeld
heeft, en in de overtuiging dat wy alles gedaan heb-
ben dat de natuur van 't geval toeliet.

Est quodam prodire tenus si non datur ultra.

Myn oogmerk is, in de volgende bladeren, sommige
dier onheilen waar aan 't Menschdom door uitwendige
beledigingen van het bekkeneel en deszelfs inhoudende
deelen, onderhevig is, na te speuren; doch met dit te
doen beöoge ik geenszins eene regelmatige verhandeling
te schryven, maar alleenlyk zoodanige praktikale aan-
merkingen over de gewigtigste omstandigheden, die
deze gebreken verzellen by een te voegen, zoo als my-
ne waarneming en boekoeffening ze my op verschillen-
de tyden hebben aan de hand gegeven; veele zaken,
welke noodwendig een gedeelte van eene volledige ver-
han-

V O O R R E D E N.

handeling zouden moeten uitmaken, zyn hier uitgelaten, als niet tot myn oogmerk behoorende.

Indien ik in eenige weinige byzonderheden van de gewoone aangenomene leerstellingen verschille, zoo verzoek ik alleenlyk dat de Lezer zulks niet gelieve aan te merken, als het gevolg van een enkel haastig aangenomen gevoelen, maar als de vrugt van eene zorgvuldige oplettenheid, in de herhaalde gelegenheden, welke een groot openbaar Hospitaal my om zoodanige gevallen te zien en natevorschen, heeft opgeleverd.

Ik zoude veele waarnemingen kunnen opgeven om myne stellingen te bevestigen, indien ik dagt, dat zulks iets tot derzelve nuttigheid of gegrondheid zou bybrengen, doch ik heb dezelve agtergelaten, om dat zy my niet schynen het een noch 't ander uittewerken, dewyl de Lezer zich tog op myne oprechtheid, zoo wel in 't een als in 't ander geval, verlaten moet; iemand bekwaam om staande te houden, 't geen hem als valsch bewust is, zou eene zeer gebrekkige verbeelding moeten bezitten om niet eenige waarnemingen tot onderschraging, van 't zelve, te kunnen smeden.

De aanhalingen in de noten zal men mooglyk te talryk vinden, en my om dezelve ten onregte, van gemaaktheid beschuldigen. De wyze waar op de Ouden deze gebreken behandelden, is allen Heelkundigen niet bewust, en dus zyn aan veelen van hun de wezenlyke verdiensten der Hedendaagsche verbeteringen onbekend; daarenboven hebben veele van de beste oude Schryveren dit onderwerp in 't byzonder beschouwd, en 'er zeer goede aanmerkingen over opgegeven. Dewyl zy de verschynfels der ziekten stiptelyk gade sloegen, zoo zyn hunne ziektekundige waarnemingen in 't algemeen zeer naauwkeurig, en de beoordeelingen
daar

V O O R R E D E N.

daar uit getrokken wordende, zeer juist: dit, en dit alleen zyn de redenen die my tot zoo veele aanhalingen bewogen hebben, ten einde, in de eerste plaats de waarheid myner stellingen te betoogen, en in de tweede recht te doen aan de gedagtenis der ouden.

Weinige menschen zyn bekwaam onzydig over zich zelven of hunne werken te oordeelen, de volgende bladeren zullen mooglyk bewyzen, dat ik in deze onderneming my zelve te hoog geschat heb.

Indien ik 't onderwerp zoodanig behandelt heb, dat het den kundigen genoeg, en hun die 't noodig hebben eenige kundigheid doe verkrygen, dan zal ik zeer voldaan zyn: indien ik in beide gemist heb, kan ik alleenlyk myn goed oogmerk voorwenden, en des Lezers vergeving over 't verkwisten van zyn tyd verzoecken; wenschende dat een kundiger hand zulks beter moge uitvoeren, dewyl het een punt is, waar in het Menschdom veel belang heeft, en 't welk geenszins genoegzaam verstaan word, door veele van hun die daaglyks bloot staan om 't zelve te moeten behandelen.

De oordeelkundige Lezer, zal, buiten twyfel, eenige dingen vinden, waar tegen hy zich zal opwerpen; doch 'er is één al te gemeenzaam gebrek in Geneeskundige boeken, aan welke ik hoop dat hy my niet zal schuldig bevinden; ik heb geene pligtplegingen aan de Heelkunde, ten koste der waarheid betaald, ook heb ik niet getragt my te bedienen van 't geen tegenwoordig 't heerschend kenmerk van onzen tyd schynt te zyn, namentlyk, de neiging om blindlings te gelooven alles wat stoutlyk word voorgesteld. (a)

Alles

(a) Ik meen in zaken de Genees- en Heelkunde betreffende.

V O O R R E D E N.

Alles waar in onze Kunst bekwaam is goed te doen; of verbetering vordert, heb ik vrylyk voorgesteld; alles waar in ze gebrekkig of kragtloos is heb ik oprechtlyk erkent, latende de Kunsten van bedrog en valsheid over aan hun, die ze waardig agten te gebruiken; aan hun, die schoon zoo onwetend als schaamteloos, echter door de ligtgeloovigheid van 't gemeen, en de heerschende mode, ryklyk voor 't vergiftigen, blindmaken, pynigen, verminken, en vermoorden van 't Menschdom, onder de benaming van ontdekkers van onfeilbare geneesmiddelen, Oogmeesters, Kanker genezers, en Breuksnyders &c. beloont worden.

VERHANDELING
OVER DE
WONDEN
VAN HET
HOOFD.

EERSTE AFDEELING.

OVER DE WONDEN EN KNEUZINGEN
VAN 'T HOOFD.

Alle de uitwendige beledigingen, waar aan de Hersenpan onderhevig is, kunnen tot drie algemeene hoofden gebragt worden; namentlyk, wonden, kneuzingen, en verbreking.

Onder het woord Wond kan men begrypen, alle kwetsing welke door de oppervlakte der beenderen doordringt, en door de punt of scherpte van eenig werktuig of geweer veroorzaakt word; insgelyks de afscheiding van alle gedeeltens der beenderen, door een byl, fabel, hakmes &c. te wege gebracht.

Dat alle beenderen welke uit twee tafelen bestaan, en door een tusschenkomend tafelscheidfel van elkanderen gescheiden, vatbaar zyn om door kneuzing beledigt te worden, is buiten twyfel; de beenderen van 't bekkeneel zyn derhalven aan dit soort van belediging, alleen uit hoofde van derzelver samenstel onderhevig.

Doch indien men desgelyks overweëgd, dat het gantsche Bekkeneel door een sterk, vast,
A pees.

peesagtig vlies, ryklyk met bloedvaten voorzien, bekleed en gevoerd is; dat deze bloedvaten van 't eene vlies in 't ander door middel van het tafelscheidfel overgaande, eene gedurige omloop tusschen dezelve onderhouden, en eindelyk dat het binnenste van deze vliezen een van de onmiddelyke bekleedfels der hersenen is; dan zal het blyken, dat kneuzingen van zoodanige samengestelde en verknogte deelen; en wier gebruik van zoo veel belang is, somtyds van groote onheilen moeten gevolgt worden, en derhalven dat onder de afdeeling van kneuzing, veele zeer gewigtige omstandigheden moeten voorkomen.

Het woord *Fraçtura*, in eenen algemeenen zin genomen, sluit in zich alle geweldige scheiding van eenig gedeelte eens beens, welke niet door steken of snyden veroorzaakt is.

De wonden der hersenpan door een puntig of doorborend werktuig gemaakt, zyn van drieërlei soort.

1°. Die, welke alleen door de eerste of buitenste tafel der hersenpan doorgaan, en geen nadeel aan de binnenste toebrengen.

2°. Die, welke door beide de tafelen heendringen.

3°. Die, welke de buitenste tafel doorboren, en de binnenste verbreken.

Een wond welke de buitenste tafel alleen doorboort, en niet verzeld is van toevallen, die eenig ander onheil te kennen geven, kan men als eene eenvoudige wonde behandelen en aanstonds genezen; doch is dezelve met zulke toevallen en verschynselen verzeld, die eenig ander onheil, als de enkele wonde des beens aanwyzen, dan moet de behandeling verschillen naar mate zoodanig onheil vereischen zal.

De

De onheilen, welke eene wonde van dit foort kunnen verzellen, vloeyen enkel voort uit de kragt, waar mede de slag is toegebracht, en deze zyn, uitstorting van vogten; kneuzing, met alle deszelfs gevolgen, zoo wel ten opzigten der hersenpan, als 't dikke hersenvlies; en schudding der hersenen.

Wanneer het werktuig door beide de tafelen is doorgedrongen, ontsnapt het dikke hersenvlies zelden onbeschadigt, waar uit men dan bloedstorting of ontsteking te wagten heeft: het verlies van bloed is, wel is waar, zelden groot, doch het gevaar spruit in dit geval voort, uit de indringing van een hoeveelheid van bloed tusschen de hersenpan en hersenvliezen, alwaar 't zelve alle de kwade uitwerkselen van een vreemd ligchaam zal voortbrengen. Een steek in 't dikke hersenvlies, is instaat, even gelyk alle soortgelyke wonden der vaste en peesagtige vliezen, om eene zeer hevige ontsteking te verwekken; en één van de bekende uitwerksels van eenen hevigen slag of kneuzing der hersenpan, is de afscheiding en verrotting van 't ondergelegene vlies.

Het maakfel, gebruik en vasthegting van 't dikke hersenvlies, maken beide de zoo evengenoemde uitwerksels van 't uiterste belang voor den lyder.

Een ontsteking van 't dikke hersenvlies is in 't algemeen met een koorts verzeld, welke onze grootste ervarenheid te leur steld; de verrotting of verettering van 't zelve is doorgaans doodelyk; ende ophouding van bloed, tusschen dit vlies ende hersenpan, of tusschen 't zelve ende hersenen brengt zeer kwade toevallen, en groot gevaar voort.

De toevallen eener uitstorting zyn de zoodanige als door de drukking, die dezelve op de hersenen en zenuwen maakt, voortgebragt worden, namentlyk, braking, slaperigheid, of groote neiging tot fluimeren, eene doffe onverschilligheid voor zintuiglyke voorwerpen, en 't gebrek of verlies van vrywillige beweging.

Deze toevallen zyn meer of minder hevig; naar de hoeveelheid, en gesteldheid der uitgestorte stoffe, en zyn dikwils met eene flappe, werkzame (*labouring*) en afgebrokene pols verzelt.

De toevallen eener ontfeking of verettering van 't dikke hersenvlies, zyn alle van eenen koortsagtigen aart; als snelle pols, heete en drooge huid, blozende kaken, ontstokene oogen, benaauwtheid, rusteloosheid, walging, braking, huivering en yling. (a)

Hier uit blykt dan, dat eene enkele uitstorting van bloed, en eene ontfeking van 't dikke hersenvlies, zeer onderscheidene oorzaken van belediging zyn, en door verschillende toevallen verzeld worden. Door hier op behoorlyk te letten, zullen wy dikwils gelegenheid hebben, 't een

(a) Braking is een algemeen, doch, een dubbelzinnig toeval; dezelve geeft altoos te kennen, dat 'er eenig geweld aan de hersenen geschied is, maar geenzins van wat soort dezelve zy; ze is altoos onder de toevallen van een bekkeneels breuk geteld; doch dewyl ze dikwils alle soorten van uitwendige beledigingen, waar door de hersenen geschud of gedrukt worden verzeld, zoo moet men ze altoos aanmerken als een bewys van eenig geweld aan dit deel gepleegd, en dien volgens op zyn hoede zyn, schoon wy hier uit, echter niet met eenige zekerheid kunnen besluiten, van wat byzonder soort de belediging is, en of dezelve zal aanhouden dan niet.

't een van 't ander te onderscheiden, en daar door niet alleen dat vermaak, 't welk noodwendig uit het denkbeeld dat onze gisfingen waar en wel gegrond zyn, voortvloeit, te wege brengen, maar ook te gelyk in fommige gevallen, de beste wyze, die men tot hulp van den lyder volgen moet, ontdekken en aanwyzen: want fchoon de geneeswyze in 't algemeen in beide gevallen; byna 't zelfde is, verfchilt dezelve echter in fommige opzigten, genoeg om de kennis der onmiddelyke oorzaak, als het mooglyk is dezelve te verkrygen, onze moeite over waardig te achten.

By voorbeeld, wanneer een uitftorting van bloed groot is, of met dringende toevallen verzeld gaat, word dezelve naauwlyks ooit zonder doorboring der herfenpan genezen; en hoe dringender de toevallen zyn, hoe eerder deze bewerking moet verrigt worden. Ontlastingen nog andere middelen zyn niet genoegzaam om 't onheil, 't welk deze drukking te wege brengt, aftewenden; en alle andere pogingen zyn erger dan vrugteloos, dewyl zy meenigmaal verlies van tyd en gelegenheid veroorzaken, welke nimmer te herroepen zyn.

Een ontfteking van 't dikke herfenvlies vereifcht altoos, en wykt fomtyds wanneer ze ligt is, voor een ruime aderlating, zagte buikzuivering, en een algemeen verkoelende en de koorts tegen gaande levensregel. De tyd die 'er aan deze handelwyze befteed word, is geensins verloren, maar ftrekt tot voordeel van den lyder, al wierd zelfs de doorboring der herfenpan naderhand noodzaaklyk: derhalven moeten wy in 't eene geval de panboor zonder uitftel in 't

werk stellen, en in 't ander beproeven, of dezelve niet voortekomen zy.

'T zy de panboor voor eene ontlasting van uitgestort bloed, of voor het gewonde en ontstokene vlies in 't werk gesteld word, het oogmerk is altoos door dezelve eene zoodanige opening te maken, als genoegzaam is om het bloed, wei of etter, 't welk op of onder de oppervlakte van het dikke hersenvlies reeds verzameld is, of verzameld mogt worden, behoorlyk te ontlasten.

De kroon of zaag der panboor welke men by deze gelegenheid gebruikt, moet groot zyn, en zoodanig gesteld worden, dat de wonde van 't been zoo na als mogelyk, in 't middenpunt van deze kroon kome.

Wanneer 't stuk been uitgenomen, en 't dikke hersenvlies blootgelegd is, dan moet naar den staat ende omstandigheden van dit vlies de toekomende behandeling geschikt worden.

Indien dit vlies gekwetst is, of schynt te zullen ontsteken, moet het met de allerzagste middelen verbonden worden; terwyl men door aderlating, zagte buikzuivering, en eene gepaste levensregel, alle pogingen in 't werk steld om de ontsteking te stillen, en te beletten dat dit vlies niet ontaarde.

Vind men dat het zelve merkelyk van de binnenzyde der hersenpan afgescheiden, of reeds in eenen ontaarden of etteragtigen staat is, dan moet de Heelmeeester overwegen, of de opening die hy gemaakt heeft, voldoende zy, om aan 't oogmerk te beantwoorden; en dit niet zynde, moet hy de panboor wederom stellen op eene zoodanige wyze, als best aan zyne beooging schynt te zullen voldoen.

Indien 't geval eene enkele uitstorting van bloed in eene kleine hoeveelheid is, indien dezelve op de buitenste oppervlakte van 't dikke hersenvlies, onmiddelyk onder de doorgeboorde plaats legt, en zich niet wyd verspreid, of dit vlies niet merkelyk van de binnenzijde des beens afgescheiden heeft, dan zullen mooglyk de toevallen, door 't ontlasten der buiten gevate stoffe verdwynen, en den lyder door eene algemeene gepaste behandeling sichielyk hersteld worden.

Doch is de hoeveelheid van bloed groot, en merkelyk verspreid, dan is 't geval erger ende uitkomst twyfyragtiger: een groote hoeveelheid maakt eene grooter drukking, brengt dringender toevallen voort, en word moeilyker ontlast dan een kleine. Daarenboven heeft men meer in 't vervolg van de merkelyke afscheiding van 't dikke hersenvlies van de binnenzijde der hersenpan te vreezen, zelfs al is 't uitgestorte bloed reeds ontlast, en de toevallen uit drukking voortkomende, verdwenen: want de kleine vaatjes, welke de buitenste oppervlakte van 't dikke hersenvlies met de binnenzijde der hersenpan vereenigen, verbroken, en alle gemeenschap tusschen dit vlies en 't been, daar door vernietigd zynde, ontaart en veretterd het zelve, zoo verre als zoodanige afschieding zich uitstrekt; 'er word etter op de oppervlakte van 't zelve gevormd, en de toevallen de etterwording verzellende, volgen op die welke door de enkele drukking veroorzaakt werden.

Dit alles kan plaats hebben, wanneer het uitgestorte vogt op de buitenzijde van 't dikke hersenvlies legt; doch wanneer 't zich onder

het zelve tusschen 't dikke en dunne hersenvlies bevind, is het geval nog erger.

Ik moet bekennen dat ik ver af ben van 't gevoelen toetestaan, dat het openen van 't dikke hersenvlies eene onverschillige zaak zy; ik meen, redenen door de ondervinding gestaaft te kunnen bybrengen, welke het tegendeel bewyzen zouden; doch hoe dit ook zy, in deze omstandigheden word zulks van de uiterste noodzaaklykheid, en moet door den Heelmeester verrigt worden; 't uitgestorte vogt heeft geene natuurlyke ontlastplaats, en 't zelve kan niet tusschen of onder de hersenvliezen blyven, zonder groot gevaar voor den lyder.

In dit geval, zoo wel als wanneer de uitgestorte stof zich op de oppervlakte van dit vlies bevind, derzelver hoeveelheid gering is, digt by den anderen, en wel onmiddelyk onder dat gedeelte, 't welk de panboor ontbloot heeft, legt, is 'er veel meer kans om den lyder door de opening van dit vlies hulp toetebrengen, dan wanneer 't zelve in eene groote hoeveelheid, en aanmerklyk verspreid gevonden word.

Veel meer was 'er over dit onderwerp te zeggen, doch dewyl de gepaste behandeling van alle deze gevallen, onder de afdeelingen van kneuzing, uitstorting, en schudding der hersenen, breedvoerig zal verhandelt worden, zal ik om langdradigheid, en herhaling te vermyden, den lezer daar heen wyzen.

Al 't geen in 't vooraf gegane gedeelte dezer afdeeling gezegd is, ten opzigten, van de wonden van 't bekkeneel, die door zoodanige werktuigen of lichamen veroorzaakt worden, welke doorboren en als 't ware door steking kwetsen, is met zeer weinig verandering toetepassen op

zoodanige wapenen , welke gedeeltens van 't bekkeneel affcheiden , of 't zelve door infnyding beledigen , als een byl , houwer , fabel &c.

Indien 'er een ftuk van de herfenpan ganfche-lyk van 't overige afgefne- den is , doch fteeds aan de huid en herfenvlies vaft gehegt blyft , kan het , als 'er geen kwade toevallen zyn , der moeite waardig wezen zulks op zyn plaats te fchikken , en deszelfs vereeniging te bevorderen : gelukt de onderneming , dan wint men veel tyd , gelukt ze niet , het loffe ftuk kan altoos weggenomen worden.

Wanneer 'er een gedeelte van de buitenfte tafel alleen is afgefne- den , zonder dat 'er eenig ander nadeel te wege gebracht fchynt , kan men zulks als eene eenvoudige wonde behandelen ; ten minften tot dat 'er kwade toevallen die altoos te vreezen zyn , voor den dag komen , want zelden gebeurt het , dat zoodanig uiterlyk geweld bekwaam om een ftuk van de herfenpan aftefcheiden , niet te gelyk met eene uitftorting van vogten , of met eenig wezenlyk nadeel aan de ingeflotene deelen van 't bekkeneel verzeld gaat , waar door de natuur van 't geval , ende gepaste wyze van behandelen noodwendig verandert word.

Somtyds gebeurt het , dat een werktuig de buitenfte tafel der herfenpan doorbore , de binnenfte verbreke , en door dezelve tegengehouden wordende , een breuk van eene enkele tafel te wegebren- gt. Het zelfde uitwerkfel is fomtyds het gevolg van eenen flag , welke geen blykbaar nadeel aan de buitenfte tafel veroorzaakt.

Deze breuk is van verfcillende uitgeftrektheid in verfcillende gevallen , doch hoe groot

het afgebrokene stuk ook zyn moge, 't zelve houd zyne plaats, en verandert de effenheid van de binnenste oppervlakte der hersenpan niet; of het word uit deszelfs natuurlyke plaats gedreven, en drukt, of kwetst de hersenvliezen of hersenen zelve.

Wanneer 't afgebrokene stuk niet neêrgegedrukt, en 't dikke hersenvlies niet gekwetst of van 't been afgescheiden is, kan het zyn dat 'er geene kwade toevallen voortgebragt worden, ende breuk zelfs verborgen blyft.

Men vind hier van veele voorbeelden door de Schryvers aangeteekent: de voetstappen van beenbreuken der binnenste tafel heeft men ontdekt, na de dood van menschen welke levendig zynde, daar van geen ongemak gevoeld hadden of ten minsten niet zoo veel als genoeg was om de oorzaak waar uit het nadeel voortsproot aan te toonen, of om eenige heilkundige hulp te vereischen.

Dat veele lyders, wier toevallen verondersteld wierden uit eene schudding der hersenen, of uitgestorte stoffen voorttekomen, aan soortgelijke verholene beenbreuken gestorven zyn twyfel ik geenzins; en dat andere daarentegen enkel eene (a) byzondere belediging ontfangen hebbende, schoon 'er zich in den beginne eenige dreigende toevallen, door 't algemeene uitwerksel van den slag, op deden, alle verder ont-

(a) Platner geeft een voorbeeld van een soortgelyke breuk, negen jaren na den slag ontdekt; de lyder stierf aan eene andere ziekte, en Platner werd aangenoopt om deszelfs hoofd te openen, nadien dezelve sedert het ontfangen van den slag, zyn geheugen verloren, en dwaas geworden was.

In de waarnemingen der Schryveren zyn 'er meer voorbeelden van soort gelyke breuken te vinden.

ontheil ontsnapt zyn, vermits het gebrokene stuk niet verplaatst, nog 't dikke hersenvlies niet beledigt, en deszelfs ontsteking door ontlastingen en algemeene geneesmiddelen voorgekomen was.

Wanneer 't gebroken stuk neêrgedrukt is, en alleenlyk op de oppervlakte van 't dikke hersenvlies rust, zonder deszelfs samenstel te beledigen, dan zyn de toevallen zoodanig als uit eene drukking der hersenen en zenuwen voortkomen, namentlyk, dofheid, neiging tot slapen, verlies of gebrek van kennis en vrywillige beweging, &c. en alle deze toevallen, om dat ze uit den stand van 't gebrokene stuk ontstaan, verschynen onmiddelyk of zeer kort op den slag.

Wanneer de kragt welke 't been verbreekt zoo groot is, dat dezelve 't dikke hersenvlies van de binnenzijde van 't bekkeneel afscheid; of indien dit vlies zoodanig beledigt is, dat het ontsceekt of ontaart, dan zullen de toevallen, welke het maken en ophouden van etter onder 't bekkeneel verzellen, een zoodanig onheil aanwyzen; en deze toevallen zyn, zoo als ik reeds heb aangemerkt, van eenen koortsagtigen aart, en komen niet dan na verloop van eenige dagen te voorschyn.

In beide deze gevallen, is het stellen der panboor volstrekt noodzaaklyk; want indien 't gebrokene stuk op de vliezen zoodanig drukt, dat het kwade toevallen veroorzaakt, zoo moet dit stuk, wat ook den uitslag zy, weggenomen worden; en is de verettering 't gevolg van de kwetsing of afscheiding van 't dikke hersenvlies, zoo is 'er niets als de doorboring der hersenpan, dat eenige hoop tot herstelling kan geven.

T W E E D E A F D E E L I N G.

V A N D E K N E U Z I N G E N D E S H O O F T B E E N S.

De beenderen van 't bekkeneel bestaan, gelyk meest alle andere platte beenderen uit twee tafelen, welke door eene celagtig netsgewyze zelfstandigheid van den anderen gescheiden worden.

Deze zelfstandigheid dient tot de ophouding en verdeeling van een oneindig getal kleine vliëragtige cellen, rykelyk met bloedvaten voorzien, die eene olieagtige stofte in zich bevatten, welke in aart en nuttigheid overeenkomstig is, met het merg der lange beenderen.

Uit dit algemeen denkbeeld van 't samenstel dezer beenderen, is 't ligt te begrypen, dat beide de tafelen door hevige slagen samengedrukt kunnen worden, of om eigenlyker te spreken, dat de buitenste tafel zoodanig op de binnenste kan ingeslagen worden, dat de beenderen ge celagtige zelfstandigheid, en deszelfs menichvuldig vlies gekneust en beledigt word.

Deze deelen lyden meer of minder naar mate de trap dezer samendrukking groot zy; zyn de beenderen zelve zoodanig beledigt, dat ze ontfteken oververetteren, zoo moet de etter, geene natuurlijke ontlast plaats hebbende, noodwendig een gedeelte van 't been doen veranderen, en een beenbederf te wege brengen. (b)

H

(b) Wanneer het bekkeneel door dat soort van beenbederf, het welk zich wyd uitspreid, zonder eenige merkelyke verhevenheid op de oppervlakte van 't been te maken, aangetast word, dan is 't mergvlies de oorspronglyke zitplaats van 't gebrek; de netsgewyze zelfstandigheid

sta

Het beenbederf, op deze wyze voortgebragt, doet fomtyds alleenlyk eene, en fomtyds beide de tafelen aan, en de affchilfering, welke een onvermydelyk gevolg van dit gebrek is, gefchied insgelyks fomtyds van eene, en fomtyds van beide de tafelen. (c)

Dat dit nu en dan 't uitwerksel der kneuzingen van 't hoofd zy, is alle Heelmeesteren zoo wel ouden als hedendaagschen bekend; doch het voornamen en gewoone nadeel, zoodanige kneuzingen verzellende, vloeit voort uit de naauwe gemeenschap welke 'er tusschen 't panvlies, bekkeneel, en dikke hersenvlies plaats heeft.

De onheilen door flagen, ingevolge van deze gemeenschap der deelen voortgebragt, worden doorgaans met die, welke uit andere onmiddelyke oorzaken ontstaan, onder de algemeene benaming van schudding der hersenen verward; eene benaming die wel naatiwkeurig een oorzaak van onheil te kennen geeft, doch geenzins een denkbeeld van deszelfs byzondere uitwerkselen opleverd.

De toevallen, welke de uitstorting van bloed of wei, de schudding van de mergagtige zelfstandigheid der hersenen, en de drukking van verholene bekkeneels breuken veroorzaakt, worden dikwerf alle zonder onderscheid, aan de schudding der hersenen toegeschreven; en men heeft zulks, uit hoofde van de duisterheid,
waar-

standigheid is als dan uitgezet, ende affschilfering geschied doorgaans van beide de tafelen, en in eene aanmerkelyke uitgestrektheid.

(c) De verdelging van beide de tafelen der hersenpan, is door Celsus byzonderlyk opgemerkt. — *vix unquam nigrities integrum, caries per totum os perrumrit: maximeque ubi vitata est.*

waar in dit gedeelte der Heelkunde gelaten is als eene genoegfame oplossing aangenomen zonder verder in de ftipte uitwerkfelen van zodanig eene byzondere oorzaak te treden.

Deze uitwerkzelen zyn verfcheiden, en zeldzams dikwils met elkanderen vermengd; doch dewyl ze ook menigmaal zeer onderfcheiden zyn, vermits 'er nog verfcheide andere oorzaken van kwade toevallen der hoofdwonden, behalven fchudding der herfenen, plaats hebben, zal het mooglyk van eenig nut zyn, dezelve zo naauwkeurig te onderfcheiden, als de natuur van 't onderwerp toelaat.

Het byzonder ongemak, waar van ik nu fpreken zal, gaat met fommige toevallen, aan zelve byna eigen verzel, dezelve ontftaan uit het onheil, dat door den flag aan die deelen welke de herfenpan onmiddelyk aanraken, wege gebragt is, namentlyk, het pan-merg en dikke herfenvlies. De overige deelen, in holligheid van 't hoofd, hebben, fchoon door 't zelfde toeval beledigt kunnen worden echter geen noodzakelyk verband met dit byzonder ongemak.

Naardien dit foort van belediging in dezelve natuur zeer verfchillende is, van eene uitftorting van ftoffen, en fchudding der herfenen zoo brengt het zelve, als het enkelvoudig onvermengd is, ook zeer verfchillende uitwerkfelen voort: doch dewyl het ingelyks, dikwyl met andere beledigingen, welke uit het zelfde geweld ontftaan, vermengd is, heeft deze toevallige vermenging gelegenheid gegeven, tot veel verwarring in de befchryving, en tot veel onbeftendigheid in de behandeling dezer gebreken.

Het panvlies is zoo vast met de buitenste oppervlakte van 't bekkeneel vereenigd, dat het 'er niet als met geweld van aftefcheiden is; en wanneer zulk eene geweldige affcheiding in een levendig ligchaam geschiedt, stroomt het bloed onbelemmert uit de hersenpan, door een oneindig getal kleine vaatjes, welke in 't celagtige weeffel, tusschen de beide tafelen geplaatst, ingaan of uitkomen.

Het dikke hersenvlies is een vast sterk vlies, en even zoo naauw met de binnenzijde van 't bekkeneel vereenigd, als 't panvlies met de buitenzijde, en dat wel op dezelfde wyze, namentlyk, door deszelfs vaten. Deze vaten zyn van vericheide groote, en gaan door gaatjes, die byna in yder punt van de inwendige oppervlakte des bekkeneels gevonden worden, in 't tafelscheidfel over, en door dezelve word eene gedurige omloop der vogten tusschen 't panvlies, 't inwendige gedeelte van 't been, en 't dikke hersenvlies onderhouden.

Dat dit in der daad zoodanig is, blykt klaar, uit alle de verschynselen, welke het wegneemen der bekleedselen in een levendig, of 't aftefcheiden der hersenpan van 't dikke hersenvlies in een dood ligchaam verzellen.

In 't eerste geval ziet men, byna, uit yder gaatje van de buitenste oppervlakte van 't been, inzonderheid, in een jong ligchaam, bloed vloeyen. In 't tweede bevind men, dat 'er niet alleen eenige kragt vereischt word, om de doorgezaagde hersenpan van 't dikke hersenvlies aftefcheiden, maar ook, dat 'er een oneindig getal van bloedige stippen, op de gantsche oppervlakte van dit vlies zyn. Wanneer men deze stippen schoon afveegt, worden ze aanstonds we-

wederom bloedig, dewyl ze alleenlyk, de afgebrokene einden der afgefcheurde vaatjes zyn en vermits deze vaatjes, 't grootst en talryks omtrent de naden van 't bekkeneel zyn, zoo in de vereeniging aldaar ook het fterkfte. (e)

Vele hebben gemeend dat het dikke hersenvlies alleen op de plaats der naden aan 't bekkeneel gehegt, en in derzelver tuffchenwydtens, van 't been los en afgefcheiden waar; en dat dit vlies door eene gedurige flingerende (*oscillatory*) beweging beurtelings op en neder gheeven werd. Schoon nu dit alles ongegrond zy heeft het echter, om dat het door sommige voortreffelyke Schryvers beweerd is, aan veelen, niet alleen een kwaad begrip van 't famenftel, end gefteeldheid van dit vlies, maar ook van den aanvang van sommige van deszelfs gebreken gegeven.

Het dikke hersenvlies verftrekt de binnenfte oppervlakte van 't bekkeneel, op dezelfde wyze als 't panvlies de buitenfte, tot een beervlies: het zelve is met deze oppervlakte zo algemeen en vaft vereenigd, dat het zelfs tot de minfte beweging volftrekt onbekwaam is. De beurtelingsche op en nederheffing, die men, wanneer 'er een gedeelte van dit vlies in een levendig menfch ontbloot word, waarneemt, is niets anders, dan de beweging van bloed door de flagaderen der herfenen.

Door flagen, vallen, en andere fchokken worden 'er sommige der groote vaatjes, welke de gemeenfchap tuffchen 't dikke hersenvlies en 't bekkeneel onderhouden, verbroken, en een

(a) Deze vaatjes, of bloedige flippen, zyn 't allertuifigbaarfte in de hoofden der gevangen en, of in die, de jonge lieden, welke aan eene beroerte geftorven zyn om redenen die ligtelyk te begrypen zyn.

eene hoeveelheid van bloed op de oppervlakte van dit vlies uitgestort. Dit is één soort der bloedige uitstortingen, en inderdaad de eenigste die 'er tusschen 't bekkeneel en 't dikke hersenvlies kan zyn.

Indien de verbrokene vaatjes maar weinige zyn, en de hoeveelheid van uitgestort bloed gering is, dan zyn de toevallen ligt, en verdwynen wel haast door eene gepaste behandeling: wanneer 'er daarentegen veele vaatjes verbroken zyn, en de uitstorting groot is, dan zyn de toevallen naar evenredigheid zwaarder; doch 't zy de toevallen ligt of zwaar zyn, 't zy ze aanstonds te voorschyn komen of niet, ze zyn altoos de zulke, welke eene drukking der hersenen en zenuwen te kennen geven, namentlyk; slapteigheit, vermindering of verlies van kennis, spraak en vrywillige beweging.

Dit is een zeer gemeen gevolg van slagen op 't hoofd: doch dikwils gebeurt het ook, dat het zelfde uiterlyk geweld, sommige van die kleine vaatjes, welke den omloop der vogten, tusschen 't panvlies, 't bekkeneel, en 't dikke hersenvlies onderhouden, in zoo verre beleedige, dat ze niet meer bekwaam zyn om dit werk te verrigten, of schoon 'er echter geene zoodanig verbroken zyn, dat 'er eene uitstorting van bloed opvolge.

Scherpe en vinnige slagen op 't middelste gedeelte der beenderen, en op eenen afstand der naden, worden doorgaans van dit onheil gevolgt (c): de rokken der kleine vaatjes, die den slag ondergaan hebben, ontsteken en ontaarten, en

(c) Yder gedeelte van 't been is aan deze belediging gelykelyk onderhevig, maar dewyl de vaatjes omtrent

en 't panvlies scheid zich, ingevolge van dien, van de buitenzyde, en 't dikke hersenvlies van de binnenzyde van dat gedeelte des beens, 't welk den slag ontfangen heeft af; of het laatste dezer vliezen word kort na deze afscheiding ontstoken, en ontaart insgelyks ter behoorlyken tyd.

Dit is een ongemak, zeer verschillende van eene uitstorting, en eene schudding der hersenen, en 't welk ook met verschillende toevallen verzelt gaat (d).

Alle de toevallen door eene uitstorting van
voge

de naden, merkelyk grooterzyn, als in 't midden van 't been, zoo is een slag op deze naden bekwaam om ook eene bloedige uitstorting te veroorfsaken, en 't geval samengesteld te maken.

(d) 'T verschil tusschen deze beide uitwerkselen van kneuzing, schynt zeer wel aan *Berengarius Carpensis* bekend te zyn geweest, hy zegt, "*Interdum etiam a contusione non rumpitur aliqua vena, sed rumpuntur ligamenta illa duræ matris, a quibus resudat aliquid: bisce vero nisi succurratur, accidunt sæva accidentia & mors.*"

Paulus Aegineta is insgelyks zeer naauwkeurig in dien trap van kneuzing, welke alleenlyk de buitenste tafel en het tafelscheidsel aandoet, te onderscheiden, van dien, welke 't dikke hersenvlies beledigt: "*Porro contusionis busque due existunt differentie; vel enim calva per totum ipsius crassitiem contunditur, ut frequenter etiam cerebrum membrana abscessu occupetur, vel omnino a calvaria hæc per totum, aut non per totum, premitur; sed exteriorem duntaxat superficiem, usque ad laminam secundam depremitur.*"

Hippocrates heeft ook zeer wel de verschillende uitgestrektheid, en de uitwerkselen van de kneuzing des hersenpan waargenomen: "*Contundi quaque os potest quamvis in suo statu maneat, & nulla ossi colliso se junget rima. Sunt vero contusionis species plures; etenim plus aut minus contunditur, aut contusio pervadit totum os aut in summo magis hæret, non in toto.*"

Hippocrates, de Vuln. Capitis

vogten veroorzaakt, zyn gelyk aan die, welke uit eene drukking op de hersenen en zenuwen, en eene belette omloop van 't bloed door de eerste ontstaan, namentlyk; bedwelmdheid, verlies van spraak, kennis, en vrywillige beweging, belemmerde ademhaling, &c. en deze toevallen, 't geen van aanbelang is op te merken, verschy- nen onmiddelyk na den slag, wanneer de uitstorting eenigzins aanmerkelyk is.

De toevallen, welke eenen zoodanigen staat der vliezen, als ik zoo even beschreven heb, verzellen, zyn allen, van eenen koorts- en ontsteekagtigen aart; pyn in 't hoofd, rusteloosheid, slapeloosheid, raffe en harde pols, heete en drooge huid, blozende kaaken, ontstokene oogen, walging, braking, huivering, en op 't laatst stuiptrekking en raaskalling: geene van deze toevallen komen in den beginne, en zelden eerder dan na verloop van eenige dagen te voorschyn.

Het eene soort der toevallen word voortgebracht, door eene uitstorting eener vloeistoffe, welke den oorsprong der zenuwen zoodanig drukt, dat de vrywillige beweging en 't gebruik der zintuigen 'er door verzwakt of vernietigd word; het andere soort word door eenen ontstokenen of rottigen staat der hersenvliesen veroorzaakt; (e) deze doen zelden of nooit de werk-

(e) " *Sed accidentia quæ sequuntur ad prædictam contusionem inter commissuras, non sunt per contusionem tantum, sed sunt per putrefactionem panniculi læsi. — Et cum venit ad certam quantitatem determinatam, incipit febris & alia accidentia. & tandem sequitur mors, nisi cito succurratur, quamvis etiam tunc sit difficile succurrere.* "

Jacobus Berengarius Carpenfis.
B 2

werktuigen der zinnen of beweging aan, uitgenomen op 't laatste, wanneer 'er eene groote hoeveelheid van etter gemaakt word, die dan even als eenige andere vloeistof drukt.

My is wel bewust, dat het een algemeen aangename gevoel is, dat bloed buiten zyne vaten gestort, en in eene plaats besloten blyvende tot etter overga; en dat de etter, welke tegen het einde dezer gevallen, op de oppervlakte van 't dikke hersenvlies gevonden word, oorspronklyk uitgestort bloed waar; doch ik meene dat beide deze stellingen valsch zyn.

Dat zuiver bloed buiten zyne vaten gestort, nooit tot etter overga, bewyft ons de dagelyksche ondervinding in veele voorbeelden onbetwistbaar; als in valsche slagaderbreuken, in ophoudingen der maandstonden door eene geflotene scheede, en in alle groote kneuzingen. Ware etter kan niet uit enkel bloed gevormd worden, gelyk uit de voortbrenging van alle ettergezwollen, en uit ydere omstandigheid de etterwording verzellende, blykt: en dat de etter welke na kneuzingen des hoofds, op de oppervlakte van 't dikke hersenvlies gevonden word, nooit bloed geweest is, weet ik zoo zeker als de waarneming en ondervinding zulks toelaat. Sommige der Fransche Schryveren hebben de toevallen, van 't geene zy eene schudding der hersenen noemen, in twee soorten verdeelt, en dezelve eerste of oorspronklyke, en bykomende of opvolgende toevallen genoemd. Onder de eerste schikken zy, het onmiddelyk verlies van kennis, bloedstorting, onwillige afloop van pis en afgang, groote neiging tot slaapen, &c. Onder de tweede rekenen zy, koorts, walging, huivering, ylhoofdigheid en stuip-trekking.

De

De eerste ſchryven zy toe aan eene uitſtor-
ting van bloed op de herſenvliezen; de tweede,
aan de verrotting van dat bloed: en hier in heb-
ben zy zekerlyk 't gezag van ſommige der beſte
oude Schryveren voor zich, aan welken ik gaar-
ne alle mooglyke eerbied, zonder de waarheid
te benadeelen, bewyzen zou; doch de zaak, is
zeer zeker, geheel anders.

Het is waar, dat de toevallen zeer verſchillen,
en dat zy in derzelver natuur en aanval, gemak-
kelyk van elkanderen te onderſcheiden zyn, en in
zoo verre is hun gevoelen gegrond; doch zy be-
driegen zich zeer, wanneer zy deze toevallen aan
één en dezelfde oorzaak toefchryven: want de
eerſte worden veroorzaakt, door de drukking
eener uitgeſtorte ſtoffe, of door eene ſchud-
ding van 't mergagtige gedeelte der herſenen;
en de tweede, door ontſteking en daarop vol-
gende verrotting van 't dikke herſenvlies.

Deze zyn ontwyffelbaar zeer verſchillende
oorzaken, en ſchoon ze ſomtyds in denzelfden
lyder, met elkander vermengd, en door 't zelfde
geweld voortgebragt, gevonden worden, zyn
ze echter ook zeer dikwils volmaakt onderſchei-
den, zoo als een yder, die de levende en doode
zorgvuldig en vlytig beſchouwd, zal bevinden.

Dit uitwerkſel der kneuſing word vroeger of
later ontdekt, naar mate van ſommige verſchil-
lende en toevallige omſtandigheden.

Somtyds is de huid zoo weinig beledigd,
dat 'er de lyder zelfs geen acht opſlaat; in ſom-
mige gevallen is dezelve zeer gekneusd, en in
andere gekwetſt: ſomtyds is 'er geen andere
belediging aan de uitwendige deelen van 't hoofd
toegebragt, als die waar van wy nu ſpreken;
en op andere tyden brengt wederom 't zelfde

geweld, dat deze kneuzing veroorzaakt, te gelyk eene uitstorting van vogten, een bekkeneelsbreuk, eene schudding der hersenen, &c. voort. Wanneer dit gebeurt, moeten de toevallen welke zoodanige beledigingen verzellen, te voorschyn komen en 't geval samengesteld maken.

Ik zal eerst de kneuzingen op zich zelven, en onafhanklyk van alle andere beledigingen beschouwen.

Wanneer 'er noch bekkeneelsbreuk, schudding der hersenen, noch uitstorting plaats heeft, en de huid niet zeer gekneusd noch gekwetst is, dan word de belediging gedurende eenige dagen niet ontdekt; vervolgens gevoeld de lyder pyn op de plaats van den slag: deze pyn is, daar ter plaatze, zeer hevig, strekt zich meer of min over 't gansche hoofd uit, en gaat met eene onaangename kwyning of beswyking van krachten, eene vermeerderde snelheid der pols, en eene ontrufte slaap verzeld.

Na verloop van een of twee dagen, indien 'er geene middelen tot voorkoming der ontsteking in 't werk gesteld zyn, zweld 't geslagene deel en word papagtig; wanneer men 't op dezen tyd opensnyd, vind men 't panvlies van eene donkere kleur, en van 't bekkeneel afgescheiden, en voorts eene kleine hoeveelheid van bruin scherp vogt tusschen dezelve uitgestort.

De kleur van dat gedeelte van 't bekkeneel, waar van 't panvlies is afgescheiden, verschilt reeds op dezen tyd eenigzins van 't overige been. Het is niet gemakkelyk een denkbeeld dezer verandering, die zeer zichtbaar is, door woorden te geven: sommige der beste Schryverren hebben dezelve opgemerkt; en alle die 'er
acht

acht op geflagen hebben, zullen dezelve op 't gezigt kennen. (a)

Van dezen tyd af, maken de toevallen spoediger voortgang, de koorts vermeerderd, de huid is heeter, de pols sneller en harder, de flaap minder en onrustiger, en de lyder word door onregelmatige huiveringen gefchud, welke noch door zweeting gevolgd worden, noch de minfte verligting te wege brengen.

Wanneer de bekleedfelen, als den lyder in dezen ftaat is, weggefneeden worden, bevind men de verandering van de kleur des beens blykbarer; dezelve is witter en drooger, en ziet 'er uit, als een van 't leven beroofd been, gelyk Fallopius te regt opgemerkt heeft; de fcherpe ftoffe die 'er tuffchen 't been en 't panvlies gevonden word, is in grooter hoeveelheid, en 't laafte helt meer naar eene loodverwige kleur over. Indien 't dikke herfenvlies op dezen tyd ontbloot word, vind men 't zelve van de binnenfte oppervlakte des bekkeneels afgefcheiden, deszelfs natuurlyke heldere peesagtige kleur, in een dof en ontaart aanzien verandert, en met iets lymerig befmeerd, doch als noch geen etter op deszelfs oppervlakte vergadert.

Yder uur na dit tydstip verergeren de toeval-

(a) *Inspiciatis diligenter os detectum; quod os, quando est in natura sua, est coloris subrubri, non candidi prorsus, nec rubri prorsus, sed est veluti color mixtus ex albo declinans ad rubicundum, ut si multo lacte, vel alio colore candido, poneret parum sanguinis, vel alterius rei rubrae.*

Sed si videritis inaequalitatem coloris in ipso osse detecte, ita ut adsint veluti puncta coloris albi & aridi ossis; quae aridae particulae aliquando majores sunt, aliquando minores, &c. sciatis quod os sit contusum.

Fallopius.

vallen; de hitte en dorst worden zeer hevig, de krachten nemen sterk af, de huivering vermeerderen, tot dat stuiptrekkende bewegingen, in sommige met slaapziekte, en in andere met ylhoofdigheid verzeld, het treurspel eindigen. (b)

Wanneer de huid gedurende dit laatste tyd stip weggesneden word, vind men eene zeer stinkende etteragtige stof tusschen dezelve en 't panvlies, en 't been zeer wankleurig; en indien de doorboring in een gedeelte der hersenpan, waar den afstand der beide tafelen 't grootste is, verrigt word, vloeit 'er dikwils uit het tafelscheidsel eene wankleurige scherpe stoffe, in plaats van bloed; de ledige ruimte die 'er door de afscheiding van 't dikke hersenvlies gemaakt word, is met etter vervuld, welke zich somtyds over de gansche oppervlakte van dit vlies verspreid, en ook dikwyls tusschen 't zelve en 't dunne hersenvlies gevonden word.

De eerste en oorsprongklyke oorzaak van dit alles, is den slag op 't bekkeneel. Door de
zelve

(b) De gansche loop van dit gebrek, word door Theodoric zeer naauwkeurig en juist opgegeven.

„ Si vero propter ictus vehementiam dura mater ab offe
„ fuerit separata, vel aliquo modo laesa, sano & illaesa
„ existente cranio, sic cognosces; cum dolor capitis, &
„ lenta febris singulis diebus augmentantur, oculorum
„ anguli, ac si spasmani vellent, aliquantulum distor-
„ quentur, genae rubent, quod signum primum est in qua-
„ libet capitis laesione; pannus balneatus superpositus citius
„ desiccatur, cutis etiam arida & sicca, & si vulnus
„ fuerit & os fuerit discopertum, color ossis velocius alte-
„ retur, &c.

„ Et propter negligentiam curae, aegro superveniunt dolo-
„ res & febres, spasmus, syncope & permistio rationes.

Theodoric de vuln: Capitis.

zelve worden de vaten, welke den omloop der vogten tusschen 't panvlies, het tafelscheidfel en dikke hersenvlies onderhouden, beledigd, en wanneer 'er geene of vergeeffsche middelen, om 't nakend onheil voor te komen, in 't werk gesteld zyn, houd deze onderlinge gemeenschap op, en 't panvlies en dikke hersenvlies scheiden zich beide van 't bekkeneel af, ontfteken en ontaarten. (c)

Al

(c) De volgende plaats uit een oud Schryver, bevat een zeer naauwkeurig verhaal, van de uitwerkselen en verschynselen der verettering of ontaarting, 't zy dezelve tusschen de tafelen der hersenpan, of op de oppervlakte van 't dikke hersenvlies gevonde worde; wel is waar, dat de aangewezen oorzaak, namentlyk, 't verrotte bloed, de ware niet is, maar de beschryving is niettemin, in andere opzigten, zeer juist.

„ *Concurfus sanguinis subterlabentis, quæ quidem sub*
 „ *superiore duplicis offis parte fit, ut sub inguibus man-*
 „ *ifesta est: sanguis autem tempore in pus conversus,*
 „ *os livens ostendit, sed hanc & cognoscere, & curare*
 „ *perforando duntaxat atque humore emanante facili-*
 „ *us est.*

„ *Quæ vero super cerebri menbranam fit, utraque rati-*
 „ *one difficilis est; nam & læsis menbranis apparet, ideo*
 „ *enim febres cum horrore accedunt. faciei rubor & calor*
 „ *longe major quam pro febris modo, somnique tumultuosi,*
 „ *oculi subpingues, & graminosi, & rubentes.*

„ *Ulcus neque alitur neque pus maturat, & sordidum fit.* ”

Archigenes de Sanguine Subtercurrente.

Petrus e Langelata, de toevallen eener etterwording onder 't bekkeneel, ingevolge eene bekkeneels breuk voortgebragt, opgegeven hebbende, zegt, „ *si autem*
 „ *fractura sit parva & penetrans, tunc fiunt illa signa*
 „ *post aliquod tempus, eo quod tunc humiditates quæ sunt*
 „ *sub cranio putrefiunt; & tunc fiunt illa accidentia.* ” en voegt 'er dan by, „ *Secundo notes, quod omnia illa acci-*
 „ *dentia possunt advenire ex percussione capitis, cranio*
 „ *non fracto.* ”

Al wie op de natuur der toevallen, den tyd van derzelver aankomst en voortgang achrflaat, zal vinden dat dezelve alle uit dit verhaalgemakkelyk af te leiden zyn. Want gelyk de afscheiding van 't vlies niet onmiddelyk geschiedt, zoo komen ook de toevallen niet onmiddelyk, maar in tegendeel nooit als na verloop van eenige dagen, te voorschyn, namentlyk wanneer de vliezen zich beginnen af te scheiden en te ontsteken. De koorts is in den beginnegering, doch vermeerderd traps gewyze, naarmate het dikke hersenvlies meer en meer ongesfeld worde, tot dat 'er eene zoo groote hoeveelheid van etter verzameld is, dat dezelve stuiptrekking, ongevoeligheid en de dood aanbrengt.

Tot noch toe heb ik dit ongemak beschouwd als niet verzeld zynde met eenige blykbare kweking der uitwendige deelen. Laat ons nu veronderstellen dat de huid, door den slag gekwetst is, of dat de toevallen zoo dringende waren, dat men de bekleedfelen, met oogmerk om 't been te onderzoeken, weggesneden heeft.

In dit geval, zal zich de wonde, voor eenen korten tyd, als eene eenvoudige wonde des huids vertoonen; in 't eerst zal ze eene dunne scherpe stoffe en daar na etter ontlasten, vervolgen met etteren, en met vleesch beginnen vervult te worden, en in een woord, ze zal 'er wegzien: doch na eenige dagen verdwynen alle deze gunstige verschynfels; de wonde verliest zyne frisse kleur, en nieuw geveleeschde oppervlakte, word bleek, flets, glasagtig en pynlyk; in plaats van goeden etter ontlast ze een dunne stoffe; 't plukfel waar mede dezelve verbonden

bonden word , kleeft aan de wonde rondsom vast; en 't panvlies is, in plaats van met het been vereenigt te zyn, rondsom van 't zelve tot op eenigen afstand van de kanten der wonde afgescheiden (a). Terzelver tyd dat de wonde eene zoodanige verandering ondergaat, en 'er zoo kwalyk gesteld uitziet, blyft 't overige gedeelte der huid in eenen natuurlyken staat, vry van ontsteking en zwelling.

Dewyl de verandering der wonde, door den ongestelden staat van 't dikke hersenvlies voortgebragt word, zoo bepaalt zich dezelve ook tot dat gedeelte der huid, welke onmiddelyk boven 't ontstokene of ontaarte gedeelte van dit vlies legt, en tast al 't overige der bekleedselen niet aan.

Dit is zoo algemeen waar, dat als de huid te gelyk op andere plaatsen van 't hoofd, waar het dikke hersenvlies niet afgescheiden of ontstoken is, gekweld of weggesneden zy, echter de wonden op deze plaatsen 'er fris en wel blyven uitzien, terwyl de andere zich in den zoo even be-

(a) " *Ubicunque autem ex vulnere intereundem sit, neque possit homo sanitatem recipere, neque servari, ex his notis intelligere convenit moriturum, & quod futurum est præsignificare; byeme plerumque ante diem quartum, æstate post septimum, febris accedit, quæ quum supervenit, vulnus reddit non sui coloris, & sanienem modicam effundit, quodque ex ipso inflammatum est emoritur, glutinosum efficitur, & carnem sale conditam repræsentat, ruffum est & sublividum, tumque os cor-rumpi incipit, & nigrum fit, læve existens; tandem sub pallidum vel album se ostendit; ubi autem, jam purulentum est, aut pustulæ in lingua nascuntur, laborans mente non constante consumitur* "

Hippocrates de Vuln. Capit.

beschrevenen staat bevinden, en de toevallig koorts dagelyks toeneemt.

Ja, schoon de bekleedsels van 't hoofd met eene ontsteking van eenen roosagtigen aart aangestast wierden, iets dat niet ongemeen is, waar door de huid zweld, en de lyders dikwijls zeer ongesteld worden, zal echter de wonde indien 't dikke hersenvlies onbeschadigt is, 'er niet zoo kwalijk gesteld uitzien, als ze altoos doet, wanneer dit vlies beledigd is, gelyk *Hippocrates* oordeelkundiglyk heeft opgemerkt (a).

'T eerste blyk van de verandering der wonde volgt onmiddelyk op den eersten aanval der koorts, en naar mate de koortsagtige toevallen vermeederen, word de wonde erger en erger.

Gedurende den ganschen tyd, van den eersten aanval der koorts af, tot aan het einde van den lyder, kan een oplettend waarnemer de trapsgewyze verandering van de kleur des beenbemerken: in den beginne is dezelve witter en drooger dan de natuurlyke; en wanneer de toevallen vermeederen en 't vlies ontaart, helt de trapsgewyze meer en meer na eene etteragtig gedaante over. (b)

H

(a) *Ubi autem in capitis vulnere sive sectio adhibita fuerit, sive non, osse tamen detecto, tumor rubicundus ad erysipelatis naturam accedens in facie, oculus, sive alterutro, sive utroque oritur, dolens ad tactum, febris item superveniat & rigor, ulcus vero quod ad carnem attinet, bono esse loco videtur; os & quæ juxta sunt recte procedant, faciei tumore excepto, neque ullus in victu error commissus fuit; alvus homini solvenda, medicamento quod bilem detrahit. Si sic purgatus febris desinit, tumor evanescit, & sanitati ager restituitur.*

Hippocrates de Vuln. Cap.

(b) *Jacobus Berengarius Carpenfis*, is in zyne waarnemingen ten dezen opzigten zeer omstandig.

„ *Quar*

Het zal insgelyks der moeite waardig zyn aan te merken, dat, indien de slag zoo dicht by een der naden van bekkeneel is toegebracht, dat zy door de oorspronglyke wond, of door de wegsnyding der huid onder bereik van 't gezigt komt, dat ze als dan zich, kort na dat het dikke hersenvlies ontaart en etteragtig geworden is, van een schynt te scheiden, en een voos uitwas door te laten, 't welk op 't aanraken pynlyk is, en groote lekkings voortbrengd. — Een zeker teken dat 'er een aanmerkelyk onheil onder dezelve verholen is. (c)

Ik heb reeds opgemerkt, dat in die gevallen daar de kneuzing der huid gering is, en noch wonde noch eenig ander nadeelig toeval plaats heeft, dat dan de lyder weinig of geen ongemak gevoelende, zelden klaagt, als na verloop van eenige dagen, (d) wanneer hy aangetast word met

„ Quando sanies est infra cranium, ipso non fracto,
 „ cranium est male coloratum, & æger sentit gravedinem
 „ in ea parte qua est sanies. — Est os sanum illud scilicet,
 „ cui adhæret dura mater, coloris albi mixti rube-
 „ dine. — Et quo separatio est major, eo major offis
 „ quantitas est mutata in colore. — Ultra vero colorem
 „ cognoscitur etiam os eo quod siccus sit sano. — Et
 „ ultra colorem & siccitatem, quando incipit ista separatio
 „ incipiunt aliqua sæva accidentia, ut febris, mentis alie-
 „ natio, stupor, vigiliæ, &c. Quia incipit supra panni-
 „ culum aggregari materia, quæ incipit corrumpi.”

Jacobus Carpenfis.

(c) Saturas tempore curationis disjungi grave est.

Archigenes de Signis.

(d) Ingevolge de waarnemingen, die ik gelegenheid heb gehad te kunnen doen, heeft het my toegeschenen, dat de toevallen des zomers veel eer dan des winters te voorschyn komen, inzonderheid als 't weer heet, of de lyder in een bekrompe plaats beslooten is.

met zoodanige toevallen als ik heb opgegeven welke wel haast tot zulk eenen trap vermeerren, dat ze gemeenlyk alle onze kunst te leestellen.

Doch indien de bekleedsels zoo beledigt zyn dat ze reeds in den beginne onze oplettendheid vereischen, kan hier uit eene zeer nuttige onderrichting te verkrygen zyn; want het zy huid door den slag gekwetst of gescheurd zy 't zy men nodig geoordeeld heeft dezelve ontlasting van geronnen bloed of etter, of hoofde van erger verschynsels open of wetsnyden, de staat van 't panvlies en van been word daar door noodwendig aan den geleegd.

Wanneer 't panvlies in diervoege word afscheiden gevonden als op bladz. 34 gemeld worden, dan is zulks een vry zeker teeken het dikke hersenvlies, indien men de vereischte middelen niet in 't werk stelt, zal lyden, en zoo evengemelde toevallen volgen zullen: hier uit kan men derhalven op maken, dat 'er geelyk tyd te verliezen zy, maar alle middelen kwaam om de onsteking voor te komen of te stillen, onmiddelyk in 't werk gesteld moet worden.

Dit byzonder uitwerksel der kneuzing word dikwils in bekkeneels breuken en spleeten, en wel als in uitstortingen van bloed, alwaar 't been niet gebroken is, gevonden; en aan den anderen kant, worden 'er wederom meenigmaal bekkeneels breuken, spleeten en uitstortingen wege gebragt, zonder dat 'er dit uitwerksel volge; dit alles is louter toevallig: doch later andere omstandigheden zyn wat zy willen, van zelfs ontstane afscheiding van 't veranderde

panvlies, ingevolge den slag, word byna altoos door de verrotting van 't dikke hersenvlies gevolgd, welker eigenlyke toevallen niet als na verloop van eenige dagen, wanneer dit vlies begint gespannen en ontstoken te worden, te voorschyn komen; eene omstandigheid, welke het der moeite waardig is, in spleeten, en oningedrukte bekkeneels breuken, in acht te nemen, dewyl 't voorname gevaar dezer gevallen van deze oorzaak afhangd, zoo als wy over deze gevallen handelende, breedvoeriger zullen verklaren.

Het is niet ongemeen, dat een hevige slag op 't hoofd eenige onmiddelyke toevallen, voortbrengd, welke na eenige weinige uren wederom verdwynen, en den lyder volmaakt wel laten. Pyn in 't hoofd, raffe pols, ligte duizeling, en walging, volgen somtyds zulk eenen slag onmiddelyk op, doch houden niet langer dan 24 uren aan, inzonderheid als 'er eenige ontlasting kort na den slag in 't werk gesteld is. Alle deze toevallen komen waarschyntlyk uit eene ligte schudding der hersenen voort, die door rust, en door een klein verlies van bloed wederom hersteld word.

Doch indien deze toevallen zich op nieuw, na verloop van eenige dagen openbaren; indien de lyder wederom koortsig en rusteloos word; indien deze koorts en rusteloosheid met ligte huiveringen verzeld gaan, en niet aanstonds voor ontlasting en een zachte levensregel wyken, dan is 'er zekerlyk eenig onheil onder de hersenpan nakende.

Dit onheil kan zich in de zelfstandigheid der hersenen, in derzelver holligheden, tusschen de hersenvliezen of op de oppervlakte van 't dikke

dikke hersenvlies bevinden; van de drie eerſte weet ik geene byzondere teekenen, maar van 't laaſte meen ik dat 'er één is, dat, als zodanig mag aangemerkt worden, namentlyk eene papagtige zwelling der huid, en de afſcheiding des panvlies van 't bekkeneel onder dezeve. Deze verſchynfels op eenen ſlag volgende, en met eene raſſe pols, ruſteloosheid en huiveringen verzeld zynde, wyzen in algemeen, ik had byna gezegd onfeilbaar een ontſtoken' en ontaarten ſtaat van 't dikke hersenvlies aan, als mede dat 'er etter tuffchen 't zelve en de herſenpan gevonden worden. (a)

'T zal hier ter plaatze niet ondienſtig zyn, met eenige weinige woorden te verklaaren, wat door eene papagtige zwelling der huid, en de afſcheiding des panvlies verſta.

Door 't eerſte verſta ik niet eene algemeene maar eene bepaalde, omſchrevene zwelling der bekleedſelen, welke door de verzameling eener vloeistoſſe tuffchen 't panvlies en de herſenpan word voortgebragt, zich weinig verder als panvlies is afgeſcheiden uitſtrekt, noch zeer geſpan.

(a) *Si ſtatim ab initio febris primo aut ſecundo apparet, illa procul dubio cauſam agnoſcat, perturbationis humorum ac animi, quum vulnus incuteretur; ceſſante cauſa procatartica, ac ubi ſe collegerit, æger deſinat in febricula.*

Si vero primis diebus nihil febrile, nec ullum ſymptoma ſentiat æger, ſequæ in nullo discrimine exiſtumat; hinc ſi ſubito, die ſcilicet ſeptimo vel quarto decimo (nihil liſi in victu rebusve externis peccarit) ac præter expectationem febris invadat, ſignificatur latens tiliquod in cranio, cerebro, aut corpore vulnerati.

Pet. Paauw in Hippocriſti

spannen of weerstand biedende zy, vermits de hoeveelheid der vloeistof, welke de zwelling veroorzaakt, in een geringe evenredigheid, met de uitgebreidheid der zwelling is.

De huid gekwetst of gekneusd zynde, is in sommige ligchamen en gesteldheden aan eene ontsteking en zwelling van eenen roosagtigen aart onderhevig, doch deze zwelling is niet omfchreven, maar algemeen.

Deze zwelling is somtyds het gevolg der enkele kneuzing; somtyds word ze door eene wonde van de huid en 't vetvlies, en somtyds door een steek of verscheuring van 't peesagtig uitgebreidsel van de spieren des hoofds veroorzaakt.

De eerste derzelve is door *Hippocrates* byzonderlyk waargenomen, en door ons te vooren reeds opgemerkt.

De twee anderen zyn zeer gemakkelyk van elkanderen, zoo wel als van die, welke door de afscheiding van 't panvlies veroorzaakt word, te onderscheiden.

Die zwelling, welke uit eene wonde der huid en 't vetvlies ontstaat, heeft de uiterlyke gedaante van een wateragtig gezwel, dat met eenen trap van ontsteking verzeld is; ze wykt voor 't drukken der vingeren, en behoudt de indrukfels derzelve eenigen tyd; ze is niet zeer pynlyk in 't aanraken, en zelden met eenige dreigende toevallen gepaard; ze beslaat altoos de ooren en oogleden, en wykt gemeenlyk voor aderlating en afgang, &c. Die zwelling daarentegen, welke door een steek of wonde van 't peesagtig uitgebreidsel van de spieren des hoofds veroorzaakt word, is ontsteekagtiger, en pynlyker op 't aanraken: ze is somtyds met zeer

onaangename toevallen, welke de hersenen zelve schynen aan te doen, verzeld: ze beslaan nooit de ooren en oogleden; en ze word zelden genezen, als door eene ruime insnyding van 't peesagtig uitgebreidsel en 't panvlies.

Door afscheiding van 't panvlies, versta ik niet alle afscheiding van dit vlies van 't been, maar alleenlyk die welke door den ontstokenen of ontaarten staat der kleine vaatjes, de gemeenschap tusschen de huid, het tafelscheidsel en 't dikke hersenvlies makende, voortgebragt word, welken staat het gevolg der kneuzing is.

My is wel bewust, dat het panvlies kan, en dikwils inderdaad zonder zoodanige gevolgen doorsneden, afgeschraapt, en afgescheurd worden, doch deze afscheidingen geschieden dan op eene geweldige wyze, daarin tegendeel, die welke ik bedoele van zelve (*spontaneous*) door de vernieting der vaatjes, waar door dit vlies met de hersenpan vereenigd, en de gemeenschap tusschen 't zelve en de inwendige deelen onderhouden werd, ontstaat; en dus is niet die geweldige afscheiding van 't panvlies de oorzaak der kwade toevallen, maar den ontstokenen en ziekelijken staat der hersenvliezen, die 'er in gevolg de vernieting van die deelen, waar door de gemeenschap tusschen de hersenpan, het tafelscheidsel, en de huid gemaakt werd, ontstaan is.

In dit geval is de binnenste oppervlakte van panvlies, dat voor den slag zeer vast met het bekkeneel vereenigd was, geheellyk van 't zelve afgescheiden, doch steeds effen en glad; des zelfs kleur is zeer verschillende van die, welke dit vlies in eenen gezonden staat heeft, en tusschen 't zelve en 't been, bevind zich gemeenlyk

lyk een dun bruinagtig vogt, wier hoeveelheid, gelyk ook de verandering van de kleur des vlies grooter is naar evenredigheid van den ouderdom der belediging: hier van daar zoo eve beschrevene papagtige zwelling der bekleedfelen, welke altoos van alle andere foorten van zwellingen te onderscheiden is.

Men heeft zich veele jaren valschelyk verbeeld, dat het dikke hersenvlies niet overal met de inwendige oppervlakte van 't bekkeneel, maar alleenlyk op de plaats der naden met het zelve vereenigd was, en dat 'er zich in al 't overige gedeelte zoodanig eenen afstand of ledige ruimte bevond, dat dit vlies vryelyk 't gene men deszelfs polsagtige beweging noemde verrichten konde; dit gevoelen, dat door veelen en zelfs van de uitmuntendste Schryvers en Heelmeefters omhelft werd, heeft my altoos als de reden toegeschenen, waarom 'er op dit uitwerkfel van de kneuzingen des hoofds, gedurende eenige jaren, niet behoorlyk gelet is; de veronderstelde afstand werd in 't algemeen genoegzaam geoordeeld, om 't dikke hersenvlies voor alle uiterlyk geweld te behoeden; ook meende men dat het bloed en den etter, welke zoo meenigmaal tusschen dit vlies en de hersenpan gevonden worden, in eene ruimte, welke deze stoffen voor zich open vonden, bewaard werden. (a)

Doch al wie deze zaak wil beschouwen
ZOO

(a) Indien wy overwegen, hoe duidelyk en klaar veele der oudste Schryvers de naauwe vereeniging van 't bekkeneel, met het dikke hersenvlies beschreven hebben, en hoe volkome veele van hun, wegens deszelfs ziekelyke afscheiding onderrigt geweest zyn, moeten we ons verwonderen, hoe men dit wederom
C 2 heeft

zoo als dezelve wezenlyk is , zal ligtelyk van de waarheid van 't gene ik gezegt heb overtuigt worden.

Som

heeft kunnen vergeten ; want dat zy 't gekend hebben is zeer zeker.

In *Hippocrates*, *Galenus*, *Paulus*, *Oribasius*, *Rhasen* en andere der Ouden, vind men veele plaatsen, welke deze hunne kennis der natuurlyke samenstelling en vereeniging van 't dikke hersenvlies bewyzen: en dat sommige der uitmuntendste Schryveren van later tyden dit wederom vergeten, of 'er geen bekoorlyke acht opgeslagen hebben, zullen de volgende aanhalingen, uit veele anderen getrokken, doen blyken.

„ *Dura mater calvariae connectitur suturarum ope, et pensile, & erectum teneat cerebrum, tum etiam ut per suturas egressus pericranium procreat. Spatium vero inter suturas recte natura liberum reliquit, ut vacuum quoddam esset inter dura matrem, & calvariam; hoc mirum ob causas: primo, ne quicquam ipsius cerebri systolæ atque, diastolæ obstaret; secundo, ne venæ & arteriæ per extremam duræ matris partem sparsæ, levi aliquo ictu in cranio factò, rumperentur; postremo, ruptis in dura matre venis, sanguis non inter duram materiam, sed inter duram & cranium effunderetur, & cranio perforato facilius extraheretur.*
„ *Et hic est ordinarius naturæ ordo.* ”

Fab. Hildan. Obs. 7. cent

Felix Wirts zegt, dat het opligten der ligte inderkingen van 't bekkeneel nutteloos is; ” *Id enim motus cerebri, propter vacuum & distantiam, quæ est inter meninges & cranium, minime impedire.* ”

En *Hildanus*, schryft berispender wyze 'aan *Wirtz*: ” *Aliquando duram matrem cranio undique adhaerere vidimus.* ”

Fallopianus, van 't dikke hersenvlies sprekende, zegt: ” *continuo pulsatur, quare non facile sanatur.* ”

Petrus é Marchetti veronderstelde dat het dikke hersenvlies altoos afstandig was van 't bekkeneel in kaaft hoofdig: van de behandeling van een byzonder gewoosprekende, zegt hy, ” *Post septimam nempe, oleum b*

„ *pericran*

Somtyds gebeurt het, dat de huid door den slag zoo gekwetst is, dat het panvlies doorsneden, afgescheurd en 't been ganfch ontbloot word, en dat echter 't geweld van den slag niet genoegzaam geweest is, om 't nadeel, waar van wy nu handelen, voorttebrengen. Wanneer in dit geval, 't panvlies met de bekleedsels alleenlyk afgescheiden, en als met een lap omgeslagen is, en men eenige hoop heeft om zulks wederom te hereenigen, dan moet men ze weder op zyn plaats fchikken; gelukt dit, dan wint men veel tyds: en gelukt het niet, dan is de lap maar weg te fnyden, en dan word 't geval gelyk aan dat, waarin de huid en 't panvlies op den tyd der slag weggenomen zyn; en 't ergfte dat 'er volgen kan, is een affchilfering van 't ontbloote been (a).

Som-

„ *perici, quia calvus erat patiens, atque membrana à cal-*
 „ *via distabat; quod in calvis semper observavi.* ”

Aliquando contingit aut dura mater cranio satis firmiter adhaereat, sed hæc admodum raro evenire solet, atque præter naturæ consuetudinem est.

Muys Praxis Rational. Chirurg.

Dit was insgelyks het gevoelen van *Ambrosius Paré*, *Wiseman*, *Sylvius*, *Barbette*, *Baglivius*, en *Pacchioni*, zoo wel als van alle die geene welke van de flingerende beweging van 't dikke hersenvlies, en dat 't zelve op den eenen tyd der maan, of in den eenen levenstyd, hooger ligt dan in 't andere, gewag maken; doch derzelver namen zyn te talryk om hier ingelaft te worden.

(a) 'T is zoo zeer niet dat de affchilfering 't noodzaaklyk gevolg van de ontblooting der hersenpan is: dit hangt van andere omftandigheden als de enkele wegname van de bekleedsels en 't panvlies af. De vastheid van de oppervlakte des beens, de grootte der vaten, en de voortftuwing van 't bloed door dezelve bepalen dit voornamentlyk.

Somtyds gebeurt het ook, dat de hevigheid van den slag zoodanig is, dat ze 't nadeel waarvan wy nu spreken veroorzaakt; maar de bekleedfels en 't panvlies door den slag van 't bekenneel afgescheiden zynde, zoo is 'er geen teken waar door men dit onheil onmiddelyk onderscheiden kan.

In deze omftandigheden, zullen gedurende eenige dagen de kanten der gewonde bekleedfels 'er zoo wel uitzien, en zoo wel etteren als of 'er geen ander nadeel, dan de enkelwonde waar te wegegebragt; doch na eenigen tyd word de lyder koortzig, rusteloos, en klaagt van pyn in 't hoofd; de kanten der wonde verliezen derzelver vermilioene kleur, en worden bleek en flets; de wonde ontlaft, in plaats van eenen goeden etter, eene dunne stoffe, 't panvlies

Indien de schors van 't been niet volkomen hard, en de voortftuwing des bloeds door de vaten bekwaam is, om de uitwerking der uitwendige lugt op te wegen, komen 'er nieuwe vleeschheuveltjes op de oppervlakte des beens te voorschyn, die het overdekken, en 'er zich aan vasthegten, zonder dat het zelve de geringste schilfer zal afwerpen; en dit gebeurt dikwils in jonge lieden. Wanneer in tegendeel het been zeer hard is, en de vaten daardoor samengedrukt worden; of indien 'er zoodanig middelen aangelegd zyn, welken een konstige toetrekking der vaten veroorzaken, zal de oppervlakte des beens verdrooge, en de vogten ophoudende door de zelve om te loopen, zich tot eene zekere diepte afschrijven: namentlyk, dat gedeelte der oppervlakte waar den omloop der vogten ophoud, zal zich afscheiden en door de vaten, welke de vogten door 't overige gedeelte des beens omvoeren, afgeworpen worden.

Zouden 'er niet hier uit sommige praktikale gevolgenten opzigten van ziekelyke en bedorvene beenderen te trekken zyn?

vlies scheid zich van 't bekkeneel af, en zyne natuurlyke kleur veranderd in eene andere reeds beschrevene. Onmiddelyk hier op komen de algemeene toevallen te voorschyn, welke van uur tot uur verergeren, tot dat het dikke hersenvlies tot verrotting overgegaan, 'er etter verzameld zy, en dat doodelyke tydftip voorvalle; 't welk ten opzigten van 't getal der dagen wel onzeker is, doch echter maar al te zeker binnen eenige weinige gebeurd.

De Geneeswys, indien men zoodanig eenen naam kan geven aan 't zeer geringe gedeelte, dat de Heelkunde in veelen dezer gevallen bekwaam is te verrigten, bestaat in twee punten.

1°. De ontsteking en gevolgelyk de afscheiding van 't dikke hersenvlies voortekomen.

2°. Den etter te ontlasten, welke 'er ingevolge eene zoodanige ontsteking en afscheiding onder 't bekkeneel zou mogen verzameld zyn.

Onder alle de middelen, die in ontstekingen der vliesagtige deelen binnen 't bereik der kunst zyn, is 'er tot nog toe geen ontdekt, dat het aderlaten evenaart, gelyk zeer veele ziekten, als het zydewee, de breuken &c. getuigen, en is 'er eenig middel, dat de onheilen uit de belediging, waar van ik nu handel, ontstaande kan voorkomen, is 't zekerlyk het aderlaten; doch dan moet het zelve, als een waar behoed middel, terstond na den slag, en altoorens de koorts van eenig belang is, in 't werk gesteld worden; ook moet het ruim en by herhaling geschieden, (a)

Ik

(a) Dat is, zoo lang de pols zulks vereischt en de krag-

Ik weet wel, dat 't dikwils zeer moeilyk is een lyder die alleenlyk eenen slag op 't hooft ontfangen heeft, van de noodzaaklykheid een zoodanige handelwys, inzonderheid als hy zigtelyk wel bevind, te overreden. Hy zal zynen Heelmeeſter als al te vreesagtig beſchouwen, of hem van veel erger gebrek verdaſſen houden; en niettemin hangt in veele gevallen de veiligheid en doodelykheid des lyders, van tydig gebruik of verzuim van dit enkele middel af.

Misschien zal men zeggen, dat dewyl de kragt van den slag, de hoogte van den val, de zwaarte van 't werktuig &c. nooit het uitwerksel kunnen bepalen, noch ook niet of 'er een nadeel aan de onder 't been gelegene deelen toegebracht, een lyder derhalven eene grootte hoeveelheid bloeds zonder eenige noodzaaklykheid kan verliezen, en dat enkel om een denksbeeldig onheil voor te komen.

Dit is eenigermate waar, en ingevalle de zo even gegevene raad in 't algemeen gevolgd wierd, zouden 'er eenige weinige lyders meer bloed dan noodzaaklyk was verliezen: doch aan den anderen kant, zou 'er wederom meenig dierbaar leven, 't welk andersins onvermydelyk verloren was, behouden worden.

„ *Nihil interest presidium an satis tutum sit quod unicum est,* ” is eene stelling in de Geneeskunde: en zoo 't gewettigd is zulke middelen

kragten toelaten. Dit mag aan hun, die dit onderwerp niet genoegzaam overwogen hebben, wat veel schynen, doch zy zullen van gevoelen veranderen, zoo dra ze bewust zyn, dat deze ontlasting dikwils de dood en 't leven van den lyder beflist.

als in zich zelven gevaarlyk zyn, in 't werk te stellen, dan is het zekerlyk niet ongeoorlooft, de zoodanige welke 't geenszins zyn, ten minsten in eenen algemeenen zin genomen, hoedanig dezelve ook ten aanzien van eenige byzondere ligchaams gesteldheden zyn mogen, te gebruiken.

Wat het noodeloos gebruik der aderlating aangaat, schoon dit, zoo als ik zoo even gezegd heb, somtyds den allerkundigsten en zorgvuldigsten zou kunnen gebeuren, is 'er echter gemeenlyk in deze gevallen zeer vroeg iets in de pols, en zelfs in 't gelaat van den lyder te ontdekken, waar van het byna onmooglyk is een denkbeeld door woorden te geven, doch dat door hun, die deze gevallen zorgvuldiglyk gade geslagen hebben, zeer wel begrepen word.

Een verhaaste en harde pols, rusteloosheid, en eenen zekeren graad van angftigheid moeten altoos, na eenen slag op 't hoofd, verdagt gehouden, en gade geslagen worden; onmiddelyke ruime en herhaalde aderlatingen, hebben deze toevallen in veele gevallen weggenomen, welke ik anders waarlyk geloof, dat zonder deze ontlasting van doodelyke gevolgen zouden geweest zyn.

Wy hebben in dit, zoo wel als in alle de overige gedeeltens der praktyk, geen ander middel om te oordeelen, als de gebreken te vergelyken welke elkander oogfchynlyk gelyk zyn. Ik heb meer dan eens die vermeerderde snelheid en hardheid der pols, en die benaauwde angftige kwynning, welke de algemeene voorloopers van een naderend onheil onder de herfenpan zyn, door ruime en herhaalde aderlatin-

gen weggenomen; en daarentegen heb ik maar te dikwils gevallen, welker begin ten minste zoo weinig oplettenheid vorderden, doch waar in eene zoodanige ontlasting verzuimd, of niet toegestaan was, doodelyk zien eindigen.

Men moet hier uit echter geenzins besluiten dat in tyds gedane aderlatingen, in alle de gevallen een zeker behoedmiddel zyn, en dat alleenlyk die lyders sterven, in welken het zoove verzuimd is: dit middel zoo wel als alle anderen, ten minsten die my bekend zyn, feilbaar: veele gevallen zyn buiten deszelfs en buiten alle bereik; doch alwaar eenige menschelyke middelen kunnen plaats grypen, is het zekerlyk 't beste, en dat het meeste door een goeden uitslag bekroond word.

Het tweede punt is alleenlyk door de doorboring der hersenpan te volbrengen.

Wanneer de algemeene toevallen, en uiterlyke verschynselen eenig kwaad onder hersenpan doen vermoeden, kan men de doorboring niet te vroeg in 't werk stellen; ongelukkig is 't dat ze zelden in tyds verrigt worden. Heelmeefters in 't gemeen denken zich zelve niet gewettigd deze bewerking voortestellen, alvorens de verschynselen zoodanig zyn toegenomen, dat ze eenen ontaarten en ettelagtigen staat van 't dikke hersenvlies aanwyzen op welk tydstip die toevallige koorts, welk zelden als met het leven eindigt, reeds begonnen is. (a)

De gevoeglykheid, of ongevoeglykheid van de doorboring der hersenpan

(a) Zoo gegrond is de waarneming van Archigenes, „ *His ubi cito manus admoveatur spes aliqua salutis subest* „ *ubi serius plerique omnes moriuntur.* ”

panbooring, in gevallen waar geen bekkeneels breuk, spleet, of toevallen van uitstorting plaats hebben, is een punt waar over onder de Heelkundige veel getwift is. In alle de gevallen, waar niets van 't zoo evengemelde gevonden word, en 't panvlies met alle de deelen van 't bekkeneel vereenigt blyft, is 'er zekerlyk geen aanwyzing, hoedanig ook de toevallen zyn mogen, waar men de panboor moet stellen, en derhalven deszelfs gebruik ongeoorloft; doch wanneer dit vlies zich van zelve van 't been heeft afgescheiden, en van kleur verandert gevonden word, dan meen ik dat 'er in dit geval, ten minsten zoo veel, indien niet meer reden is, om de panbooring te verrichten, als in een bekkeneels breuk of spleet zelve, dewyl de genezing in 't laatste geval zonder doorbooring geenzins onmooglyk is, maar wel in 't eerste, als 'er verrotting van 't vlies opvolge.

Alle de voornaamste Heelmeesters hebben de panboring altoos noodzaaklyk geoordeeld, in gevallen waar de schok of slag door schietgeweer veroorzaakt is, zelfs al is 't been niet gebroken, en dit is een zeer goede praktyk.

Een geschooten wonde, zoo verre dezelve tot de hersenpan betrekkelyk is, moet als eenen zeer hoogen trap van kneuzing aangemerkt worden, en dus naar alle waarschyndlykheid met derzelver gevolgen verzeld gaan: onder deze gevolgen zyn de scheiding en ontsteking van 't dikke hersenvlies der voornaamste. De ondervinding bevestigt dit ook, want de meeste toevallen der geschotene wonden zyn toevallen van kneuzing, en 't maken van etter op de oppervlakte van 't dikke hersenvlies, of de verrotting van dit vlies is hier van doorgaans 't gevolg.

In

In 't kort, de van zelf onstane afcheiding van 't veranderde panvlies, inzonderheid dezelve met eenigen trap van huiverigheid, rusteloosheid of koorts verzeld gaat, schynt men uit 't geen ik wegens de gevolgen dezer afcheiding heb waargenomen, eene zoo zekere aanwyzing dat 'er eene dadelyke belediging onder 't bekleedneel plaats heeft, of eene toekomende te weten staat, dat ik nimmer een oogenblik de panbooring zou in beraad nemen, zoo de aderlattingen, en de algemeene ontlastingen den lyder van alle toevallen geheellyk bevryd hadden, indien ik niet geroepen was, altoorens 't gebruik dezer middelen, naar alle waarfchynlykheid, vrugteloos zyn zouden.

Wanneer 'er een gedeelte van de bekleedfels, en van 't panvlies, door de beledigende oorzaak geheellyk is weggenomen, kan de panboor op 't ontbloote been, als de toevallen zulks vereifchen, gesteld worden; doch indien de bekleedfels niet ganschelyk weggenomen maar alleenlyk gekneuft of verscheurd zyn en 't panvlies zich in den reeds beschreven staat bevind, dan moeten dezelve, zoo ver als zoodanige afcheiding zich uitftrekt, dat zoo verre het been ontbloot is, weggefneeden en de panboor op dat gedeelte van 't zelve gesteld worden, als men ter ontlasting van de etter 't nuttigfte zal oordeelen.

Den staat van 't ontbloote dikke herfenvlies moet, voor een groot gedeelte, 't verdere drag van den Heelmeeftter bepalen. In sommige gevallen zal eene enkele booring genoegzaam zyn (a), in anderen zullen 'er wederom verfche

(a) De wyze om dit doorgaans te verkrygen, is e

scheiden, naar mate de uitgestrektheid van 't ontaarte vlies, en de moeilykheid der ontlasting groot is, vereischt worden. De herhaling der panbooring word door de beste Schryvers, en de natuur van 't geval zelve gewettigd, dewyl 't ongemak dat uit de ontblooting van 't dikke hersenvlies ontstaat, niet te vergelyken is, met het zekere nadeel, dat uit de ophouding van den etter onder 't bekkeneel volgen moet.

Wanneer 'er etter onder 't dikke hersenvlies, tusschen 't zelve en 't dunne hersenvlies, verzameld is, moet dezelve insgelyks, wat ook den uitslag zy, door eene doorsnyding van 't eerste vlies ontlast worden.

Dewyl dit het alles is, dat de Heelkunde in staat is, in deze droevige gevallen, te verrigten, zoo wenschte ik wel te kunnen zeggen, dat de uitslag niet zoo zelden gelukkig was. De panbooring is in zich zelve niet pynlyk noch gevaarlyk, en ze is 't eenigste middel; sommige zyn door deze bewerking behouden, en niemand kan in deze omstandigheden zonder dezelve gered worden. Dewyl 'er geene zekere aanwyzingen zyn, waar uit men den uitslag vooraf kan beoordeelen, zoo moet de uitkomst zulks alleenlyk bepalen: deze gelukkig zynde, worden de middelen te regt geprezen, doch ongelukkig zynde, moeten ze daarom niet veroordeeld worden, dewyl ze op verstandige grondbeginfels gevestigd, en de eenigste middelen in 's menschen vermogen zyn.

DER-

boor met eene groote kroon te gebruiken, deze kan nooit nadeel verwekken, en dikwils de moeite der herhaling besparen.

DERDE AFDEELING.

VAN DE SPLEETEN, EN EENVOUDIG
BEKKENEELSBREUKEN.

De Bekkeneelsbreuken, werden door de oude Schryvers in veele verschillende foorten onder zoo veele verschillende benamingen verdeelt, welken zy uit de figuur van de breuk of uit de gesteldheid der gebrokene stukken afleiden.

Deze verdeelingen worden in alle oude boeken gevonden; doch dewyl ze enkelyk het geheugen bezwaren, zonder eenige nuttige kennis te verschaffen, of eenig oogmerk der praktyk te bevorderen, zoo hebben de hedendaagschen gebruik derzelven byna geheellyk achterweg gelaten.

Alle de breuken van 't bekkeneel, hoe ook genaamt, kunnen tot twee algemeene hoofden gebragt worden, namentlyk:

1°. Die, waar in de gebrokene deelen hun waterpas of gelykheid van oppervlakte met overige van 't bekkeneel nog behouden.

2°. Die, waar in deze gelykheid verbroken is of met andere woorden, tot breuken met en breuken zonder indeuking.

Deze twee onderscheidingen zyn alleenlyk noodzaaklyk, en bevatten in zich, alle gewoone onderscheiding der beenderen van 't bekkeneel die niet door een snydend werktuig te weg gebragt is, van de fynste hairscheur af, tot aan de allersamengesteldste breuk toe; want spleeten en breuken verschillen alleen van elkanderen in de wydte der breuk, of in den afstand der gescheidene deelen, en de gesteldheid der gebrokene

ken

kene stukken, is in de groote breuken zoo verscheiden, dat men de onderscheidingen en de benamingen hier uit ontleent, tot in 't oneindige zou kunnen vermeerderen.

Een bekkeneelsbreuk, in 't afgetrokken beschouwd, is geenszins zoo gevaarlyk als men zich in 't gemeen verbeeld: het is de enkele breuk van 't been niet, die de toevallen of 't gevaar veroorzaakt; deze ontstaan uit de belediging welke aan andere deelen is toegebracht. De menigte voorbeelden van bekkeneelsbreuken, die eene groote lengte van tyd verholten gebleven zyn, en van anderen, die schoon ontdekt, echter geene kwade uitwerkselen veroorzaakt hebben, bewyzen dit genoegzaam.

Een schielyk verlies van kennis, en beweging, duizeligheid, slaapziekte, stuiptrekking, braking, neus of oor bloeding, &c. worden als de toevallen eener bekkeneelsbreuk opgegeven: sommige derzelven, wel is waar, verzellen meenigmaal groote wonden, of hevige slagen op 't hoofd; doch 't is niet minder zeker, dat deze toevallen zoo verre zyn van gewisse, en onbetwistbare teekenen eener bekkeneelsbreuk te zyn, dat deze toevallen, in een breuk van 't been zelve, als 'er geen indeuking mede gepaart gaat, geenszins uit de enkele scheiding van 't bekkeneel, maar uit de belediging aan andere deelen toegebracht, voortkomen.

Een schudding der hersenen, of eene uitstorting van vogten, op of tusschen de hersenvliesen, of in de holligheden der hersenen zelve, kunnen alle deze toevallen, als 't bekkeneel geen nadeel ter wereld geleden heeft, voortbrengen; en derhalven, schoon dezelve dikwils in gevallen, daar 't bekkeneel gebroken is, ge-

von-

vonden worden, wyzen dezelve echter geenszins een bekkeneelsbreuk aan.

De Leerwyze van *Celsus* is byna door alle de volgende Schryvers nageschreven, en byna door alle de lezers blindelings geloofd: hy zegt:
 „ *Igitur ubi percussa est calvaria protinus requiren-*
 „ *dum est, num bilem is homo vomuerit, num oculi*
 „ *ejus obcæcati sint, num per nares auresve sanguis*
 „ *ei affluxerit, num conciderit, num sine sensu*
 „ *quasi dormiens jacuerit.* ” Deze woorden behelzen eene zeer naauwkeurige beschryving der toevallen, welke dikwerf de hoofdwonden verzellen; doch het slot, „ *hæc enim non nisi offe fracta*
 „ *eveniunt,* ” is zoo onwaar, dat het bekkeneel in tegendeel dikwils gebroken is, zonder dat 'er een eenige dezer toevallen te voorschyn kome; ook zyn 'er veele andere beledingen waar aan 't hoofd onderhevig is, die bestendig sommige van deze toevallen voortbrengen. (a)

De vrees voor 't wegsnyden der bekleedselen, en voor 't niet vinden eener breuk, heeft gelegenheid tot andere teekenen en toevallen gegeven, die men by veele der oude Schryveren vermeld vind: dusdanig is 't houden van een gespanne hair, of zyde draad tusschen de maaltanden, welke men, door 'er op te slaan, doet trillen; het byten op een hard ligchaam, en te letten waar de pyn gevoeld word, &c. &c.

Deze

(a) *Si læsus instar dormientes, expers sensus deprebendatur; si obcæcati fuerint oculi, si obmutuerit, si bilem vomuerit, si animalis instar malleo icti conciderit, hæc omnia maximam ac subitanæ significant cerebri commotionem, perturbationem, ac concussionem; quæ non raro integro manente, nec ulla ex parte rupto cranio, mortem percussio adferunt.*

Petr. Pauw.

Deze teekenen noemt men dubbelzinnige, en zy verdienen dezen naam zoo wel, dat ze geene oplettenheid altoos vereisfchen. (a)

Alle de gevolgen, die 'er uit de wyze, waar op de wonde gegeven of ontfangen is, uit het foort van geweer of ligchaam waar mede dezelve toegebracht is, uit de kragt van den flag, uit de hoogte van den val, &c. getrokken worden, zyn alle niet minder bedrieglyk; want een yder weet dat zeer ligte flagen fomtyds yslyke breuken veroorzaken, en andere, die door de vreeslykste toevallen fchenen te moeten gevolgd worden, geen letfel ter weereld te wegebrengen.

In 't kort, men kan zich op niets anders als 't gezigt en 't gevoel verlaten; deze zyn zeker, maar alle de overige toevallen, zoo als ze genoemd worden, zyn bedrieglyk. (b)

Derhalven, indien de bekleedfels niet gewond, of de wonde derzelven te klein is, om een behoorlyk onderzoek van 't been te gedogen, en de omftandigheden echter 't gezigt
van

(a) *Lanfranc* wil dat men op 't hoofd fla, en op het geluid lette. " *Item percutiatur caput cum levi baculo*, „ *ficcò, de falice, aut de pino, & pone aurem tuam apud* „ *caput, & si sanum est, tunc audies sonum sanum; si* „ *fractum, aut scissum, audies sonum mutum, secundum* „ *comparationem factam a campana sana, ad campanam* „ *scissam,* " &c. en meer andere dergelyke beuzelagtige en ongerymde tekenen of kenmerken.

(b) Door 't gevoel, verfta ik dat van 't bloote been, hebbende dikwils de bedrieglykheid van door de gekneusde bekleedfels heen te voelen ondervonden: gearonnen bloed onder dezelve, kan de vingers zoodanig misleiden, dat een onoplettend, of in deze zaken niet zeer bedreven Heelmeester, zulks voor eene breuk met in-deuking gepaart zou opnemen.

van 't zelve noodzaaklyk maken, dan moet men aanstonds een rond stuk der bekleedfels wegsnyden.

Zoo 'er geen wonde is, moet men 't geslagene punt als 't middelpunt der wegsnyding gebruiken; doch is 'er eene wond, dan moet dezelve 't middelpunt zyn; en in beide gevallen moet men zulk een stuk wegsnyden, dat al dat gedeelte van 't been, 't welk men verondersteld beledigt te zyn, ontbloot word, en de panboring, als dezelve noodig mogt bevonden worden, kan toelaaten.

Indien de bekleedfels zoodanig gewond zyn, dat 'er de beenbreuk door opengelegt word, moet de loop derzelven de insnyding bepalen; en ingevalle dezelve veel gekneusd zyn, is het altoos raadzaamst het grootste gedeelte van dit gekneusde wegtesnyden; want deze wegsnyding zal de genezing, als alles wel gaat, weinig vertragen, daar het tegendeel in 't vervolg pyn en ongemak kan veroorzaken.

In de wegsnyding, moet men 't mes zoodanig houden, dat het de bekleedfels en 't panvlies te gelyk, regtstandig tot op 't been toe doorsnyd, ten einde 'er van beide even veel weggesnede worde.

Het is byna niet noodig te waarschuwen, dat men, in groote verbrekingen met losse stukken gepaart, niet al te sterk op 't mes moet drukken, dewyl 't gevaar zoo ligt te begrypen is; ook is 't niet minder klaarblykelyk, dat men om dit gevaar te vermyden, de insnyding zoo verre buiten de gebrokene stukken verrichten moet, als noodig is om op een stevig en vast gedeelte der hersenpan te snyden: op deze wys zal 'er niet alleen minder gevaar zyn, om de her-

herfenvliezen of de herfenen zelven te kwet-
zen, maar ook 't ganfche nadeel des te beter
en klaarder onder 't oog gebragt worden; iets
dat toch vroeger of laater gefchieden moet, en
dus beft in den beginne, alvorens de deelen
ontftoken zyn, en de lyder koortfig is, verrigt
word. Nooit moet men loflyk en onnoodiglyk
eenig gedeelte der bekleedfelen wegfnyden;
doch aan den anderen kant, moet men zich
altoos herinneren, dat deze wegfnyding ge-
fchied, ten einde, de ganfche breuk, zoo 't
mooglyk is onder 't oog te brengen; en dat
alle behandeling, die hier aan te kort fchiet,
wanneer ze doenlyk is, verkeerd zy, niet al-
leen om dat ze aan 't oogmerk, waarom ze
verrigt word niet beantwoord, maar ook om
dat ze gemeenlyk den lyder in de noodzaaklyk-
heid brengt, om dezelfde pyn en ongemakken
nog eens te ondergaan.

Wanneer de bekleedfels gekneusd of gewond
zyn, wyft zulk eene kneuzing of wonde de
plaats aan, waar men 't ftuk derzelven, om 't
been te onderzoeken, moet wegfnyden; doch
alle de oude en veele der hedendaagfche Schry-
veren, maken van een foort van bekkeneels-
breuk gewag, waar in de bekleedfels onbescha-
digt zyn, en die zy tegenfpleet (*contra fifsura*)
noemen.

Deze fpleet, is eertyds 't onderwerp van veel
gefchil geweest; doch deze twift komt alleenlyk
hierop uit, dat het bekkeneel fomtyds aan de
tegenovergelegene zyde, waar den flag fcheen
toegebragt te zyn, gefcheurd gevonden is;
indien derhalven de toevallen een bekkeneels-
breuk waarfchynlyk maken, en 'er onder 't ge-
flagene gedeelte geen breuk te ontdekken is,
D 2 dan

dan moet men de bekleedsels van het tegenovergelegene gedeelte wegsnyden, en onderzoeken of 'er aldaar ook een te vinden zy.

Om nu geen gewag te maken van de grootere moeilykheid om dit te bepalen, of van zekere te weten, als iemand van eene hoogte gevallen, of door een zwaar ligchaam ter nedergeveld is, welk het eerst geslagene gedeelte zy; en of de slag of de val de breuk voortgebragt hebbe; om van deze en andere moeilykheden, zoodanig een onderzoek verzellende, geen gewag te maken, zeg ik, dat zulks ook by geen moeilykheid van dienst in de praktyk zyn kan; want zyn 'er zoodanige toevallen, welke den Heelmeester doen vermoeden, dat de hersenpan gebroken is, dan zal hy zekerlyk 't gansche hoofd zorgvuldig onderzoeken; vind hy eenige uiterlyke kenmerken, die 't wegsnyden der bekleedsels genoegzaam wettigen, zoo zal hy eene insnyding, daar zulk een kenmerk 't aanwyft, verrigten; en ondekt hy door deze insnyding een spleet of breuk, zoo verandert de wyze waar op dezelve te wege gebragt is, geenzins de manier van behandeling.

Wanneer, aan den anderen kant, de toevallen alleenlyk algemeen zyn, en 'er geene uiterlyke aanwyzing is, waar men de wegsnyding moet verrigten, zoo reken ik my zelven, niet tegenstaande al 't gene 'er over dit onderwerp gelchreven zy, niet gewettigd om een gedeelte der bekleedsels wegtesnyden, ten einde een tegenspleet na te jagen, welke het tien tegen één is te zullen vinden.

Indien 'er eenige zekere en onfeilbare teekenen van een bekkeneelsbreuk waren, zoo zou de zaak van gedaante veranderen; 't verschy-
nen

nen derzelven zou bewyzen dat 'er zich ergens een breuk bevond, en wy zouden daar door gewettigd worden dezelve op te zoeken; doch ik heb reeds aangemerkt, dat alle de teekenen dubbelzinnig zyn, en dat fchoon dezelve dikwils een breuk verzellen, ze echter, om dat ze door de breuk niet veroorzaakt worden, het in wezen zyn der breuk niet aanwyzen.

De waarheid van dit gezegde vordert geen ander bewys, als dat, het welk uit de heekundige behandeling dezer gevallen zelve voortvloeit; want gelyk de toevallen niet door de breuk van 't been veroorzaakt worden; zoo worden 'er ook geene middelen gebruikt, noch zelfs de panboor gefield, om deze breuk wederom te vereenigen. De toevallen deze gevallen verzellende, ontftaan uit de belediging die 'er aan andere deelen is toegebracht, en het is tot verligting of genezing van deze, dat alle onze pogingen zyn, en moeten aangewend worden.

Deze beledigingen zyn, fchudding van 't mergagtige gedeelte der herfenen; uitftorting van bloed of wei; ontfteking of verettering van 't dikke hersenvlies; fommige, of alle deze toevallen kunnen een bekkeneelsbreuk verzellen, en gaan gemeenlyk met dezelve gepaart; ze zyn ook de oorzaaken van de toevallen, van 't gevaar, en van de noodzaaklykheid der panboring.

Alvorens ik de gepaste behandeling der fpleeten en eenvoudige bekkeneelsbreuken, (dat is, zonder indeuking) befchryve, zal 't niet ondienftig zyn, de gevoelens onzer voorgangeren na te fpeuren, en hun oogmerk en gedrag kortelyk te befchouwen, ten einde wy zien kunnen hoe verre wy van hun verfchillen, of dit

verschil wel gegrond zy, en of het tot ons voordeel strekke; dewyl de oudheid, noch nieuwheid, maar de nuttigheid alleen, de heilkundige verdiensten uitmaakt.

Wanneer een spleet door beide de tafelen der hersenpan heen gaat, vinden wy gemeenlyk op de oppervlakte van 't dikke hersenvlies een bloedige lyn of streep, die meer of minder uitgestrektheid heeft, doch naauwkeurig met den voetstap der spleet overeenkomt.

Deze bloedige streep is somtyds 't gevolg eener verbreking van sommige dier kleine vaatjes, welke 't dikke hersenvlies met de binnenzijde des bekkeneels vereenigen: doch dikwyler word ze door de verscheuring der vaatjes van het tafelscheidsel voortgebracht.

De ouden, in 't algemeen, meenden dat dit bloed door ophouding bedorven en rottig werd; dat het in etter verbafterde, en zeer veel tot die verzamelingen van etter, welke in deze gevallen zoo menigmaal gevonden worden, toegebracht.

Wanneer een bekkeneelsbreuk niet ontdekt, of 't been eerst eenige dagen na den slag, als de lyder koortfig begint te worden, doorboord word, vind men meest al na 't doorboren van 't bekkeneel, het dikke hersenvlies in eenen ont-aarten of etteragtigen staat.

Dezen staat, veronderstelden onze voorvaders, dat het uitwerksel was van een scherpe knagende etterstofte, welke uit de kanten der breuk lekte, en op dit vlies opgehouden wordende deszelfs weeffel bedorf en bevlekte.

Veele van hun kenden ook de afscheiding van 't dikke hersenvlies, en de daar uitvolgende etterg zwellen zeer wel; doch zy veronderstelden dat

dat de etter oorspronglyk bedorven bloed geweest was.

Deze dingen voor vastgesteld houdende, gingen zy overeenkomstig daar mede te werk; hun oogmerk was, in de eerste plaats, ingerigt om 't geronnen bloed weg te nemen; in de tweede, het dikke hersenvlies tegen de afdruipende scherpe stoffe te beschermen, en in de derde, den etter te ontlasten.

Om hun eerste oogmerk ter uitvoer te brengen, verwydden zy de spleet, door derzelver kanten met schrappers van verscheide figuur en grootte af te schrappen; 't tweede, meenden zy te bereiken door fyne neteldoek lapjes en andere verbanden, digt tegen de hersenvliezen onder de kanten der breuk aan te leggen; en 't derde, door 't wegnemen van een grooter stuk der hersenpan.

Hoe naauwkeurig de ouden ook in 't waarnemen der uitwerkselen en verschynselen waren, bedroogen zy zich echter dikwils in 't aanwyzen der oorzaken, waar van het tegenwoordige geval ter voorbeeld verstrekt; want het geronnen bloed onder de spleet gevonden wordende, verandert nooit in etter; ook brengt de scherpe stoffe, van de kanten des gebroken beens afdruppende, de ontaarte staat van 't dikke hersenvlies niet voort.

Wanneer 'er bloed op dit vlies, tusschen 't zelve en de hersenpan, is uitgestort, zal zulks naar alle waarschyndlykheid nadeel te wege brengen; doch wat dit nadeel ook zyn moge, 't zelve zal werktuiglyk, en enkel uit de drukking dezer uitgestorte stoffe, zonder eenige neiging tot verrotting, voortgebragt worden; wanneer men dit bloed in deze gesteldheid laat blyven,

kan het de dood veroorſaken, terwyl 't nog enkel geronnen en onverandert bloed blyft, dat geen verandering ondergaan heeft, en zelfs onbewaam is tot eene zoodanige verandering, als 'er veronderſteld worde.

Alle de toevallen, welke zoodanig eene uitſtorting van bloed verzellen, bewyzen dit; alle zyn ze de zulke, welke uit eene drukking der herſenen ontſtaan, ook zyn ze naar mate van de hoeveelheid en geſteldheid der uitſtorting grooter of kleiner, van de ligſte duizeling af, tot den hoogſten trap van ongevoeligheid toe (*lethargic infensibility*).

De oorzaak, aan welke de ouden den ontaarten en rottigen ſtaat van 't dikke herſenvlies toefchreven, namentlyk, 't afdruppen eener ſcherpe ſtoffe, is niet minder ongegrond.

Dit is eene oorzaak die zeer ongelyk is aan zoodanig een uitwerkſel; een uitwerkſel dat alleenlyk te verklaren is, door de afſcheiding en ontſteking van dit vlies, welke door 't geweld van den ſlag, ten tyde des toevals is voortgebragt.

De natuur der toevallen, de tyd van derzelver aankomſt, de verzellende koorts, de ſtaat der deelen als men ze onderzoekt, en de algemeene uitkomſt, bewyzen dit alle; gelyk, wanneer men 't geen in de voorgaande afdeeling gezegt is, hier overbrengt, nog klaarer zal blyken: de breuk maakt ten opzigte van 't vlies geen verandering; en de gevallen zyn in zoo verre aan elkanderen gelyk; want het zy 't been gebroken zy of niet, de afſcheiding van 't dikke herſenvlies van de binnenzide des bekkeneels, word door de belediging van derzelver onderling vereenigende vaatjes veroorzaakt; en de ontſteking en verrotting van 't zelve enkel 't gevolg

volg dezer affcheiding zynde, kan zoo wel met een gezond als met een gebroken-been gepaard gaan.

Het zy nu 't geval van 't eerste foort zy, waar bloed, of van het tweede, daar etter ontlast moet worden; de manier om deze ontlasting door raspen of fchrappers ter uitvoer te brengen, is aan veele tegenwerpingen onderhevig; dezelve is verdrietig en gevaarlyk voor den lyder, langwylig voor den Heelmeeſter, en beantwoord dikwils geenszins aan 't oogmerk.

Dat door 't gebruik van foortgelyke werktuigen, de opening eener spleet kan verwydert worden, is buiten allen twyfel; doch wanneer deze spleet eene merkelyke grootte of lengte heeft, is dit eene zeer werkzame handelwys; dezelve doet het hoofd uitermaten horten en fchudden; ze is niet zonder gevaar, wanneer men ze onhandig of onoplettend verrigt; en beantwoord, indien ze al eens volbragt word, geenszins aan alle de oogmerken waar voor ze gefchikt moet zyn, dewyl ze in gevallen, waar de uitſtorting groot, of de ontſteking uitgeſtrekt is, geen genoegzaam gedeelte der herfenpan wegneemt, noch ook een behoorlyk gedeelte van 't dikke herfenvlies ontbloot.

De ouden zelve waren hier van niet onbewuft; want indien de breuk zoo groot, of met zoodanige omſtandigheden verzeld was, dat de *Scalpra abraſoria* niet genoegzaam gerekend werden, of indien den ſlag met zulk eenen trap van kneuſing gepaart ging, dat naar alle waarfchynlykheid de ondergelegene deelen veel beledigd waren, dan verlieten zy zich niet op 't afſchrappen van de kanten der spleet, maar zy tragten een groot ſtuk van 't bekkeneel wegte-

nemen. (a) Deze wegneming werd door hun met verscheide werktuigen, naar de omstandigheid van 't geval en de zinlykheid van den Heelmeester verrigt, namentlyk: met *terebræ* en *terebellæ* van verscheide soorten en groote; de *cycliscos* of *scalper excisorius* en de *modiolus* (b); werktuigen die alle, zoo als zy toen gemaakt en gebruikt wierden, aan groote ongemakken onderhevig waren, welke gedeeltelyk uit derzelver gedaante, en gedeeltelyk uit de onkunstige wyze waar op ze in 't werk gesteld werden, voortspooten.

Indien 't stuk dat zy voorhadden uit het bekenneel te boren grooter was, dan de *modiolus* in zich kon bevatten, verrigten zy de bewerking door middel van de *terebræ*; doch deze manier was, zoo wel als die van 't afschrappen, pynlyk, langwylyg, en gevaarlyk (c).

Het

(a) „ *Ex fracturis vero quæ ad cerebri membranas usque pervenerunt, si simplex tantum fractura sit, angustius scalpris utendum; sin cum contusione aliqua, quæ contusum est excidi debet; idque vel terebellis prius in circuitum foratum ac mox scalpris admotis, vel protinus ab initio cycliscis.* ”

Galen.

In iis que usque ad cerebri membranam divisa sint, si sola rima sit, iisdem radulis utendum; si collisio aliqua una sit, terebris excindere collisum oportet, scalpris adhibitis.

Oribasius.

(b) De afbeeldingen van alle deze werktuigen worden in veele der oude boeken gevonden, als in *Albucasis*, *Andreas a Cruce*, *Fabritius ab Aquapendente*, *Guido*, *Lanfranc*, *Scultetus*, *Hildanus*, *Berengarius*; en in *Petrus Paauw's* verklaring van *Hippocrates de vulneribus capitis*.

(c) *At si latius est vitium quam ut illo (modiolo) comprehendatur, terebra res agenda est.*

Celsus.

Het stuk beens, 't welk zy wilden wegne-
men, werd rondsom met gaatjes op eenen klei-
nen afstand van elkanderen doorboort, en dan
vervolgens, in sommige gevallen, de *scalper exci-*
sorius of *cycliscos*, en in anderen de *scalprum len-*
ticulatum ingebracht, en de tusschenwydte der
gaatjes, met eenen houten hamer doorgeslagen:
op deze wyze werd 't zoo doorboorde gedeelte
des beens weggenomen en 't dikke hersenvlies ont-
bloot (d).

De

(d) De volgende plaatzen uit *Oribasius*, kunnen die-
nen om ons een klaar denkbeeld dezer gansche handel-
wys te geven.

„ *Ministri juxta assideant, quorum unus caput læsi*
„ *contineat, alter opportuna ministerio faciat; aurium*
„ *foramina lana coacta obturanda sunt, ne sonitu in exsecti-*
„ *one terreatur; his factus insigendus calvariae est mucro*
„ *acutus terebrae, quæ læsum os colorem immutavit, juxta*
„ *integrum, deinde lente habena terebram convertere debe-*
„ *mus, donec inciso ossi mucro insistat, ac tum citatius*
„ *circumagere oportet habenâ terebram convertente, do-*
„ *nec mucro in spatium inter duplex os descendat; ubi*
„ *autem foramen altius adactum sit, ultra crassitudinem*
„ *spatii inter duplicem testam ossis quod perforatur, tum*
„ *terebra multo circumspectius convertenda est, ne repente*
„ *descendes, cerebri membranam violet.*

„ *Cum jam terebra adacta fuerit, & vel conjectura*
„ *deprehendatur totam ossis crassitudinem esse perforatam,*
„ *vel perparum solidæ sedis infra relictum, tunc is qui*
„ *operatur altitudinem degustet, demissa tenuis acus ob-*
„ *tusa parte, ac si quid continuæ sedis etiam reliquum sit,*
„ *deprimendus altius terebrae mucro est, eaque lente cir-*
„ *cumacta, solidum os perforandum, eadem quaque facienda*
„ *est in aliis foraminibus, donec rima in ambitu perforata*
„ *fit. Septa vero media, inter foramina satis habent spatii*
„ *fere quantum specilli angusti averfa pars est. Factis*
„ *foraminibus ad excisionem quæ dicitur veniendum est;*
„ *ut excisis tum foraminibus, tum mediis, læsa ossa re-*
„ *moveantur.*

Oribasius.

De *terebræ*, *terebellæ*, of *trypanæ*, (want alle deze benamingen worden fomtyds aan een en 't zelfde foort van werktuig gegeven) waren in grootte, zoo wel als in gedaante verfcheiden, maar ze kunnen tot drie voornamen gebragt worden.

1°. Een, welke veel naar onze gemeene kippers of timmermans boor gelykt, werd met de hand rondgedraait, terwyl 't eene einde op 't been rustede, en 't andere door de kin of borst van den Heelmeester onbeweeglyk gehouden werd.

2°. Een, die door eenen dwersen hefboom en eenen dubbelen daar om gedraaiden band rondgedraait werd; "*terebræ quæ duplici habena vertitur*," gelyk de fmits en koperflagers gebruiken, en een dril noemen.

3°. Een, die op denzelfden voet als de tweede gemaakt was, maar door eenen fnarenboog bewogen werd, "*terebræ quæ arcu vertitur*," gelyk de uurwerkmakers en veele andere kunstenaars gebruiken; de afbeeldingen van alle deze werktuigen kan men in *Vidus Vidius* verklaringen over *Hippocrates*, in *Andreas a Cruce*, en anderen vinden.

De langwyligheid, (a) welke het maken van zooveel

„ *Ea (terebræ) foramen fit in ipso fine ossis vitiosi, atque*
 „ *integri; deinde alterum non ita longe, tertiumque*
 „ *donec totus is locus qui excidendus est, his cavis cinctus*
 „ *est, tum excisorius scalper ab altero foramine ad alt-*
 „ *rum. Malleolo adactus, id quod inter utrumque medium*
 „ *est excidit.* ”

Celsus

(a) „ *Quod vero per cycliscos opus administratur, ne id*
 „ *quidem omnino vitio caret, quum quatiat immodice ca-*
 „ *put, quod potius quietem postulat.* ”

Galenus

veele doorboringen verzelde, de ontrusting die 'er door de *tereбра* zoo wel als door de houte hamer en beitel aan des lyders hoofd werd veroorzaakt, het gevaar van de hersenvliezen en hersenen zelven, onaangezien 't gebruik der *meningophilax*, te kwetzen, en de plompheid dezer gansche behandeling, zyn te ligt te begrypen om eene verklaring te vorderen.

Alle de beste Heelkundigen waren van dit alles volkomen overtuigd; zy gevoelden de ongemakken, en vreesden 't gevaar.

Zy ondervonden, dat ze zeer dikwils 't dikke hersenvlies, en somtyds de hersenen zelven kwetsten (a); en gebruikten derhalven alle voorzorgen, welke zoodanige toevallen hen aan de hand gaven. In sommige gevallen, wilden zy dat men 't been niet geheel doorboorde, maar dat men een dun plaatje in zyn geheel overliet (b); in andere gevallen, waar 't been geheellyk doorboord werd, raden zy aan 't stuk beens nog twee of drie dagen aan 't dikke hersenvlies vast te laten zitten, ten einde dit vlies niet door eene schielijke of geweldige afscheiding van 't been beschadigt werd.

De

„ *Sæpe scalpros pulsantes, adeo ut totum cerebrum per-*
„ *moveatur.* ”

Galenus.

(a) „ *At quæ per terebellam quidem ratio fungitur parum*
„ *tuta est, propterea quod dum audacius eam tractant,*
„ *duram membranam non raro violent.* ”

Galenus.

(b) „ *Si a principio morbi curam per mediolum adgressus*
„ *fueris, non statim oportet os ad membranam usque per-*
„ *forare, verum quando in eo est ut parum absit quin to-*
„ *tum os penetraverit, & et os ipsum moveri jam incipiet,*
„ *ab operatione desistere.* ”

Hippocrates.

De omzigtigheden, welke *Hippocrates*, *Galenus*, en andere, ten opzigten van 't gedeelte des beens, waar op de boor gesteld moet worden, hebben voorgeschreven, en de groote oplettendheid, die zy van den Heelmeester in 't uitvoeren dezer bewerking vorderen, komen alle uit dezelfde vreeze voort (a).

Om deze zelfde reden, tragten insgelyks veele der ouden hunnen doorborende werktuigen met zoodanige behoedmiddelen te voorzien, dat ze verhinderd werden om al te diep te kunnen doorgaan (b). In *Albucasis*, *Andreas a Cruce*,

en

(a) " *Cavere oportet ut in terebellæ admotione ne falleris, verum qua parte crassissimum os esse visum fuerit in eam semper terebellam admotam adigito.* "

Hippocrates.

" *Verum quod excidi oportet id totum cycliscis nudandum non est, sed ea maxime ex parte qua fractura est gravissima, nam præter alia, etiam membrana ipsa ab ossibus quæ vebementer sunt afflicta, recedit celerrime.* "

Deze laatste woorden bewyzen duidelyk wat een klaar en juist denkbeeld *Galenus* had, van de afscheiding en ontfeking van 't dikke hersenvlies, die 'er ingevolgt een uiterlyk geweld voortgebragt word.

" *Terebellis autem ipsis ut mergi non possunt, parum supra cuspitem nonnulli supercilium extans efficiunt.* "

Galenus.

" *At sæpe accidit, terebræ repente adactæ, ob naturalem, perforatorum ossium debilitatem, vel tenuitatem, membranam sauciarent.* "

Oribasius.

(b) " *At quia dum terebrum hoc circumagitur, periculum imminet ne membranæ ledantur; ideo nonnulli, ut quo minus aberrarent & hoc periculi genus evitarent, terebras excogitarunt quæ mergi non possunt, & ob id a græcis abaptista dicuntur.* "

Andreas a Cruce.

" *Si os autem est forte durum, tunc oportet ut perfores in*
 ,, *cir-*

en andere, worden afbeeldingen gevonden van „ *modioli duabus vel quatuor alis muniti*, ” welke sommige *abaptista*, en andere *mespilati* en *torculati* noemen, en van *terebellæ* die dusdanig beschut waren, dat ze door beide de tafelen niet konden heen gaan, of ten minsten niet ingerigt waren om zulks te doen (a).

Doch al wie de zeer verschillende dikte van de verschillende bekkeneelen, en van de verschillende gedeeltens van een en 't zelfde bekkeneel beschouwd, zal ligtelyk begrypen hoe weinig men zich op deze behoedmiddelen kan verlaten, en hoe gevaarlyk 't gebruik van zoodanige werktuigen zyn moet.

In 't kort, wanneer men de beschouwende en oeffenende kennis der ouden, in dit gedeelte der Heelkunde, naauwkeurig overweegt, zal men bevinden, dat hunne waarnemingen van de toevallen en verschynfelen der gebreken in 't algemeen net en juist, en hunne genees-eindens zeer gepast zyn; doch dat hunne werktuigen, door derzelver plompheid en onhandelbaar-

„ *circumitu ejus, antequam tu administres incisoria cum tere-*
 „ *bris, quæ nominantur terebra non profundantia; & non no-*
 „ *minantur ita, nisi quoniam ipsa non pertransseunt terminum*
 „ *ossis carnei, ad illud quod ut post ipsum; propterea quod tere-*
 „ *bro est extremitas rotunda, super illud quod est sub capite*
 „ *ejus acuto, similis margini, & circulus parvus probibet*
 „ *submergi, & pertransire spissitudinem ossis. Et conve-*
 „ *nit tibi ut accipias ex istis terebris numerum multum,*
 „ *quorum unum quodque conveniat quantitati spissitudi-*
 „ *nis ossis, donec presens sit tibi omni cranio terebrum,*
 „ *&c.* ”

Albucasis.

(a) *Expedit itaque id genus complures preparatas habere, ad omnem calvariae crassitudinem.*

Galenus.

baarheid, 't voorgenome oogmerk in sommige gevallen belette ter uitvoer te brengen, en in andere, gelegenheid gaven tot veele onheilen.

De vermindering in 't getal, en eenvoudigheid in de gedaante onzer werktuigen, is één van de verdienften der hedendaagsche Heelkunde.

De tegenwoordige Heelmeefters hebben, in dit, zoo wel als in sommige andere gedeelten der kunst, veele onnutte of ten minften onnodige werktuigen aan een zyde gelegd, en de overige die zy nog behouden tot zulk eene eenvoudigheid gebragt, dat 'er geen nadeel uit der zelve gebruik te vreezen zy. Een panboor, een hefboom, en fomtyds een paar tangen, zyn alle de werktuigen, welke men nu in 't algemeen gebruikt; en deze zyn zoo gemaakt, dat ze door de hand van eenig kundig man, met de uiterfte zekerheid kunnen beftierd worden.

Het zal hier niet ondienftig wezen, voor hun, die in deze ftoffe niet zeer ervaren zyn, of 'er niet veel over gedacht hebben, en voor wien 't gebruik dezer bladeren voornamentlyk gefchikt is, in weinige woorden te verklaren wat men met het doorboren des bekkeneels in een eenvoudige bekkeneelsbreuk beöogd; mer wat oogmerk en tot wat einde dezelve verrigt word; en wat uitflag men, naar alle waarfchynlykheid, van dezelve te verwagten heeft.

'Er is reeds, in den loop van dit werkje aange merkt, dat sommige der onheilen, welke flagen des hoofds verzellen, derzelve toevallen aartftonds voortbrengen, en zonder uitftel hult vereifchen; en dat 'er wederom andere zyn, welke zich, fchoon wezentlyk door den flag te wegegebragt, echter niet als na verloop van eenige dagen openbaren.

Van 't eerste foort, zyn alle die geene, welke onmiddelyke drukking op de hersenen maken, namentlyk, uitstorting van bloed, op, of tusschen de hersenvliezen, en bekkeneelsbreuken met indeuking verzeld.

Van 't laatste, zyn de trapsgewyze uitstorting van wei of water; en de ontsteking van 't afgescheidene dikke hersenvlies.

Een spleet, of een eenvoudige bekkeneelsbreuk, kan met alle deze onheilen, behalven ingedeukt been, verzeld zyn, en gaat ook doorgaans met eenige derzelven gepaart: en hier uit ontstaan, 't geen men oneigentlyk, de toevallen eener spleet of eenvoudige bekkeneelsbreuk noemt. Een hoeveelheid van bloed, kan uit deszelfs vaten gestort worden, en aanstonds kwade toevallen voortbrengen; of 't dikke hersenvlies kan door den slag zoodanig beledigd zyn, dat het zich van 't been afscheid, ontsteekt, en vervolgens etter voortbrengt.

De panboring is in beide deze gevallen noodzaaklyk. In 't eerste, zonder uitstel, tot verligting der dringende toevallen, en 't dringende gevaar; in 't laatste, als een voorbehoed middel, of met oogmerk om zoodanige ongemakken tegen te gaan, als, naar alle waarschyndlykheid, zouden volgen, ingevalle zulk eene voorzorg niet genomen wierd.

Of schoon nu de toevallen, in 't eerste geval veel eer vrees verwekken, dan in het tweede, is echter de noodzaaklykheid der panboring immer zoo groot in 't laatste; want noch de etter noch 't bloed kan zich zonder deze bewerking, van onder 't bekkeneel ontlasten, en geen van beide, zonder merkelyk gevaar van den lyder, toegelaten worden aldaar te blyven.

Dus is de waarheid, van 't geen in den beginne dezer afdeeling beweerd werd, klaarblyklyk; namentlyk, dat de heelkundige behandeling der spleeten en eenvoudige bekkeneelsbreuken niet ingerigt zynde tot hereeniging van 't gebrokene been, bewyft, dat dezelve gefchikt is, om die onheilen, welke uit de beledigingen aan andere deelen toegebragt hunnen oorsprongk nemen, tegen te gaan of wegtenemen, en geenszins de zulke welke uit de breuk van 't been zelve ontstaan; ook is niets duidelyker: want de panboor vergroot de breuk in plaats van ze te verkleinen; en zoo 'er noch uitstorting van vloeistoffe, noch afscheiding van 't vlies, noch eenige andere belediging, als de enkele scheur in 't been, plaats had, zou de panboor nutteloos, en derhalven ten onregte gesteld worden.

Doch dewyl 't zelden gebeurd, dat 'er geen bloed is uitgestort, 't welk zonder uitstel moet ontlafst worden; of dat het dikke hersenvlies niet beledigd is, 't welk zonder eene tydige voorzorg zelden hulp toelaat: zoo is derhalven de panboring in 't algemeen volstrekt noodzaaklyk; zoo niet tot wegneming der onmiddelyke kwade toevallen, ten minsten als 't waarschyglykste hulpmiddel, dat in onze magt is, om de zoodanige voortekomen, welke doorgaans volgen, wanneer deze bewerking verzuimd word.

De heelkundige beöoging derhalven in eenvoudige bekkeneelsbreuken is, zoodanig eene opening in 't bekkeneel te maken, als bekwaam is, om 't uitgestorte bloed, dat zich onder 't zelve mogt bevinden te ontlasten; of door middel van deze opening de onheilen, welke uit eenen ontstokenen of verrotten staat van 't dikke
her-

hersenvlies ontstaan, tegen te gaan, of indien mooglyk wegt nemen.

Om deze reden, moet de panboor, waar zulks mooglyk is, altoos op zoodanige wyze gesteld worden, dat de spleet van 't been, dwers door den cirkel, welke de kroon der boor maakt, heengaat; of ten minsten dat de breuk van 't been altoos in de kroon des boors begrepen zy.

My is wel bewust, dat de voorschriften van sommige der beste oude Schryveren, en inzonderheid die van *Fabritius ab Aquapendente* (a) hier mede zeer verschillen; doch de bevattning van beide de kanten der breuk binnen de kroon der boor is zoo noodzaaklyk, en met zulke blykbare voordeelen verzeld, dat ik, onaangezien, hun gezag andermaal moet aandringen, dit altoos zorgvuldig in acht te nemen.

De kroon of zaag der boor, zoo als men ze noemd, moet nooit, inzonderheid als de lyder een volwassene is, klein zyn; eene omstandigheid waar van ik moet gewage, om dat de mesmakers, indien men hen zulks niet belet, geneigd zyn dezelve zoodanig te maken.

De staat van 't dikke hersenvlies, en de andere omstandigheden welke 't geval verzellen, moeten bepalen of ééne panboring genoegzaam zy, dan of 'er meer vereischt worden.

Indien de panboor voor eene bloedige uitstoring

(a) " *His consideratis in latere ipsius rimæ interposito digiti spatio apponimus modiolum.*

En elders, " *Tum musculus modiolus figendus ad rimæ seu fracturæ latera est tam distans a rima ut ipsam non attingat comprehendatque modioluli ora.* "

Fabritius ab Aquapendente.

storting, eenen spleet verzellende gesteld werd, en 'er op de eerste doorboring zulk eene ontlasting volgde, dat alle de toevallen verdweenen, dan is de herhaling dezer bewerking misschien onnoodig. Maar indien de eerste panboring eene verzameling van geronnen bloed doet ontdekken, en de toevallen niet verligt worden, maar blyven aanhouden, moet men de panboring een en andermaal, langs den loop der spleet, herhalen; en ook steeds in 't ooghouden, dat de breuk van 't been binnen den cirkel van de kroon der boor bevat worde.

Wanneer 'er geene onmiddelyke kwade toevallen zyn, en de panboor als een voorbehoedmiddel gebruikt word, is één of twee dezer doorboringen, naar mate de spleet lang zy, genoegzaam; en zyn 'er meer noodig, dan zullen de toekomende toevallen en verschynfelen zulks aanwyzen. Doch indien de panboring niet als na verloop van eenige dagen in 't werk gesteld is, en de toevallige koorts, die 'er ingevolge de belediging van 't dikke hersenvlies ontstaat, reeds begonnen zy, zal de ontaarte en etteragtige staat van dit vlies, de vrye herhaling dezer bewerking wettigen, en ten vollen verdedigen. De panboring is in zich zelve noch pynlyk, noch gevaarlyk, en dezelve kan in deze omstandigheden alleenlyk door een ruim en herhaald gebruik van dienst zyn.

In dezen staat, is de uitgestrektheid van 't afgescheidene of kwalyk gestelde gedeelte van 't dikke hersenvlies, het grootte, en inderdaad byna 't eenige voorwerp onzer beschouwing; dewyl het dezen staat is welke naar alle waarschijnlijkheid, de veiligheid of 't gevaar van den lyder zal bepalen, en waar naar onze behandeling moet ingerigt worden.

In

In de twee reeds gemelde gevallen, namentlyk, eene uitstorting van bloed die gering en onmiddelyk onder de spleet geplaatst is, of een eenvoudige bekkeneelsbreuk zonder eenig kwaad toeval verzeld, kan 't stellen van eenen kleinen panboor, langs den loop der spleet, genoegzaam zyn; in 't eene geval ter ontlasting van 't bloed, en in 't ander om eene verzameling van etter, indien 'er etter gevormd mogt worden, voortekomen. Doch in het tegenwoordige geval, waar 't dikke hersenvlies in eene zekere uitgestrektheid beledigt, de toevallige koorts reeds begonnen, en de verettering en ontaarting van dit vlies op handen is, moet de eenige hoop van genezing bestaan in de ontblooting van een groot gedeelte van 't dikke hersenvlies. Niets als dezelve kan eenige hulp te wegebrengen, ook kan ze niet te spoedig verrigt worden, gelyk aan een yder moet blyken, die 't peesagtige weeffsel van 't dikke hersenvlies, deszelfs spanning wanneer 't ontstoken, de wyze waar op 't zelve in 't bekkeneel beslooten is, en de deelen welke 't byna onmiddelyk bekleed behoorlyk beschouwd.

Het is inderdaad niet gemakkelyk om, met eenigen trap van naauwkeurigheid, de uitgestrektheid van de belediging, welke dit vlies ondergaan heeft te bepalen, vermits deszelfs verbergings binnen 't bekkeneel ons verhindert den staat van 't zelve met zoo veel zekerheid te weten als wy wel wenschen zouden: doch ik meen echter dat 'er sommige verschynfels zyn, waar uit, zoo wel voor, als na de panboring eenige opheldering te verkrygen is.

By voorbeeld, wanneer men door de wegnydning der bekleedselen het panvlies verandert, en afgescheiden vind van de oppervlakte des

bekkeneels ; of wanneer de kanten der wonde zich , eenige dagen na de wegsnyding der bekleedselen , van 't been los maken , en kwalyk gesteld worden ; of wanneer 't ontblootte been eene blykbare verandering van kleur ondergaat ; meen ik dat wy , uit een dezer omstandigheden , billyk mogen vermoeden , dat het dikke hersenvlies beledigt , dat is , afgescheiden en ontstoken zy : en dit vermoeden kan zelfs voor dat de panboor gesteld word , plaats grypen. Doch indien wy , behalven deze verschynfels , na het doorboren der hersenpan nog daarboven bevinden , dat het dikke hersenvlies van 't been afgescheiden , of zyne natuurlyke heldere peesagtige kleur veranderd , en ontaart of etteragtig geworden zy , dan is 't geval maar al te klaar , en de behandeling moet daar naar ingerigt worden , namentlyk , men moet zulk een gedeelte van de oppervlakte van 't dikke hersenvlies ontblooten , als noodig is , om deszelfs ontsleekagtige spanning wegtenemen , en eene vrye ontlasting der etter , en andere dunne stoffen , te wege te brengen. Deze handelwys kan somtyds van goed gevolg zyn , en ze is de eenige waar van men iets te verwagten heeft.

Ik heb reeds getragt aan te toonen , hoe gebrekkelyk de handelwys zy van een spleet , door middel van schrappers of zagen , volgens de gewoonte onzer voorvaderen , te verwyden. De tegenwerping , welke ik tegen deze handelwys maakte , was , dat dezelve niet genoeg van 't bekkeneel wegnam , om 't dikke hersenvlies eenige verligting te bezorgen , en dat dus dit vlies tegen de binnenzijde der hersenpan gedrukt wordende , de etter zich niet gemakkelyk genoeg konde ontlasten , en de toevallen niet ver-

vermindert of ten minsten niet weggenomen wierden.

Even zoo is 't gelegen met de praktyk der hedendaagſchen: want indien de Heelmeeſter, als 't dikke herſenvlies in eene groote uitſtrektheid afgeſcheiden, en ontſtoken is, zich vergenoegt met eenen kleinen panboor, alleenlyk langs den loop der ſpleet te ſtellen, zal hy in 't gemeen te leur geſteld worden, en wel om dezelfde reden.

De eenige wys, om dit ongemak wegtene-
men, is of een panboor te gebruiken, wiens kroon zoo groot is, dat eenige weinige boorin-
gen aan 't oogmerk beantwoorden; of anders zich van eene kleine boor, op dezelfde wyze als de ouden de *terebellæ* gebruikten, te bedie-
nen, namentlyk, 't ganſche ſtuk beens dat men begeerd wegtenemen, rondsom te doorboren, en daar door een groot deel van 't dikke herſen-
vlies te ontblooten.

Hoedanig ook de middelen die men in 't werk ſteld zyn mogen, 't maken eener ruime ope-
ning is 't einde dat men beöogen moet, dewyl 't voornamelyk dit is, waar uit men verligting te wagten heeft. Wat gevaar men ook in de ontblooting van 't dikke herſenvlies mag veron-
derſtellen, zoo kan dit gevaar door de grootte der opening naauwlyks vermeerderd worden: en ingevalle wy onze lyders aan eenig gevaar in 't ge-
heel onderwerpen, moet zulks zonder twyfel met het vooruitzicht van een grooter nut geſchieden.

Sommige zeer uitmuntende, zoo wel oude als hedendaagſche Schryvers, waargenomen heb-
bende, dat ſpleeten en eenvoudige breuken van 't bekkeneel ſomtyds een geruimen tyd, zonder nadeel te wege te brengen, verborgen

blyven , en fomtyds nooit eenig kwaad toeval veroorzaakten , of des lyders welstand belemmerde , hebben zich tegen 't gebruik der panboor , en alle andere werktuigen aangekant , en geraden dat men 't plaatslyke gebrek aan de natuur , en een oppervlakkig verband moest overlaten , en zich alleenlyk op de ontlastingen en levensregel ter genezing betrouwen.

De waarneming , op welke deze raad gebouwd word , is zekerlyk niet geheel ongegrond : want het gebeurd inderdaad nu en dan , dat een enkelvoudige bekkeneelsbreuk , noch met eene uitstorting van bloed , noch met eene afscheiding van 't dikke hersenvlies verzeld gaat , en dat dezelve , in lyders van eene goede gesteldheid , met weinig of geen heilkundige hulpe genezen word.

Verscheide voorbeelden zyn hier van te vinden , en was 't in ons vermogen met zekerheid te weten , wanneer het te wegegebragte nadeel zoo enkelvoudig is , dan zouden wy de panboor fomtyds kunnen voorbygaan (a). Doch de toeval-

(a) Verscheiden der ouden kenden zeer wel de twee verschillende staten der doorgaande spleeten , zoo verre dezelve tot de veiligheid , of belediging van 't dikke hersenvlies betrekkelyk zyn ; *Paulus Aegineta* geeft , onder anderen , eene zeer naauwkeurige en juiste beschryving van beiden.

” *Si ad cerebri membranam usque pervenerit fractura , non ralemus , sed agnoscere conabimur utrum membrana ab osse recesserit , an affixa permaneat. Si enim ipsa manet , inflammatio nulla infestat vulnus , æger paulatim febris liberatur , & pus coctum apparet. Si recesserit membrana , augentur dolores , & febris similiter : os olivum sumit colorem , pus tenue & crudum effertur ; & si medicus negligentius rem tractet , nec perforatione utetur , hoc graviora symptomata aboriuntur ; nempe bilis vomitus , convulsio , mentis delirium , & febris acuta.*

Paul. Aegineta.

vallen van dat foort van belediging, welke die doodlyke verzamelingen van etter tuffchen 't dikke hersenvlies en 't bekkeneel voortbrengen, verfchynen ongelukkiglyk niet in den beginne, en wanneer dezelve te voorschyn komen, is 't zoo meenigmaal te laat om met vrugt de panboring te verrichten, dat eenen algemeenen regel, om dit werktuig in alle doorgaande fpleeten zonder onderscheid in 't werk te fteflen, naar alle waarfchynlykheid meenig lyder, die door 't verzuimen dezer bewerking verloren gaat, zou behouden. En fchoon de panboring in eenige weinige gevallen, eenig onnoodig ongemak aan den lyder kan veroorzaken, meen ik echter, dat dezelve oordeelkundig verrigt wordende, 't gevaar niet zal vermeederen, maar in tegendeel doorgaans verminderen.

Men moet echter geenszins begrypen, dat ik de ontblooting van 't dikke hersenvlies voor de aanraking der lugt, als iets onverfchilligs, en waar uit geen nadeel ontftaan kan, beschouwe;
dit

” *Dico debet dari signum fracturæ, a qua removeatur
panniculus grossus in primo debes scire dispositionem
syphac, utrum est adbærens an non; videlicet, si adbæ-
serit ossi, non fiet in vulnere apostema calidum; & licet
accidit, modicum erit, ærugo manabit de eo modica, &
putredo erit digesta.*

” *Sed si fuerit remotum, vehementiores erunt dolores
& febres, mutabitur color ossis, & corrumpetur, &
manabit de eo putredo tenuis.*”

Rhases.

” *Si rima in superficie fit, cerebris membrana non ab-
cedente, curatio eadem adhibeatur quæ ad os nudatum
demonstrata est. Cerebri vero membrana abcedente, &
humore ibi collecto, post primos curationis dies ad tere-
bram properandum est.*

Oribasius.

dit is een punt waar over veele kundige Heelmeesters getwift hebben, en ten opzigten van 't welke ik nog geenszins zeker ben, doch ik durf wel zeggen, dat het vergrooten eener bekkeneelsbreuk door de panboor, 't gevaar der breuk zelve niet vermeederen zal.

Dewyl de in 't been gemaakte breuk, de lugt reeds op de hersenvliezen heeft toegelaten, zoo komt deze tegenwerping niet meer in aanmerking: maar 't punt in geschil is, of men op eene veronderstelling, dat het dikke hersenvlies misschien zoo weinig beledigd zy, dat het zich niet en ontsteekt, (de lyder, in den beginne, vry van alle kwade toevallen zynde) de panboor, die als een voorbehoed middel nuttig kan zyn, moet uitstellen, tot dat 'er zoodanige toevallen ontstaan, welke de noodzaaklykheid der doorboring aanwyzen, wanneer het gemeenlyk te laat is, om iets nuttigs te kunnen verrichten.

My is wel bewust, dat *Hildanus*, *Wiseman*, en sommige andere groote Heelmeesters, van gevoelen geweest zyn, dat spleeten, schoon ze door beide de tafelen van 't bekkeneel heen gaan, echter, indien ze niet met eenig kwaad toeval verzeld zyn, aan zich zelve kunnen overgelaten worden. Het gezag dezer mannen is zekerlyk van gewigt, doch aan den anderen kant moet men overwegen, dat een uitstorting van bloed het groote, zoo niet het eenige voorwerp hunner beschouwing in enkelvoudige breuken zonder indeuking was: deze uitstorting zagen zy aan, als de oorzaak der eerste, en der volgende toevallen, en beschouwden dezelve in eenen geronnen of verrotten staat; en derhalven, wanneer 'er geene toevallen van zoodanig

nig eene uitstorting tegenwoordig waren, dan zagen zy geen noodzaaklykheid om 't bekkeneel te doorboren.

Doch indien zy een regt begrip van de algemeene vereeniging van 't dikke hersenvlies met het bekkeneel gehad, en zorgvuldig op de gevolgen van deszelfs afscheiding en ontsteking gelet hadden, zoo meen ik, dat zy niet zouden gedacht hebben, om doorgaande spleeten aan de natuur, zonder bystand der kunst, over te laten (a). In

(a) De stelling, om doorgaande spleeten aan uitwendige oppervlakkige aangelegde middelen over te laten, is vry oud, en reeds byzonderlyk door *Celsus* opgegeven, welke 'er, te gelyk, zulk eene naauwkeurige beschryving, van de gedaantens der wonde, onder de verschillende omstandigheden van een beledigt of onbeledigt vlies, heeft bygevoegd, dat dezelve onze oplettenheid overwaardig is.

" *In omni vero fisso fractove osse protinus antiquiores
,, medici ad ferramenta veniebant, quibus id exciderent;
,, sed multo melius est, ante emplastra experire quæ calva-
,, riæ causa componuntur, &c.*

" *Si caruncula increfcere cepcrit, & febricula aut so-
,, luta fuerit aut levior, & cupiditas cibi reverterit, sa-
,, tisquæ somni accedat, in eodem medicamento perseveran-
,, dum est: hac ratione rimæ sæpe callo implentur.*

" *Si vero prima sub curatione febris intenditur, bre-
,, vesque somni & iidem per somnia tumultuosi sunt, ulcus
,, madet neque alitur, & in cervicibus glandulæ oriuntur,
,, magni dolores sunt, cibique super hæc fastidium incre-
,, cit, tum demum ad manum scalprumque veniendum est.*"

Waar by hy nog zou hebben kunnen voegen, dat het als dan zeer dikwils te laat is om eenig nut te kunnen verrichten.

Hippocrates, de zorgvuldigste waarnemer, en de getrouwste verhaler der verschynselen, was van gevoelen, dat de spleeten hoe fyn ook, gemeenlyk met eenen zekeren trap van keuzing gepaart gingen; gelyk blykt uit verscheidene plaatzen. " *Quodcunque telum os findit,*

*idem illud etiam contundit magis vel minus. — Rimæ
,, quæ*

In zoodanige punten als deze , moet een iegelyk zich naar zyn eigen oordeel en ondervinding gedragen; en wat my aangaat, het getal der lyders, in welken 't dikke hersenvlies beledigt is, fchynt my dat der genen, waar in 't zelve onbeledigt is, zoo verre te overtreffen, dat ik zeer zelden, zoo ooit, het gebruik der panboor zou nalaten.

Wanneer ik dit zegge, moet men begrypen dat ik deze bewerking onmiddelyk, zoo dringende flag gefchied was, zou in 't werk ftellen en dat ik dezelve zou verrigten, ten einde de onheilen uit de belediging van 't dikke hersenvlies ontftaande, voortekomen of wegtenemen.

Doch indien ik niet als na verloop van eenige dagen geroepen wierd, en den lyder als dan volkomen vry van alle nadeelige toevallen bevond, zou ik 't verrigten der panboor niet zo dringende oordeelen; maar my zelve door een gepafte voorzegging beveiligd, en de vrienden des lyders van 't onvermogen der laat angewende middelen onderrigt hebbende, afwagten dat 'er zich andere toevallen opdeden, terwyk ik opregtelyk wenfchen zou, dat 'er zich u hoofde der gemelde redenen geene mogten openbaren.

Tot hier toe heb ik de fpleeten befchouwd als of dezelve door de oorfpronglyke wonde der bekleedfelen blykbaar, of door de wegfnydin

„ *quoque contufionem comitem effe omnino neceffe eft, ut*
 „ *magis vel minus,* ” &c. En de daaglykiche ondervinding, zal alle degeenen, die willen opmerken, overtuigen, dat het groote onheil 't welk haarspleeten verzeeld, een uitwerkfel der kneuzing is, en dat zeer weinige lyders 't gevoel van zoodanige uitwerkfels ontfnappen.

der zelve, kort na het toeval onder 't oog gebragt waren; in welke beide gevallen 't aanwezen der spleet by tyds gekend word.

Doch fomtyds gebeurd het, dat of schoon 't been gefcheurd, en 't dikke herfenvlies zoodanig beledigt zy, dat het vervolgens ontfteekt, 'er echter geen acht op de belediging geflagen word, om dat 'er zich in den beginne geene toevallen van uitftorting of fchudding der herfenen opdeden, en de bekleedfels niet gekwetst, noch oogfchynlyk gekneusd waren.

In dit geval, gevoelt zich de lyder na verloop van eenige dagen, waar van 't getal onzeker is, kwynende en ongefteld; hy is beurtelings huiverig en heet, en klaagt van eene doove (*dull*) pyn in 't hoofd; kort hier op beginnen de bekleedfels, op de plaats daar de slag is toegebragt, te zwellen, en worden papagtig; dit laafte verfchynfel is met de toevallige koorts verzeld, welke wel haafz zoo hevig word, dat zy onze oplettenheid vereifcht.

Wanneer de bekleedfels op dezen tyd doorgefmeden worden, vind men 't panvlies met dezelve vafz vereenigd, doch langs de gansche lengte der spleet, en zelfs veel breeder, van 't been afgefcheiden, ook vind men deszelfs veranderde kleur nu zwartagtig en loodverwig: en tuffchen 't zelve en 't been eene kleine hoeveelheid dunne, bruine en fcherpe ftoffe. (a)

De

(a) *Ossium rima occulta interdum non ante septimum diem, decimum quartum interdum serius, se ostendit; tum caro ab osse abcedit, tumque os lividum apparet, dolores item ichorum diffluentium excitantur: atque haec talia difficulter remediis cedunt.*

Hippocrates Caac.

De toevallen , zyn naar den ouderdom van den slag , meer of min dringende ; in den beginne is 'er veel eer eene rusteloosheid en omrufting , die altoos met eenen harden en ongeluk flaanden pols verzeld gaan , dan eene grooten trap van koorts ; doch naar mate de vlies ontstoken word , en tot verrotting overheld , verergert alles ; de pyn vermeerderd , de koorts verheft , de lyder slaapt weinig of niet word meenigmaal door huiveringen geschud en ondergaat , in een woord , alles 't geen ik vooren , in den ontaarten staat van 't dikke hersenvlies , uit kneuzing voortkomende , omstandig beschreven heb , en waar van reeds genoeg gezegd is , om te bewyzen dat 'er in dezen staat niets als uit de doorboring der hersenpan te verwagten is.

Somtyds gebeurd het ook , dat 'er een fyn hairscheur van eenig gedeelte van een groot breuk afkomende , onder het ondoorgefnedene gedeelte der bekleedfelen loopt , en gedurende eenige dagen den Heelmeeſter ontfnap.

Wanneer 't dikke hersenvlies onder deze hairscheur niet beledigt is , zal dezelve misschien nooit eenig ongemak veroorzaken ; doch wanneer dit vlies beledigd en ontstoken is , 't geen van de tien reizen negenmaal gebeurd , zullen de bekleedfels boven de spleet gelegd na verloop van eenige dagen zwellen , papagten en pynlyk op 't aanraken worden ; 't panvliet zal zich aan de kanten der wonde van 't bekleedneel afscheiden , en indien men op dezelve drukt , zal de ontlasting eener scherpe stoffe een holte of boezem aanwyzen , wier opensnyding de fyne spleet zal ontdekken.

Hoe groot ook de breuk waar van deze spleet

afkomt zyn moge , of hoe meenigmaal men ook de panboring voor deze breuk verrigt hebbe , moet de spleet in deze omftandigheden , echter niet aan zich zelven overgelaten worden ; want men kan zich volftrekt verzekeren , dat , als de huid en 't panylies afgefcheiden zyn , en zich uiterlyk zoo kwalyk gefteld vertoonen , dat als dan 't ondergelegene dikke herfenvlies zich in denzelfden ftaat bevind , en alleenlyk door de doorboring van 't bekkeneel te genezen is : en derhalven , dat wanneer de panbooring , langs den loop der spleet , verzuimd word , 't geval nadeelig zal afloopen.

'T zal hier ter plaatze niet ondienftig zyn , den jongen Heelmeeftcr te herinneren , dat fchoon 't onmooglyk zy , dat één eenige lyder , in eenen hevigen ontftokenen of etteragtigen ftaat van 't dikke herfenvlies , zonder doorboring des bekkeneels , genezen worde ; men echter deze bewerking alleenlyk moet befchouwen als een gedeelte van 't geene 'er ter genezinge noodzaaklyk is , en dat herhaalde aderlatingen , zagte buikzuiveringen , koorts tegengaande geneesmiddelen , en een flappe en verkoelende levenswys , immer zoo noodzaaklyk voor als na deze bewerking zyn.

De wegneming van 't ftuk beens bevryd het ontftokene en gefpanne vlies van een gedeelte van den geprangden ftaat waar in 't zich bevind , en bevordert de ontlafting van den etter en andere uitgeforte ftoffen &c. Maar alle de middelen welke de koortsagtige hitte kunnen ftillen ; de hoeveelheid en fnelheid der vogten verminderen ; de vaten ontspannen en minder veerkragtig maken ; het darmkanaal verkoelen en ledigen ; en rust en verligting te wege te bren-

brengen, worden immer zoo veel na als voorstellen der panboor vereischt: en dit melde ik te liever, om dat veele de panboring als uiterste middel aanzien, te zeer geneigt zyn om 't gebruik der overige middelen te verzuimen, na dat de operatie in 't werk gesteld is.

VIERDE AFDEELING.

VAN DE BEKKENEELSBREUKEN MET INDEUKING.

Bekkeneelsbreuken zonder indeuking verschillen alleenlyk van de spleeten in den afstand der gebrokene kanten van elkanderen. Wanneer de afwyking groot is, word dezelve een bekkeneelsbreuk, en als 't been enkel gescheurt is, zoo dat de deelen naauwlyks van elkanderen schynen afgeweken te zyn, een spleet genoemd; doch de heilkundige beooging is in beide de gevallen dezelfde, namentlyk, het bloed dat 'er reeds uitgestort mogt zyn te ontlasten en 't maken, of ophouden van etter in 't vervol voortekomen.

In bekkeneelsbreuken met indeuking gepaard zyn 'er meerder oogmerken ter uitvoer te brengen.

In deze breuken moeten de ingedrukte deelen opgeligt, en de zulke die zoo afgescheiden zyn, datze niet wederom te hereenigen, of niet gevoeglyk, zonder de hersenen te drukken, te schikken zyn, geheellyk weggenomen worden.

Alle de omstandigheden, namentlyk, schudding der hersenen, uitstorting van bloed, ontsteking, en afscheiding van 't dikke hersenvlies

't vo

't vormen van etter en doode korsten; in een woord, alle de onheilen een eenvoudige bekenneelsbreuk verzellende, kunnen ook in een breuk met indeuking gepaart plaats grypen: doch vermits alle deze onheilen op dezelfde wyze, in beide gevallen, moeten tegengegaan of genezen worden, zoo is 't onnoodig zulks hier ter plaatze te herhalen.

Dat de eigenaartige behandeling dezer breuk ingerigt is, om door de opligting der ingedrukte, en 't wegnemen der losse stukken van 't bekenneel, de hersenen van drukking te bevryden, en eene genoegzame opening ter ontlasting van 't uitgestorte bloed of etter te bezorgen, was den ouden zoo wel als ons bekend, doch de middelen die zy in 't werk stelden om dit einde te bereiken, verschilden eenigzins van die geene, welke wy tegenwoordig gebruiken; ook worstelden zy met eenige onvolmaaktheden en ongemakken die de hedendaagsche Heelmeesters verbeterd hebben.

De meeste pogingen die onze voorgangers tot het opligten der ingedrukte, en 't wegnemen der losse stukken aanwenden, bestonden in 't stellen van werktuigen op de ingedrukte deelen zelve. Deze handelwys was, om 'er niet meer van te zeggen, ten uitersten onvolmaakt. Doch dit was het noch niet alles, want het grootste gedeelte der werktuigen, die zy by deze gelegenheden gebruikten, waren van zulk eenen samenstelling, dat 'er eene zekere kragt noodig was om dezelve aan 't stuk beens dat zy wilden opligten, vast te hegten. De *terebellæ*, de *trochlea tripes* de *trochlea bipes*, en alle de andere werktuigen door *Albucasis*, *Guido*, *Andreas a Cruce*, *Fabritius ab Aquapendente* aangewezen, zoo

F

wel

wel als die, welke men by *Hildanus* en *Pacuv* afgebeeld vind, ftrekken hier van tot bewys: alle vereifchen zy dat 'er in 't ingedrukte ftuk beens eene opening gemaakt word, voor, of met de fchroef zelve, waar mede het moet opgeligt worden.

Om nu niet te melden, dat de meeste dezer werktuigen zoo zamengefteld waren, dat ze noodwendig plomp en onhandelbaar zyn moesten, is het ligtelyk te begrypen, dat door het ftellen van een eenige derzelven op 't ingedrukte of loffe ftuk beens, alle de nadeelen die uit de drukking der hersenen ontftaan kunnen vermeerderd worden: daarenboven zyn 'er sommige bekkeneelsbreuken waar in 't onmooglyk is dezelve in 't werk te ftellen, en andere, waar dezelve, indien ze al gebruikt wierden, van geen nut altoos zyn zouden.

Celfus wil dat men de *meningophylax* als eenen hefboom zal gebruiken, welk werktuig, in gedaante of manier van gebruik, van den tegenwoordigen gewoonen hefboom weinig verfchild: doch dan moet de opening waar door men dit werktuig moet inbrengen, met de *terebræ* of *cycliscos* gemaakt worden; eene handelwys waan van de langwyligheid en de ongemakken reeds aangewezen zyn.

In een woord, dewyl alle de tegenwerpingen die men tegen 't gebruik der doorborende werktuigen in eenvoudige bekkeneelsbreuken maakt, nog van meer gewigt zyn, in die, welke met indeuking gepaart gaan; en dewyl het ftellen van eenige magt op de oppervlakte van een los of ingedrukt ftuk beens, klaarblykelyk met eenen zekeren trap van gevaar verzeld is, zo zyn de hedendaagfche Heelmeesters in 't verwer-

werpen van alle deze werktuigen, en in hunne pogingen om 't zelfde einde te bereiken, door andere middelen, welke minder werkzaam en minder aan gevaar onderhevig zyn, geregtvaardigt.

Volgens de hedendaagsche praktyk, word de doorboring met een panboor in 't gezonde en oningedrukte gedeelte van 't bekkeneel verrigt, zoodanig, dat dezelve den rand der breuk in zich bevat, of zoo naby denzelven is (naar de omstandigheden van 't geval) dat 'er eenen hefboom onder 't losse of ingedrukte gedeelte kan ingebracht en 't zelve daar door opgeligt, of met behulp van een tang weggenomen worden, zonder eenig gevaar van de hersenen te drukken, of 't dikke hersenvlies te kwetsen.

Het getal der doorboringen welke 'er vereischt worden, is alleenlyk door de byzondere omstandigheden van yder geval te bepaalen: alle de eindens ten opzigten van uitgestort bloed, en 't maken van etter, waar van in de afdeeling der enkelvoudige bekkeneelsbreuken gewag gemaakt is, moeten hier vervuld worden: waar by dan nog komen, de twee geneeseindens van de losse stukken wegtenemen, en de ingedrukte op te ligten: derhalven, schoon de omstandigheden van 't geval zoodanig zyn kunnen, dat een enkele panboring ter bereiking der twee laatste eindens genoegzaam zy, moet men echter als de breuk van eenige lengte is, de panboor by herhaling in 't werk stellen, om redenen reeds te voren breedvoerig gemeld.

De opligting van 't ingedrukte gedeelte der hersenpan word somtyds zeer gemakkelyk en somtyds zeer moeilyk verricht. Somtyds verdwynen de toevallen aanstonds naar dezelve,

en fomtyds niet, naar mate het geval meer of minder famengefteld zy.

Wanneer 't ganfche ongemak in de drukking, welke 't gebroken ftuk beens maakt, beftaat, belooft de opligting van dit ftuk, en een daar op volgende verdwyning der toevallen goede hoop van genezing; doch indien de belediging niet zoo enkelvoudig is, indien 'er andere deelen beledigt, en 'er ander nadeel toegebracht is, geeft de enkele verdwyning van die toevallen, welke uit de drukking der bekkeneelsbreuk ontftonden, geenszins een zoo goed vooruitzicht.

Het dikke herfenvlies kan zoodanig beledigt zyn, dat het zich affcheid, ontsteekt, en tot verettering overgaat; of 'er kan eene hoeveelheid van wei of bloed in de holligheden der herfenen uitgestort; of derzelver mergagtige zelfftandigheid zoodanig gefchud zyn, dat de enkele opligting van 't ingedrukte been, fchoon dezelve die toevallen, welke deszelfs drukking veroorzaakte kan doen verdwynen, echter zeer weinig tot eene kragtadige genezing zal toebrengen. Want de uitftorting eener vloeiftof, of de verrotting van 't dikke herfenvlies zullen eindelyk zoo doodelyk worden als de verzuimde bekkeneelsbreuk zoude gedaan hebben.

De vermenging van verfcheide nadeelige uitwerkfelen, uit een en 't zelfde oorfpronglyk geweld ontftaan, en de moeilykheid om dezelve van elkanderen te onderscheiden, is een voorname oorzaak van die verbyfterende becommerring die de wonden des hoofds veroorzaaken. Is de eene oorzaak der kwade toevallen weggenomen, een ander, en zelfs verfcheiden kunnen 'er overblyven, welke yder op zich zelve genoeg-

noegzaam zyn om den lyder te doen omkomen. En derhalven, schoon de middelen die men in 't werk steld ten uitersten gepast zyn, namentlyk, de zulke, welke door de dringende toevallen aangewezen worden, en die in een enkelvoudig geval naar alle waarschyndlykheid gelukken zouden, zyn dezelve echter in een samen-gesteld geval dikwils vrugteloos, vermits ze niet in staat zyn aan alle de oogmerken te beantwoorden.

Dit moet yderen Heelmeeester weten, en den naasten vrienden des lyders onderrigt worden, ten einde de eerste niet geloove 't geen hy niet magtig is ter uitvoer te brengen, en de leurstelling der laatste daar door minder pynlyk gemaakt worde.

Wanneer 't been gebroken, en alleenlyk in een zeker gedeelte ingedrukt is, moet de panboor en hefboom (a) zoo dikwils, en op zoodanige wyze gesteld worden, als ter bereiking van 't voorgenomene oogmerk noodig zal zyn: doch indien de scheur 't ingedrukte gedeelte van 't been geheellyk omringd, dan is de beste en veiligste manier het gansche stuk wegt nemen, namentlyk, dat gedeelte 't welk de scheur omringd, inzonderheid als de breuk door eenen hevigen slag of door groot geweld veroorzaakt zy.

Eene zoo groote opening, als 'er tot wegneming

(a) In de meeste gevallen is de gewoone hefboom genoegzaam; maar 'er zyn sommige byzondere breuken met verscheide losse stukken verzeld, waar in de hefboom van *Petit*, zoo als ze door *Louis* verbeterd is, een zeer nuttig werktuig zal bevonden worden. Zie de verhandelingen van de Academie der Heelkunde vertaalt door *Trout*,

neming van zulk een stuk beens fomtyds vereifcht word, moet den geenem, die foortgelyke gevallen niet veel gezien hebben, vreeslyk voorkomen; doch zy moeten tevens begrypen, dat hoe groot het gedeelte van 't dikke herfen-
vlies, 't welk op deze wyze ontbloot word, ook zyn moge, echter 't zelfde, of miffchien een nog grooter gedeelte van dit vlies, onder 't gefcheurde stuk ontftoken en ontaart zou geworden zyn.

In die gevallen, waar 't gebrokene stuk, door een vry wyde breuk afgefcheiden, en rondsom van 't overige gedeelte van 't bekkeneel los is, ziet en erkend yder Heelmeeftter de gepaftheid dezer wegneming: doch wanneer 't stuk niet los is, hebben zy, fchoon de noodzaaklykheid in beide gevallen byna naauwkeurig dezelfde zy, op deze gepaftheid zoo wel geen acht geflagen. In 't eerfte geval, word 't stuk weggenomen, om dat het met het dikke herfen-
vlies of 't overige gedeelte van 't bekkeneel zoo weinig vereenigd is, dat men het tot hereeniging onbekwaam oordeeld; en ook om dat het in de wegleggen, en de ontlafting van 't etterende vlies zou verhinderen; in 't laafte geval fchoon 't stuk beens niet geheel en al van 't overige des bekkeneels afgefcheiden zy, is echter, gemeenlyk, al dat gedeelte van 't dikke herfen-
vlies, 't welk zich onder het door de fcheur omringde stuk beens bevind, zoo beleedigd en van 't been afgefcheiden, dat deszelfs hereeniging, met het been, gelyklyk onmooglyk is; ook zal 'er in 't eene geval, zoo zeker als in 't ander, etter op de oppervlakte van dit vlies gemaakt worden, met dit wezentlyk onderscheid alleenlyk, dat de verettering 't lof-
ftuk

stuk mooglyk zal, en 't andere nimmer kan afwerpen.

De doodelyke ettergezwellen, welke onder beenderen die ingedrukt geweest, en volmaakt wel opgeligt zyn, zoo dikwils waargenomen worden, nevens 't ongemak en de moeite welke de oude manier, van opligting verzelde, meen ik de reden te zyn, waarom onze voorgangers de wegneming van 't nedergedrukte gedeelte gemeenlyk voorschreven.

Wat ook hunne beweegreden tot deze wegneming waren, ik kan niet nalaten hunne behandeling als zeer gepast te beschouwen, en ik wenschte dat de zelve wat meer werd naar gevolgd; want het getal der geenen, welke door de drukking van 't verbrokene been sterven, is geenszins evenredig, met die, welke door de ontsteking en verrotting van 't dikke hersenvlies omkomen.

Wat de panboring zelve aangaat, het is onmooglyk eenige andere dan algemeene voorschriften te geven: de wyze op welke de panboor moet gesteld worden, 't getal der doorboringen die 'er noodig kunnen wezen, en veele andere byzonderheden, zyn alleenlyk door de omstandigheden van elk geval op zich zelve te bepalen.

De opligting der ingedrukte deelen, de wegneming der zulke, welke geheellyk afgescheiden zyn, de vrye ontlasting van 't reeds uitgestorte bloed, en den etter in 't vervolg, zyn de algemeene oogmerken die men moet trachten te bereiken: al wat aan dezelve te kort schiet, is van geen gebruik altoos, en kon zoo wel nagelaten worden. Derhalven, kan 't verbod, dat men tegen het stellen der panboor, op byzondere gedeeltens der hersenpan, in veele boeken

vind, geenszins als eenen vasten regel aangenomen worden.

Deze byzondere gedeeltens der hersenpan zyn, de naden, het benedenste en agterste gedeelte van 't hoofd, de slapen, en dat gedeelte van 't voorhoofds been, 't welk de voorhoofds holligheden bedekt.

De reden, waarom men de panboor niet op de naden wil gesteld hebben, is de vrees voor bloedstorting.

Wanneer de panboor, met gelyke nuttigheid, op eenig ander gedeelte der hersenpan, als de naden kan gesteld worden, moet men dezelve zekerlyk vermyden; doch indien de noodzaaklykheid van 't geval zulks vordert, kan men zonder eenig gevaar deze naden binnen de kroon des boors bevatten, gelyk ik meenigmaal ondervonden heb. 'Er volgt gemeenlyk wel eene kleine bloedstorting op, doch ik heb nooit gezien dat dezelve eenige buitengewone moeite veroorzaakte; een weinig droog plukfel, en eene zeer matige drukking van weinig oogenblikken heeft dezelve altoos gestopt: ja, ik heb my eens verplicht gevonden, een groote beensplinter, welke door 't dikke hersenvlies heen in den langwerpigen boezem gedreven was, wegtenemen, zonder door de bloedstorting belemmerd te worden.

Het is inderdaad niet te verwonderen, dat de oude Heelmeefters in 't algemeen zoo bevreesd waren om deze deelen te kwetsen (a);

(a) Dit is zekerlyk 't geval van verre de meeste der oude Schryveren; maar even onder deze zyn 'er nog sommige die van 't algemeene gevoelen afwyken, en 't stellen der panboor, op de naden, als 't noodzaaklyk is

de puntige werktuigen die zy gebruikten, 't geringe beftier dat zy over dezelve hadden, en hunne bekommering voor de gevolgen van de bloedftorting eenes boezems, waren genoegzaam om hen af te fhrikken; doch eene meerdere kundigheid van 't famenftel dezer deelen, en 't gebruik der panboor heeft deze vrees verdreven, en ons overtuigd, dat een naad; wanneer de noodzaaklykheid zulks vereifcht, binnen de kroon des boors kan bevat worden, zonder eenig nadeelig gevolg te veroorzaken. (b)

Wanneer men deze zaak inderdaad, eigenaartig befchouwd, zal het blyken, dat in die gevallen, daar eene uitftorting van bloed, of verettering van 't dikke herfenvlies zich onmiddelyk onder een naad bevinden, het opperfte gedeelte des boezems en de binnenfte oppervlakte der herfenpan zelden of nooit zich onderling aanraken: in 't eerfte geval legt het geronnen bloed tuffchen dezelve; en in 't laafte is 't ontftokene dikke her-

is aanraden, namentlyk, *Berengarius Carpenfis*, *J. Baptista Cortefius*, en eenige weinige anderen.

(b) In die gevallen, daar een ftuk beens uit hoofde van eene breuk die zich by een der naden bevond moest weggenomen worden, verrigten onze voorgangers hunne bewerking zoo naby dezelve als zy met veiligheid doen konden; zy ftelden de *terebella* in eenen regten lyn tuffchen de breuk en den naad, maar aan de andere zyde der breuk in eenen halven cirkel, gelyk uit veele plaatfen, zoo wel als uit de volgende, blykbaar is.

„ *Quod fi rima juxta futuram fuerit naturaliter fe-*
 „ *babentem, fola rima in ambitu perforetur, & excida-*
 „ *tur; ad tutam vero terebrationem, rectus ordo forami-*
 „ *num detur inter futuram & rimam, deinde alius paulum*
 „ *semicircularis, circumfcribens totam fiffuram.* ”

Oribafius.

hersenvlies altoos afgescheiden van 't been; zo dat derhalven 't gevaar, indien 'er al wezenlyk eenig waar, zich zou bepalen tot eene ingedrukte bekkeneelsbreuk zonder uitstorting, in welke de opligting van 't ingedrukte stuk altoos noodzaaklyk is, wat ook den uitslag zyn moge.

Op het agterhoofd kan de panboor zekerlyk zoo laag als de winkelnaad, en zelfs lager als noodig is gesteld worden. Het is waar, dat het been daar dikker is dan in eenig ander gedeelte des bekkeneels, en de bewerking moeilijker; doch dezelve is daarom niet gevaarlyker.

De reden, welke men in 't gemeen hier tegen inbrengt, is de vrees van de boezems te kwetsen; doch een zorgvuldig Heelmeeester zal hier van niet veel gevaar loopen; daarenboven als men dit gedeelte der hersenpan doorbore, geschied zulks niet uit verkiezing maar uit noodzaaklykheid; en derhalven, wanneer de breuk zoo laag niet loopt, dat ze het stellen der panboor volstrekt ondoenlyk maakt, is de moeite welke deze *Operatie* kan verzellen, en zelfs eenig bykomend gevaar, geen reden om dezelve te verwerpen.

Het stellen der panboor op de slaap beenderen verbied men, om de spieren, welke op derzelver buitenzyde, en de vaten, welke op derzelver buiten en binnenzide gelegen zyn, doch eene herhaalde ondervinding heeft bewezen, dat de slaapspiieren doorgesneden, en het been daar ter plaatse doorboord kan worden zonder stuiptrekkingen of aanmerkelyke bloeding te veroorzaken.

Het is waar, dat in dat doodelyke soort van kramptrekking, waar door de onderkaak en de
mon

mond gefloten word, deze fpier fterk aangedaan is; doch dan is deze fpier niet alleen, maar ook veel andere gelykelyk famengetrokken en ftyf; alle de fpieren der ruggraat, en inzonderheid die van den nek, bevinden zich als dan in denzelfden ftaat.

Deze kramp trekking, is ook geenszins aan de wonden der flaapfpieren byzonder eigen, maar volgt onverschillig op alle wonden, en op beledigingen van veele andere deelen des ligchaams; als beenbreuken, gebroken ribben, wonden van de borft en buik, &c. In een woord, ik ken naauwlyks een pees of vliesagtig deel, dat gewond en geprikkeld zynde, niet by wylen deze gemeenlyke doodlyke kramp trekking heeft voortgebracht.

De reden, waarom men de panboring op de voorhoofds boezems verbied, is te ligt te begrypen, om eene verklaring te vereifchen.

Wanneer de ingedrukte deelen opgeligt, de loffe weggenomen, het geronnen bloed ontlaft, en de herfenen van drukking bevryd zyn, moet men 't ontblootte herfenvlies zoo zagt en lugtig verbinden als mooglyk is.

Onze voorgangers hadden een meenigte geneesmiddelen, waar van zy in deze omftandigheden gebruik maakten, en welken zy zeer naauwkeurig op de verfchillende ftaten der wonde, zoo als zy 't noemden, toepaften; ook waren zy zeer naauwkeurig in 't maken van die ronde linne of neteldoek lapjes, welke de Franfchen *findons* noemen: deze doopten zy in die geneesmiddelen, en plaatften ze op 't ontblootte dikke herfenvlies, zoo dat ze zich tot onder de kanten van 't geboorde gat uitftrekten.

... heb niets van deze middelen, nog van de linne

linne lapjes gezegt, om dat ik wezenlyk grootſte gedeelte der eerſten, op zyn beſt genomen, nutteloos, en de laaſten dikwils ſchadelyk oordeele.

Wanneer de panboring van goed gevolg is namentlyk, wanneer door de ontlaſting de uitgeſtorte vloeïſtof, en de opligting van 't ingedrukte been de toevallen verdwynen, en 't geen oorzaak van verder onheil overblyft, dat volgt 't dikke herſenvlies wel haalt de beweging van 't bloed door de ſlagaderen der herſenen en word beurtelings op en nedergeheven; ook verliest dit vlies trapsgewyze zyne heldere zilveren kleur, het werpt zyne dunne ontaartkorſt af, en word door nieuwe vleefchheuveeltjes, van eene vaſte zelfſtandigheid, en friffe kleur, overdekt; deze heuveeltjes geven daaglyks eene middelmatige hoeveelheid van goeden etter, en ryzen trapsgewys op tot dat ze boven de kanten der doorgeboorde opening gekomen zynde, zich vereenigen met de vleefchheuveeltjes, welke uit de oppervlakte der ontblootte herſenpan voortſpruiten, en met de kanderen een vaſt lidteken voortbrengen.

Gedurende dezen ganſchen tyd, heeft de lyder geen koorts, eenen geruſten ſlaap, natuurlijke eetensluſt, en natuurlyke ontlaſtingen: hy is koel en geruſt, en in een woord zoo naby den gezonden ſtaat, als zoodanige omſtandigheden gedogen (a).

Waar

(a) " *Salutis notæ ſunt, ulcus non dolens, cerebrige
 „ membrana naturalem colorem ac motum ſervens, ulcus
 „ poſt ſuppurationem imminui, pus album æquale modum
 „ craſſum, & non male olens; ulcus quod initio album
 „ apparuit poſt aliquod tempus rubescere, carnem nullam
 „ ſum*

Wanneer, daarentegen, het onheil van dien aart is, dat de aangewende middelen vrugteloos zyn, dan zyn de verschynfels en de uitkomst zeer verschillende van de zoo evengemelde.

Indien de schudding der hersenen, door de algemeene ontlastingen niet verligt word, zoo neemt die wildheid van gezigt, zinneloofse spraak, snelle en volle pols, welke de algemeene kenmerken van dit ongemak zyn, niet af, tot dat de lyder in ongevoeligheid vervalle en sterfe.

Is het geval, eene uitstorting van bloed, die buiten 't bereik is, dan zullen de toevallen door dezelve veroorzaakt wordende, blyven aanhouden; de lyder is aan zich zelven gelaten altoos sluimerende; hy staat op zintuiglyke voorwerpen geen acht, ten zy men hem 'er toe aanprikkele, of anders is hy volmaakt stomp en ongevoelig; hy heeft eenen vollen, tragen en werkzamen pols, en sterft gemeenlyk stuiptrekkende, en ylhoofdig.

In beide deze gevallen, zal het dikke hersenvlies zyne ontaarte oppervlakte afwerpen, en zich met vleeschheuveltjes beginnen te bedekken; doch zoo dra de lyder erger worde, veranderen deze vleeschheuveltjes zoo wel als de wonde der bekleedfelen, en worden bleek,
glas.

„ *similem producere, squamulasque suo tempore emittere,*
„ *sine perturbatione somnum capere, sine febre esse, cibum*
„ *appetere, assumpta digerere, æquas excretiones fieri,*
„ *glandulas quæ primis diebus apparuerant, vel erysipelas*
„ *cito dissolvi.*

Archigenes de Signis.

„ *Spem vero certam faciunt; membrana mobilis, ac sui*
„ *coloris caroin crescens rubicunda, facilis motua maxillæ,*
„ *atque cervicis.*

Celsus.

glasagtig en zagt, en ontlasten, in plaats van etter, eene dunne stinkende stof.

Wanneer 't dikke hersenvlies zoodanig beladigt is, dat het ontfteke en ontaarte, zo word dit vlies in plaats van los te zyn, en luttelyk de beweging der hersenen, zoo als men 't noemt, te volgen, gespannen; het ryft open en dringt zich tegen de kanten van 't geboortegat of breuk aan; ook is het, onaangezien al 't geen 'er over deszelfs ongevoeligheid gezegt zy, zeer pynlyk op 't aanraken.

Indien de koortsagtige toevallen zeer hevig zyn, word dit vlies zwart, en uitermate stinkende; in welke omstandigheid 't geval gemeenlyk schielyk eindigt (c).

Wanneer de toevallen zoo hevig niet zyn, maar echter 't veroorzaakte onheil van eene doodelyken aart is, werpt dit vlies zyn ontaarte gedeelte af, en word door nieuwe vleeschheuveltjes, welke niet zeer voordelig van kleur, noch zelfstandigheid zyn, bedekt; dit nieuwe vleesch ontlast eene groote hoeveelheid van dunne stof, en brengt even voos uitwas voort, 't welk los op de oppervlakte der hersenpan legt, maar de palen van 't geboortegat verre overtreft: 't bekkene heeft in plaats van eene bruine, als of het tot affschilfering neigde, eene etteragtige kleur; kanten der wonden zyn los, bleek en flets; koorts aanhoudende; de slaap is weinig en ongerust.

(c) *Mala signa sunt membrana immobilis, nigra, livida, vel aliter coloris corrupti, dementia, acris vomitus, nervorum vel distensio, vel resolutio, caro livida, maxillarum rigor, atque cervicis.*

Cel.

geruſt; de kaken blozen, en 't overige van 't aangezicht geel; de oogen zyn in de oogholtens gezonken, en hebben hunnen natuurlyken glans en luifter verloren; de huid is droog en uitermaten heet; en de huiveringen, welke in den beginne gering en ligt waren, zyn nu ſterk en menigvuldig (d).

Uit zoodanige omſtandigheden als deze, moeten de ſlegtſte gevolgen afgeleid worden; en om de woorden van *Berengarius* te gebruiken, " *Hic casus eſt de his à quibus non evadunt aliqui niſi nutu dei.* "

VYFDE AFDEELING.

VAN DE WONDEN DER HERSENVLIEZEN EN DER HERSENEN ZELVEN.

De Schryvers der Heelkundige verhandelingen en waarnemingen, ſchynen in 't gemeen meer beöogt te hebben, hunne lezers te verbaſen dan te onderrigten; zy hebben goedgevonden ons in dit gedeelte der Heelkunde zulke ongemeene verhalen te geven, als veel eer onder de benaming van wonderbare ontkomingen, dan onder die van genezingen behooren.

Indien wy veele dezer waarnemingen inzien, zullen wy zoo veele voorbeelden van eenen gelukkigen uitſlag vinden, waar de herſenvliezen

(d) " *Si rigor frequens & iteratus, febre non deſinen-*
te, ægrum jam debilem invadat, lethale, is een der
algemeene ſpreuken van *Hippocrates*, welke in eenen
algemeen en zyn beſchouwd doorgaans waar, maar op de
hoofd wonden toegepaſt wordende eene onveranderlyke
waarheid is.

zen doorgesneden, en groote hoeveelheden der hersenen ontlaft zyn, dat men wel haast zou gelooven, dat dit deel zeer weinig tot het leven noodzaaklyk, en het gevaar op deszelfs kwetzing volgende, door onze voorgangers sterf vergroot is, ware het niet dat eene gedurig ondervinding ons de allerdroevigste bewyzen van het tegendeel opleverde.

Men moet echter geenszins begrypen, dat hier mede wil te kennen geven, dat de wonden der hersenen doodelyk zyn: de ondervinding heeft my het tegendeel geleerd; doch het getuigen der geen, die in deze omftandigheden genezen, is in vergelyking van die welke omkomen zoo gering, dat eene herftelling weinig meer dan eene bloote mooglykheid is: eene kundigheid welke dienen kan om den Heelmeeftcr in voorzeggung op zyne hoede te doen zyn, maar die nimmer zyne nyverheid afnemen, of zyn pogingen om de lyders te hulp te komen, te verminderen.

De hersenvliezen, en de hersenen zelve worden door 't werktuig, dat de hersenpan verbreekt of fplyt, of wel door de kanten van het gebrokene been gekwetst; 't laafte veroorzaakt gemeenlyk een verfcheurde wond der hersenvliezen, en eene kneuzing zoo wel als kwetzing der hersenen zelve. Vreemde lichamen als kogels, fplinters, ftukken van wapenen, &c. houden zich insgelyks fomtyds op binnen deze deelen op.

Doch hoedanig ook de wonde of breuk, de omftandigheden 't geval verzellende zyn mogen, de heilkundige beooging is kort en klaar namentlyk, men moet de vreemde lichamen waar by men gemakkelyk komen kan, en aan

de losse stukken van 't bekkeneel, wegnemen, ten einde de hersenen van alle drukking te bevryden, en eene zoodanige opening te maken, welke aan alle de eindens tot ontlasting van bloed en etter noodzaaklyk zynde, beantwoord.

Wanneer de Heelmeeſter dit verricht, en voor zynen lyder door ontlastingen, en eene algemeene levensregel, zorggedragen heeft, dan heeft hy alles wat in zyn vermogen was gedaan, en kan by deze gelegenheid te regt zeggen, 'tgeen de Digter *Pope* by eene andere zeer gepastelyk zegt;

Thus far was right; the rest we leave to heaven.

'T verband voor de gekwetste hersenvliezen of hersenen zelven, moet zoo lugtig en zagt als mooglyk zyn; ook moet men niets aanleggen dat ontſteking, prikkeling, drukking veroorzaken, of de noodige ontlasting verhinderen kan.

Men vind by de Schryvers, eene groote verscheidenheid van geneesmiddelen, ter bereiking dezer oogmerken voorgeschreven, namentlyk, zulke welke de verettering voorkomen, ettermakende, zuiverende en vleeschmakende &c. &c. &c., doch al wie zich op een eenige derzelven verlaat zal te leur gesteld worden. Etter- en vleesch-wording zyn bedryven der natuur, en niet der konſt: wanneer deze laatste alle beletfels heeft weggenomen; zal de eerste haar eigene werk verrigten, en de Heelmeeſter zal bevinden, dat zagt, fyn plukſel, derwyze aangelegt, dat het een gedeelte van den etter opſlurpt, zonder dezelve op te houden, aan alle de oogmerken zal beantwoorden, voor

welken zulk eene rommelzoo van balsemen, smeringen en olien zyn voorgeschreven.

ZESDE AFDEELING.

VAN DE UITSTORTING, EN VAN DE SCHUDDING DER HERSENEN.

Beide deze ongemakken zyn onder de algemeene benaming van schudding der hersenen zoodanig verward, dat 'er naauwlyks eenig onderscheid tusschen dezelve gemaakt word hoewel dezelve wezenlyk van elkanderen zeer verschillen.

Van beiden heb ik nu en dan, in 't voor bygaan, in den loop dezer bladeren gesproken; en dus zal ik hier ter plaatse van dezelve niet meer zeggen, dan noodig is, om 't reeds gemelde op te helderen of te verklaren.

Eene uitstorting bestaat uit bloed of wei; en deze vloeistoffen leggen op de oppervlakte van 't dikke hersenvlies, of tusschen 't zelve en 't dunne hersenvlies, in de zelfstandigheid der hersenen of wel in derzelver holigheden zelve.

Hoedanig ook de uitgestorte vloeistoffe zy of waar dezelve ook geplaatst zyn moge, dezelve brengt, als de hoeveelheid groot genoeg is om nadeel te verwekken, de toevallen uitdrukking der hersenen onstaande voort, en deze toevallen zyn standvastig en onveranderlyk met eenen meer of minderen trap van verlies van kennis, en beweging verzeld.

Wanneer de uitgestorte stof bloed, en in eene groote hoeveelheid is, gaat dezelve somtyds met eene bloedige ontlasting uit de neus en ooren

ooren verzeld; en wanneer de slag, welke de uitstorting veroorzaakt, digt by of op een der naden van 't bekkeneel toegebracht is, dan is de hoeveelheid der uitstorting in 't gemeen grooter, dan wanneer 't middelste gedeelte van 't been getroffen wordt.

Eene uitstorting van wei, en eene schudding der hersenen, worden dikwils door slagen op 't hoofd, veroorzaakt; doch dezelve worden ook dikwils door algemeene schuddingen van 't ganfche ligchaam voortgebracht, in de welke geen uiterlyk geweld aan 't hoofd in 't byzonder gefchied is.

Eene weiagtige uitstorting heeft doorgaans in de holligheden der hersenen, en fomtyds ook tuffchen de hersenvliezen hare zitplaats.

Somtyds word dezelve op eens, maar doorgaans trapsgewyze voortgebracht.

Wanneer de uitstorting groot, en op eens gemaakt is, zyn de toevallen onmiddelyk, dringende, en gelyk aan die van eene uitstorting van bloed: wanneer de hoeveelheid gering is, zyn de toevallen in den beginne gering, en verdwynen naar eene gepaste behandeling, of dezelve vermeederen trapsgewys tot dat de drukking doodlyk worde.

Twee merkwaardige voorbeelden van dit foort heb ik gezien; 't een was een kind van omtrent vier jaren oud, 't welk van 't bed op een zagt tapyt nederviel; 't ander een volwassene, die van eene hoogte, niet boven de vyf voet, aflipte en op de billen ter nederkwam: in beide was de uitstorting weiagtig, en in de holligheden der hersenen geplaatst; beide waren zy verscheide dagen na den val welvarende; hun eerste toeval was flaperigheid, waar na de toe-

vallen uit drukking der hersenen ontstaande, van uur tot uur vermeerderden, tot dat zy ongevoelig wierden, en beroerd stierven.

Eene groote uitstorting van bloed, en eene indeuking van 't bekkeneel, worden op 't oogenblik van den slag voortgebracht, en dus komen derzelver toevallen aanstonds te voorschyn: eene uitstorting van wei, en eene afscheiding van 't dikke hersenvlies, schoon de zelve zoo wel 't uitwerkfel van den slag zyn als de eerste, vertoonen zich echter derzelver toevallen niet als na verloop van eenige dagen. Derhalven, of schoon 't onmiddelyk verschynen van kwade toevallen voor zeker een tegengewoordig onheil aanwyft, geeft echter 't afwezen derzelven voor eenige dagen geenszins te kennen dat 'er geen nadeel geschied is: een waarschuwing die men nooit vergeten moet.

Van de schudding van de vaste deelen der hersenen, hebben wy alleenlyk een ontkennend soort van bewys.

Slagen, vallen, schokken &c. hebben somtyds zeer dreigende toevallen, met de doodlykste gevolgen verzeld voortgebracht, zonder dat 'er, na een allernauwkeurigst onderzoek, een spleet, breuk, wond, of eene uitstorting van wat soort ook, te ontdekken waar. Dit noemen men eigentlyk en nauwkeuriglyk eene schudding der hersenen; en schoon wy onbewust zyn, wat het onmiddelyke en juiste uitwerkfel dezer schok op de hersenen zy, is 'er geen twyfel of 'er is eenig wanorder in dat gedeelte der zelve, waar uit de zenuwen haren oorsprong hebben, of waar mede zy onmiddelyk verknogt zyn, voorgebragt. Alle de toevallen, terwyl de schudding nog versch is, en veele der onhe-

len welke op zoodanig eene schudding volgen, en fomtyds den lyder voor altoos byblyven, ſtrekken hier van tot bewys.

De toevallen zyn evenredig aan den trap van geweld die de herſenen word aangedaan, en als 'er geene uitſtorting mede gepaart gaat, geenszins van eenen dringenden aart; een wildheid van gezigt, en belemmering van ſpraak; een raſſe en harde pols; een weinig koorts; duizeligheid, braking, en hardnekkige ſlaapeloosheid, verzeld dezelve dikwils in den beginne; zwakheid van verſtand, een dwaas of ſimpel gelaat, misgevend geheugen, lamheid van één zeker deel, of een der uiteindens van 't ligchaam; verlies van één der zintuigen, of van 't gezigt van één der oogen; kramptrekking, t'zamentrekking of onbuigſaamheid van een byzonder deel, of ſpier, zyn fomtyds de gevolgen dezer ſchudding.

Sommige dezer toevallen of gevolgen worden fomtyds genezen, en andere blyven ongeneeslyk; ook zal 't hier niet ondienſtig zyn aan te merken, dat 'er niet één onder dezelve is, of men heeft ze eene ſchudding, door eene algemeene ſchok van 't ganſche ligchaam voortgebracht, waar in 't hoofd op zich zelve geen uiterlyk geweld ondergaan had, zien verſellen (a)

Wan-

(a) Een myner boezemvrienden wierd na eenen val op de billen aanſtonds wild en in de ſpraak belemmerd; hy revelde of liever raaskalde gedurende verſcheide dagen, en ſliep niet in zoo veele nagten: door middel van eene ſlappe levenswys, en eene ruime ontlaſting door aderlating werd hy wederom herſteld, doch met verlies van een zyner gewaarwordingen. In dit geval heb ik waargenomen, dat de buikzuiverende middelen, die

Wanneer de schudding zeer geweldig is, houd alle kennis en bewegings kragt aanstonds op, en de dood is hier van 't gevolg (b): doch tusschen dezen staat, en dien ligten trap van verbystering, welke somtyds een schudding verzeld, zyn veele graden.

Eene enkele schudding, die niet met uitstorting of eenig ander nadeel verzeld gaat, vereischt eene ruime aderlating, eenen slapen levensregel, en eene zeer groote rust.

Eene uitstorting van wat soort, en waar ook dezelve geplaatst zy, is gevaarlyk: een zeer geringe hoeveelheid zal somtyds de dreigende toevallen veroorzaken, en 't leven van den lyder in gevaar brengen.

Van alle de soorten van uitstortingen is de bloedige, tusschen 't dikke hersenvlies en 't bekkenneel geplaatst, die, waar van men den besten uitslag te wagten heeft; hier aan volgt die van 't zelfde soort welke zich tusschen het dikke en dunne hersenvlies bevind; maar die, welke dieper leggen, 't zy ze uit bloed of water bestaan, zyn met het grootste gevaar verzeld.

Wanneer de uitstorting met geen ulyterlyk kenmerk van geweld gepaart gaat, zoo is 'er geen regel waar door men deszelfs zitplaats kan beoordeelen; en geen aanwyzing waar men de bekleedsels, om dezelve op te zoeken, moet

men hem uit hoofde zyner hardlyvige gesteldheid moest geven, altoos zynen pols versnelden, en zyne rusteloosheid gedurende eenige uren vermeerderden; doch 't aderlaten verligte hen altoos zigtbaar.

(b) " *Quibus conquassatum est cerebrum continuo neque vident, neque audiunt, ac fere moriuntur.* "

Hippocrates.

moet wegsnyden, of 't bekkeneel doorboren, en gevolgelyk is 't niet geoorlooft het een nog 't ander te verrigten. In dit geval moet onze hoop alleenlyk uit het aderlaten ontstaan: hier door tragt men de hoeveelheid der vogten, in 't algemeene famenstel der vaten zoodanig te verminderen, als noodig is, om de natuur in 't opflurpen en verftrooyen van 't uitgestorte vogt te hulp te komen, en daar door de drukking welke 't zelve op de herfenen en zenuwen maakt wegteneemen.

Dit uitwerkfel moet men echter niet uit het aftappen van eenige weinige oncen verwagten; maar deze *operatie* moet dikwils, by korte tussfen pozen, en op verschillende deelen herhaalt worden, naar mate de kragten des lyders en den aandrang der toevallen het vereifchen.

Op deze wyze heeft men zeer gevaarlyke toevallen doen verdwynen, en lyders uit zeer hachlyke omftandigheden gered. Dit is een van die gevallen, waar in de vrees der vrienden en der byftanderen op den Heelmeeftter geen invloed moet hebben, maar in welken hy naar zyn oordeel en naar vereifch van zaken moet te werk gaan: ruime en herhaalde aderlatingen verfchrikken den onwetenden; doch in deze omftandigheden hebben wy geen ander middel.

Doch wanneer de uitftorting 't gevolg is van zulk uiterlyk geweld, dat een duidelyk kenmerk de plaats waar het zelve is toegebracht aanwyft; of wanneer de huid door het zelve gefcheurd, doorsneden, of verfcheurd is, dan hebben wy eene aanwyzing, en dan is 't geoorlooft om iets meer te ondernemen. Want indien de uitftorting 't onmiddelyke gevolg van den flag op de herfenpan is, en de uitftorting

zich onmiddelyk onder of dicht by de geflagene plaats bevind, kan 't uitboren van een stuk beens, daar ter plaatze, van zeer veel dienst zyn; en de wonde of kneuzing der huid verftrekt ons tot wegwyzers waar wy zulk eene poging moeten ondernemen.

Men moet echter zulk een uiterlyk kenmerk geenszins onfeilbaar achten; dikwils vind men 't uitgestorte bloed op eenen grooten afstand van 't zelve, ook kan het door de algemeene fchudding van 't hoofd, en niet door den slag veroorzaakt zyn; in welk geval, het zelve in de zelfftandigheid der herfenen, of in derzelver holligheden, geheel buiten bereik van onze hulp gevonden word.

Dit zyn gevallen, waar in wy geene zekerheid verwagten, maar met zoodanige onderrigting als wy kunnen verkrygen moeten te vrede zyn; en dewyl de gelegenheden, in welke wy nuttig kunnen wezen, weinig zyn, zoo moeten wy 'er geene laten ontslippen, maar zelfs mooglykheden omhelzen. De algemeene regel door *Fabritius ab Aquapendente*, ter neêr gesteld is hier ten uiterfte toepasselyk (c); zyn derhalven, de toevallen dringende, en wyken ze niet voor ruime aderlatingen, dan moet men het gekwetste of gekneusde gedeelte der bekleedselen aanstonds wegsnyden, en de kans om door 't doorboren van 't bekkeneel verligting toetebrenge omhelzen.

Wanneer de hoeveelheid van bloed gering is, en

(c) " *In vulneribus quæ sua natura admodum sunt periculosa, pessimum est expectare prava symptomata, & tunc demum providere, cum forsitan occasio præterit ne amplius providere licet.* "

en tusschen 't dikke hersenvlies, en de hersenpan, onmiddelyk onder de doorgeboorde plaats legt, zal het zich mooglyk door deze opening ontlasten, en de toevallen veelligt aanstonds verdwynen.

Indien dit gebeurd, word zekerlyk de *operatie*, 't zy dezelve gelukt of niet, ten volle gewettigd; want het is zeer noodzaaklyk, dat zy, die in deze zaken niet zeer bedreven zyn, bewust zyn, dat of schoon de eerste toevallen alleenlyk de zulke kunnen wezen, welke door de drukking van 't uitgestorte bloed voortgebracht worden, echter 't verdwynen derzelven geenszins eene genezing te kennen geeft.

De uitstorting dezer vloeistof is fomtyds al 't nadeel dat den slag veroorzaakt heeft, ook kan deszelfs hoeveelheid zoo gering zyn, dat ze alleenlyk een klein gedeelte van 't dikke hersenvlies van de binnenzijde des bekkeneels afscheid, en dat de noodzaaklyke ontlastingen, gevoegd by 't stellen der panboor, alle verder onheil voorkomen.

Doch aan den anderen kant, kan de uitgestorte hoeveelheid zoo groot of zoo verspreid zyn, dat dezelve eene merkelyke afscheiding van 't dikke hersenvlies veroorzaakt heeft; of wel de slag kan zoo hevig geweest zyn, dat dit vlies daar door beledigt en ontstoken worde; in beide deze gevallen kunnen 'er, niettegenstaande de verdwyning der eerste toevallen, veele en zelfs doodlyke onheilen volgen. De toevallen die door drukking voortgebracht worden, en die, welke uit ontsteking en verettering van 't dikke hersenvlies ontstaan, zyn zeer onderscheiden; de eerste kunnen verligt, of zelfs te gelyk met derzelver oorzaak geheellyk

weggenomen worden; en de laatste brengen, ter behoorlyker tyd, hare doodelyke gevolgen voort, niettegenstaande al 't geen 'er gedaan is, of in veele gevallen gedaan kan worden.

Yder Heelmeeſter moet ten dezen opzigte op zyne hoede zyn, op dat hy niet te veel verwagte of belove. De vermenging van verſchillende ſoorten van onheil, door een en dezelfde oorzaak, moet altoos in zyne gedagten zyn, en zyne voorzegging altoos overeenkomſtig dezelve geſchieden.

Wanneer men 't bekkeneel op die plaatzen doorboort, waar 't tafelſcheidſel 't dikſte is, zal het ſomtyds ryklyk bloeden; ſomtyds volgt 'er ook eene kleine bloedſtorting op de afſcheiding van 't geboorde ſtuk heen van 't dikke herſenvlies; doch de Heelmeeſter moet uit geen van beiden eenige verligting verwagten: dit is bloed in eenen natuurlyken vloeibaren ſtaat, 't welk voor de *operatie* door zyn eige vaten wierd omgevoerd; daar in tegendeel, dat, welks drukking de toevallen veroorzaakte, buiten den omloop en altoos in eenen geronnen ſtaat is; en 't is de verdwyning of ontlaſting van dit alleen dat verligting kan te wegebrengen.

Hoe nader 't uitgeſtorte vogt zich by de herſenpan bevind, hoe beter, en dus, is die uitſtorting, welke tuſſchen 't bekkeneel en de buitenſte oppervlakte van 't dikke herſenvlies geplaatſt is, de beſte; hoe dieper dezelve zy, hoe gevaarlyker, niet alleen om dat dezelve onmiddelyker op de herſenen en zenuwen drukt, maar ook om dat men 'er niet by kan komen, noch eenige andere pogingen tot deſzelfs ontlaſting aanwenden, als door 't opensnyden van deelen, welke van groot gewigt zyn.

Wan-

Wanneer 't geronnen bloed onder 't dikke hersenvlies, tusschen 't zelve en 't dunne hersenvlies, legt, en de toevallen dringende zyn, moet het eerste dezer vliezen doorgesneden worden: want dewyl 'er geen natuurlyke opening is, waardoor dit bloed zich kan ontlasten, en de toevallen zoo dringende zyn, dat ze geen tyd verleenen om de waarschynlykheid der verdwyning af te wagten, zoo is de doorsnyding van dit vlies het eenigste middel.

Dikwils heb ik dit vlies zien doorsnyden, en somtyds heb ik 't zelf doorgesneden; de goede uitslag die 'er nu en dan opgevolgd is, heeft my genoegzaam verzekert dat dezelve met vrugt kan verrigt worden, als de toevallen zeer dringende, en de verschynfels van dien aart zyn, dat ze eene uitstorting naby, of onder dat gedeelte van 't dikke hersenvlies, 't welk door de panboring ontbloot is, waarschynlyk maken; doch ik moet nogmaals herhalen, dat het openen van dit vlies my zoo onverschillig niet toefchynt als sommige wel voorgeven.

Wonden der hersenvliezen, op wat wyze, of door wat ligchaam dezelve ook toegebracht zyn mogen, zyn altoos als gevaarlyk aangemerkt, en 't geen meer ter zake dient, altoos zoo bevonden: 't is wel eenigermate waar, dat een enkele doorsnyding derzelven door een snydend werktuig, minder gevaarlyk is, dat eene wond die door een stuk been, of eenig oneffe ligchaam dat kneuft of verscheurd gemaakt is; doch dit betreft alleenlyk de wyze van doorsnyden; de deelen die doorgesneden worden zyn in beide gevallen dezelfde, en de uitwendige lugt word in beide op gelyke wyze onmiddelyk op de hersenen, of op een vlies van zulk een teder

teder weeffel ingelaten, dat het byna onmooglyk is, dat het niet ontaarte en de hersenen ontblootte, welke als dan in deze gevallen gemeenlyk een groot kwaadaartig voos uitwas opwerpen; een omftandigheid die niet zeer voordeelig voor den lyder is.

Eenige weinige Schryvers hebben zich zeer vryelyk over 't maken van infnydingen door de hersenvliezen tot in de hersenen zelven uitgelaten, ten einde het bloed, of de etter, welke men veronderftelde daar uitgestort te zyn, op te zoeken.

Zy merken schimpenderwyze aan, dat de tegenwoordige Heelmeefters zoo vreesagtig fchynen om de hersenen, als de ouden om de hersenvliezen te openen, fchoon zulks beide met groote zekerheid en veiligheid te verrichten zy.

Wat my aangaat, ik begryp, en de ondervinding heeft het my geleerd, dat de bekommeringen van beide geenszins ongegrond zyn; en fchoon de noodzaaklykheid in 't reeds gemelde geval, de doorsnyding van 't dikke hersenvlies ter ontlasting eener uitgestorte ftof, ten vollen wettigd, is echter 't maken eener losse infnyding in de hersenen geenszins te verdedigen.

Men moet echter niet denken, dat ik de befchroomdheid aanmoedige, of de vrees van een Heelmeefter tragt te vergrooten. Ik zou, wanneer 'er alleenlyk een waarfchynlykheid van goed gevolg is, miffchien zoo verre gaan als iemand die reden van zyn doen kan geven: doch ik blyf fteeds begrypen dat omzigtigheid en vrees in wezen zeer verfchillen; en dat, wanneer 'er geen billyk vooruitzicht is van eenig nut te kunnen verrigten, men ook niets op eene gewettigde wyze ondernemen kan.

De zeer vernuftige *Haller* heeft zich zelve veel moeite, en een groot getal dieren nog veel meer pyn aangedaan, om te bewyzen dat de hersenvliezen niet gevoelig noch prikkelbaar zyn; doch 't zy dit naauwkeuriglyk waar zy of niet, het is uit zyne proefnemingen zelven klaar, dat deze vliezen de onmiddelyke bekleedfels van een der gevoeligste en prikkelbaarste deelen van 't dier zyn, en de droevige onderzinding heeft ons getoond, dat ontstekingen en en wonden derzelven wel verre van onverschillige zaken te zyn, in tegendeel doorgaans doodelyk eindigen.

Ik heb reeds aangemerkt, dat alle de ongemakken waar van tot hier toe gewag gemaakt is, als wond, kneuzing, en bekkeneelsbreuk; afscheiding en ontsteking van 't dikke hersenvlies; de uitwerksels van kneuzing, &c. allen met eene uitstorting kunnen gepaart gaan, en in een en 't zelfde geval kunnen famenloopen: als dit gebeurd, is de moeilykheid om te oordeelen, zoo wel als om uit te voeren, veel vermeerdert.

De beenbreuk is een omstandigheid, die inderdaad weinig verandering in 't geval van eene uitstorting maakt; want indien 't bloed op de oppervlakte van 't dikke hersenvlies legt, en de beenbreuk tamelyk wyd is, zal het mooglyk door dezelve ontlast worden; maar indien de beenbreuk naauw, of ingedrukt is, zal de aanhouding der toevallen de panboring en de oplichting aanwyzen, waar na de behandeling der beide gevallen omtrent gelyk staat.

In éenen zekeren zin, kan men zeggen dat een bekkeneelsbreuk tot voordeel verftrekke; want dewyl dezelve het stellen der panboor zonder

der uitstel noodzaaklyk maakt, zal dezelve daar door gelegenheid verkrygen dat geene te ontlasten 't welk anderzins zou kunnen verborgen blyven, en onherstelbaar nadeel te wegebrengen.

VERHANDELING
OVER DE
BREUKEN.

*Chirurgia non quidem medicamenta atque
victus rationem omittit, sed manu tamen
plurimum præstat; est que ejus effectus
inter omnes medicinæ partes evidentissimus.*

A: Corn: Celsus.

VOORREDE N.

Het onderwerp der volgende Verhandeling' is een gebrek waar in 't menschedom, om veele redenen, groot belang heeft, geen ouderdom, geene kunne, rang, nog levensstaat is van 't zelve bevryd; de ryken, de armen, de luyen, en de arbeidzamen zyn aan 't zelve gelyklyk onderhevig; het veroorzaakt zeker ongemak aan allen die 'er door zyn aangetast; het brengt somtyds des lyders leven in zoodanig gevaar, dat het een van de kieschte operatien der Heelkunde vereischt; en het heeft in alle tyden, van den oudsten af tot den huidigen dag toe, de lyders met het zelve gekweld zynde, aan allerlei kunstsjes en bedriegeryen der kwakzalveren blootgesteld.

Het gros der menschen beschouwt een breuk als eene onvolmaaktheid in hun maaksel, als een gebrek 't welk hunne krachten doet afnemen, en hun vermogen tot voortteeling vermindert; welke bekommeringen, hoe ongegrond dezelve ook wezen mogen, in de meesten der gebrokenen lyderen zoo vast geworteld zyn, dat zy daar door niet weinig elendig gemaakt worden: zy, welke als 't ware op de wagt leggen om zich van de zwakheden der gebrekkigen en blooden te bedienen, kennen deze bekommeringen zeer wel, en maken 'er een zeer baatzugtig gebruik van; hen is wel bewust, dat iemand die zyn gebrek als eene onvolmaaktheid in zyn maaksel, of als de oorzaak van eenige verzwakking, en inzonderheid tot de voortteeling beschouwd, zeer ongenegen is 't zelve aan den dag te brengen, en ruim zoo gereed om 'er wat geld of moeite het ook kosten moge, van gered en genezen te worden; hier door is 't dat dezen bedriegeren gelegenheid verkrygen, om den onwetenden, en ligtgeloovigen aan verdrie-

G *

tige

V O O R R E D E N.

tige inhuusblyvingen , pynlyke uitwendig aangelegde middelen , en zelfs gevaarlyke operatien te onderwerpen ; en den beschroomden , en bloeden groote sommen gelds te ontfutselen , voor denkbeeldige gebreken , en voorgewende genezingen.

Klagten van dit soort door ons Heelmeefters gedaan , worden doorgaans kwalyk opgenomen , en op rekening van vooroordeel , eigenbaat , en arglistigheid gesteld zynde , in den wind geslagen ; doch het menschdom handeld ons ten dezen opzigte zeer onbilyk. Een breuk is een gebrek , 't welk , indien het van den beginne af op eene eerlyke en oordeelkundige wyze behandeld word , eenen Heelmeefters nooit veel winst kan aanbrengen ; het vereifcht weinig vifites , en geene uit- nog inwendige geneesmiddelen ; en schoon het inbrengen van den darm , en 't aanleggen van een' gepaften breukband noodzaaklyk zyn , zoo word zulks in 't gemeen zoo spoedig en zoo gemaklyk ter uitvoer gebragt , dat men ligtelyk begrypt daar uit niet veel voordeel te halen is ; en derhalven , indien men toestaat , dat de Heelmeefters in iets , 't welk hun zelve betreft , onzydig kunnen wezen , zoo is 't naar myne gedagten , in dit , waar uit zy nooit , (ten zy het gebrek verzuimd of mishandeld is) aanmerklyk voordeel kunnen rapen ; het is voornaamlyk door list en bedrog ; het is uit des lyders onkunde van den waren aart van zyn gebrek , en uit de onbeschaamde , en leugenagtige beloften van een volkomen genezing , dat de zoodanige voordeelen te halen zyn.

Het zy verre van my de Heelmeefters van eenige beschuldiging , welke men op eene gegronde wyze tegen hen zou kunnen inbrengen , te verdedigen ; doch
de-

V O O R R E D E N.

dewyl de reden, welke de meeste voorstanders der kwakzalveren tot derzelyver bescherming en onderschraging geven, hier in bestaat, dat de geneeskundigen door enkele koppigheid, nooit van de gewoontens hunner voorgangeren afwyken; nog iet nieuws, hoe zeer het menschdom door zoodanige uitvindingen ook moge bevoordeeld worden, ondernemen; en dewyl zulk eené betigtiging met geenerhande glimp van waarheid tegen ons kan ingebracht worden, zoo verzoek ik eenige weinige woorden over dit onderwerp te mogen zeggen.

Dat de verdiensten van veelen der oude Heelmeeſteren groot waren; dat zy ons veele bewyzen van hunne ſchranderheid en behendigheid nagelaten hebben; dat wy zeer veel verſchuldigt zyn aan hunne ſchriften; en dat, cæteris paribus, hy, welke in dezen het meest ervaren is, de beste Heelmeeſter zyn zal, is aan een ieder, die deze ſchriften kent, wel bewuſt, en kan alleênlyk geloochend worden door hen die deze Schryvers niet gelezen hebben. Doch aan den anderen kant, moet men ook wederom toeſtaan, dat hunne beſchouwende, zoo wel als oeffenende kennis met groote hinderpalen en beletſelen te worſtelen had, door welken hunne beoordeeling van veele gebreken verkeerd, en de behandeling derzelyven onverſtandig, en van een' kwaden uitſlag gemaakt wierd.

De zeer onvolkomene ſtaat hunner ontleedkunde was eene groote bron van dwaling; welke wetenschap in onze dagen zoo zeer beëffend en aangekweekt is, dat deszelfs onkunde een ondeugd, en hy, welke daar in niet ervaren is, volkomen onverſchoonlyk ge worden is.

V O O R R E D E N.

Dewyl dit de eenige ware en vaste grondslag is waar uit alle heilkundige kennis voor altoos moet voortvloeijen, zoo heeft ook dezelve in deze latere jaren veele wezenlyke en groote verbeteringen in de kunst te wege gebragt.

De oude Heelkunde was lomp en ruuw, en met een mengelmoes van uitwendige middelen beladen, waar van sommigen yslyk, en tevens onnoodiglyk pynlyk, en andere geheel en al nutteloos waren; terwyl dat gedeelte der kunst, 't welk de operatien tot onderwerp heeft, met eene meenigte van plompe en onhandelbare gereedschappen en werktuigen belemmerd was.

De hedendaagsche Heelmeesters hebben de praktyk in een veel beknopter bestek gebragt, minder pynlyk gemaakt, en klarer en duidlyker ontvouwd; zy hebben 't getal der werktuigen verminderd, en door de eenvoudige gedaante der genen die zy nu gebruiken, de behendigheid van den Operateur aanmerklyk geholpen, en den tyd eener operatie verkort; zy hebben 't gloeiend yzer byna geheellyk verworpen, en gebruiken de korstmakende middelen veel spaarzamer dan hunne voorgangers gewoon waren te doen; zy genezen nu veele gebreken met zachte middelen, en een zachte handelwyze, welke voorheen verondersteld wierden niet dan door veel strengheids geneesbaar te zyn; om nu niets te zeggen van de onuitwischbare kenmerken welke zulk eene praktyk na zich liet. De verwoesting die 'er te vooren in de geschoten wonden door het gebruik der lange tangen in de ledematen, en in 't leven der lyderen gemaakt wierd; 't verdryven van 't lang geheerscht hebbende denkbeeld, dat de zoodanige wonden venynig waren; de onbedwongen
en

en gemaklyke wyze op welken deze wonden nu in 't gemeen behandeld worden, en de gelegenheid welke zulk eene handelwys aan de natuur geeft, om dat heilzame vermogen, waar mede zy door den Schepper beschenken is, te oeffenen, doen eer aan de hedendaagsche Heelmeesteren: de dubbele insnyding in 't afzetten der ledematen; de tegenswoordige manier om gekankerde borsten en rokgezwollen weg te nemen; de zydyksche insnyding in 't steensnyden; 't gebruik van 't snydend gorgernet; de afzetting van den opperarm in 't schouderlid; de hedendaagsche manier om al het water in een ascites in eens af te tappen; de verbeteringen in de behandeling der traanfistelen; 't genezen van de vari en valgi, nevens veele anderen die men zoude kunnen opnoemen; in 't kort, de grootere netheid, gemaklykheid, en vaardigheid der hedendaagsche Heelkunde, zyn, met de oude vergeleken wordende, zekere en ontwyfelbare verbeteringen door de hedendaagsche Heelmeesters gemaakt, en wel de zulken waar by het Menschdom zeer veel bevoordeeld is, dewyl deszelfs pynen daar door verminderd, de fraaiheid en sierlykheid der ligchaamsgestalte, en de tyd van 't huis te houden verkort word; alle welken men, zoo 'k meen, zal toestaan voordeelen en vorderingen te zyn, zoo lang de menschlyke natuur vatbaar voor pyn, de lidteekens, mismaaktheden, en zyn kamer te houden verdrietig zal gerekend worden.

Nog is ook ons gedrag, ten opzigte van 't byzondere gebrek, 't welk het onderwerp der volgende verhandeling uitmaakt, op eenigerhande wyze berispbaar; het is 'er zoo verre van daan, dat, in tegendeel, de behandeling die wy somtyds ontmoeten, byzonderlyk onregtvaardig is, dewyl wy meenigmaal strenglyk berispt worden over dat geene, waar uit

V O O R R E D E N.

wy lof behoorden te halen: wy verdienen de beschuldiging die men ons te last legt, van met de voorschriften onzer voorgangeren genoeg te nemen, en dat wy nog de kunst verbeteren, nog hun welke dit doen aanmoedigen zoo weinig, dat 'er in tegendeel zeer veel moeite is aangeweud, om dit byzonder gedeelte der Heelkunde te verbeteren, en 't menschdom ons behoorde te bedanken, dat wy niet volharden in 't gebruik der oude, langwylige, pynlyke, en gevaarlyke handelwyzen, na dat wy dezelve in 't gemeen hebben bevonden kragteloos te zyn.

Doch schoon ik ten allen tyden de Heelkunst zou verdedigen, zoo meenigmaal dezelve op een onregtvaardige wyze wierd aangerand, zoo moet men echter geenszins veronderstellen, als of ik dagt dat 'er voor de nyverheid van ons, zoo wel als van onze opvolgers, niet een ruim veld is overgebleven; het gedeelte der kunst, 't welk de operatien tot onderwerp heeft, is nog bekwaam om verbeterd te worden, en de behandeling van sommige gebreken is voorzeker ten besten te veranderen.

Het zy onze toekomende pogingen door een goed gevolg zullen bekroond worden of niet, my dunkt dat het steeds een yder, welke maar eenigzins in de historie der Heelkunde ervaren is, moet toeschynen, dat de hedendaagsche Heelmeesters zoo verre zyn van 't karakter te verdienen, 't welk hen door onkundigen in de kunst is aangevreven, dat zy wezenlyk een tegenovergesteld verdienen; dewyl zy in plaats van de praktyk hunner voorgangeren styfhoofdig aan te kleven, zy van dezelve in meenigte gevallen, waar zy bevonden zulks veiliglyk, en ten nutte van 't menschdom konde gedaan worden, zyn afgeweken;

V O O R R E D E N.

en dat zy de nuttigheid hunner kunst hebben trachten te bevorderen , door de eenigste middelen waar door dezelve verbeterd kan worden , namentlyk , door eene vlytige oeffening in de ontleedkunde , het meenigvuldig onderzoek van gestorvene zieke ligchamen , en door zulke proeven op de levendigen te nemen , welke zy gegronde reden hebben te denken nuttig te zullen bevonden worden ; ter zelve tyd opregtlyk erkennende in welken gevallen zy hunne kunst ongenoegzaam bevonden hebben , en niet te volharden in hunne medescheepselen enklyk uit geldzugt te pynigen.

Ik heb in de volgende verhandeling my zelve zoo duidlyk en verstaanbaar trachten uit te drukken als 't my mooglyk was , en het onderwerp toeliet ; dewyl 't myn oogmerk is , 't menschedom zoo veel mooglyk te onderrichten van de ware natuur van 't gebrek , 't gevaar dat de lyders looplen , en van de bedriegeryen waar aan zy door een hoop onkundige kwakzalvers , en de nog erger hoedanigheden van een ander soort onderworpen zyn ; en om aan te toonen , wat de Heelkunde in oordeelkundige handen bekwaam is te verrichten , en hoe wezenlyk 't gedrag van een bedrieger verschilt van dat van een eerlyk man , welke zich nooit zal schamen te belyden , dat hy niet doen kan 't geen niet in zyn vermogen is.

Niettegenstaande deze uitgave veranderd , verbeterd , en vermeerderd is , ben ik echter verre van te denken , dat dezelve volmaakt of van fouten vry zy ; doch aan den anderen kant , is my niet bewust iet gezegd of voorgesteld te hebben , 't welk niet naauwkeurig de waarheid is , en met de allervoorspoedigste praktyk overeenstemd : de kunst te verbeteren , en
nut-

V O O R R E D E N.

nuttig te zyn aan 't menschdom, zie daar myne twee voorname oogmerken; en indien 't geen ik nu, of te vooren geschreven heb, zal bevonden worden iets toegebragt te hebben om een dezer eindens te bereiken, vlei ik my, de lezer alle de mindere fouten zal verschoonen.

— *quas aut incuria fudit,
Aut humana parum cavit natura.*

VERHANDELING OVER DE BREUKEN.

EERSTE AFDEELING.

Door het woord SCHEURSEL, BREUK, of HERNIA, verstaat men in 't algemeen eene zwelling, dewelke word voortgebracht door het nederzakken of uitdringen van één of meer dier deelen, welke in den natuurlyken staat binnen de holligheid des buiks bevat zyn.

De plaatsen in welken deze zwellingen, die, 't geen men een breuk noemt veroorzaken, te voorschyn komen, zyn, de liesch, de navel, de lippen der scheede, het opperste en voorste gedeelte der dye, en yder punt van 't voorste gedeelte des buiks.

De deelen, welke uit de holligheid, waar in ze natuurlyker wyze moesten besloten blyven, nederzakken of uitdringen en deze gezwollen voortbrengen, zyn, een gedeelte van 't net, een gedeelte van 't darmkanaal, en somtyds, doch zeer zeldzaam, de maag. (a)

Uit deze twee omstandigheden, namelyk, de plaats, en den inhoud van 't gezwel, zyn
alle

(a) De lever, de milt, de baarmoeder, de blaas, enz. zyn op verschillende tyden in verschillende breuken gevonden, doch deze gevallen behooren om derzelver zeldzaamheid, geenszins onder eene algemeene beschryving.

alle de benamingen ontleend waar door de breuken onderscheiden worden: dus noemt men ze, by voorbeeld, liefch- zak- navel- dye- en buikbreuken, wanneer ze in de liefch, den balzak, de navel, de dye, en den buik te voorschyn komen. Indien een gedeelte van 't darmkanaal alleen, de breuk uitmaakt, word ze *enterocele*, *hernia intestinalis*, of darmbreuk; indien een gedeelte van 't net alleen dezelve veroorzaakt, *epiplocele*, *hernia omentalis*, of netbreuk; en indien de darm en het net beide dezelve voortbrengen, *entero-epiplocele*, of samengestelde breuk genoemd.

Wanneer het gedeelte van den darm of van 't net, niet lager dan de liefch nederzakt, draagt het den naam van onvolkomene breuk', of *bubonoccele*; en wanneer een dezer deelen tot in 't zakje nederdaald, word het een' volkomene breuk, of *oscheoccele* genoemd: de laatste werd door onze voorgangers aan eene enkele opscheuring of berfing van 't darmvlies, en de eerste aan deszelfs enkele verlenging of uitzakking toegeschreven.

De *Hernia Scrotalis*, of zakbreuk, word niet door eene opscheuring of berfing van het darmvlies veroorzaakt, gelyk eertyds alle de ouden veronderstelden, en heden nog sommige onwetende gelooven; de *hernia scrotalis*, en *femoralis* zakken beide uit den buik door openingen, welken aan yder menschlyk ligchaam natuurlyk eigen zyn. De eerste, namelyk, de *hernia scrotalis*, daalt neder door middel eener opening, die zich digt by de liefch in de pees der buitenste schuin- sche buikspier bevind, en die in de mannen de zaadvaten, en in de vrouwen de ronde banden der baarmoeder doorlaat; en de laatste door eene holte of ruimte, welke 'er door het *ligamentum*

Fal-

Fallopia of *Poupartii* gemaakt word , langs den loop der *arteria* en *vena cruralis*.

Die spieren, welke men *obliqui externi ascendentes* noemt, bedekken de voorste en onderste deelen der borst, en het gansche gedeelte van den buik dat niet beenig is. Zy zyn vleeschagtig aan de zyden, peesagtig in 't midden, en aan het onderste gedeelte; zy nemen haren oorsprong van de zevende, agtste, en alle de daar ondergelegen ribben met vleeschagtige beginsels, die zich vingersgewyze intanden met de naburige gedeeltens van twee andere spieren, welke *ser-ratus major anticus*, en *latissimus dorsi* genoemd worden, en vervolgens peesagtig geworden zyn-de, planten zy zich in in de *spina* van 't darmbeen, het schaambeen, en 't geen men de witte linie noemt.

Aan 't onderste gedeelte, en aan beiden de zyden des buiks, een weinig boven 't schaambeen, scheiden de vezelen van de pees dezer spier zich van elkanderen, en maken hier door twee openingen, welke tot doorgang der zaadvaten in de mannen, en der banden van de baarmoeder in de vrouwen geschikt zyn. Deze openingen hebben eene eironde gedaante, en eene schuinsche richting van boven naar beneden; 't opperste gedeelte derzelven is wyder dan 't onderste, en ze zyn veel grooter in de mannen dan in de vrouwen. (a)

De

(a) Een gedeelte der vezelen van de *fascia lata* der dye vereenigt zich gemeenlyk met de pees waar uit de opening in de *obliquus externus* samengesteld is, en deze vereeniging of vermenging van vezelen verklaart eenigermate de reden waarom zy die met verstropte breuken worstelen, pyn gevoelen wanneer zy regt opstaan, en

De peesagtige vezelen dezer spier, hebben, naar mate dezelve van 't vleeschagtige gedeelte schuins naar beneden voortgaan, verscheide kleine openingen of gaten tot doorgang der vaten en zenuwen; en omtrent hare inplanting in 't schaambeen overkruiffchen, en als 't ware doorweven zy elkanderen, waar door deze inplanting versterkt, en de vasthegting steviger gemaakt word.

Het deel 't welk onder den byzonderen naam van *Ligamentum Poupartii* bekend staat, is inderdaad niet anders als 't onderste gedeelte van deze pees, die zich van 't voorste gedeelte van het darmbeen, tot aan het schaambeen uitstrekt, en wiens beneden rand omgekeerd of naar binnen gevouwen is.

De andere spieren van den buik zyn, de *obliquus internus*, de *transversalis*, de *rectus*, en de *pyramidalis*, maar geene derzelven hebben op ons tegenwoordig onderwerp eenige betrekking; de zaadstreng gaat wel inderdaad onder de onderkant der twee eersten door, doch dit geschied op zulk eenen afstand, en op zoodanig eene wyze, dat deze streng, of eene daar langs nederzakkende breuk, geenszins door de werking dezer spieren kan beledigt, veel min verstropt worden; zy hebben geene openingen of gaten, schoon dezelve door zoo veele geloofwaardige, en zelfs van de nieuwste Schryvers beschreven en afgebeeld zyn, en gevolgelyk kunnen zy ook niets toebrengen tot de belemmering der deelen welke de breukzak in zich bevat, nog eene doorsnyding vereifchen, in die *operatie* welke
som-

altoos verligting ondervinden, als de dye bovenwaards naar den buik gebogen word.

somtyds voor eene verstropte breuk noodzaaklyk word: een zaak die voor den Heelmeester van geen gering belang is. (a)

De binnenzyde dezer spieren, en de gansche holligheid des buiks zelf; word door een glad, sterk, en zeer rekbaar vlies bekleed, 't welk men *peritoneum* of darmvlies noemt; dewyl eene omstandige beschryving van 't zelve my te verre van myn tegenwoordig oogmerk zou afleiden, zal ik alleenlyk aanmerken, dat het den ganschen buik bekleedt, en eenen uitwendigen rok ver-

(a) Hoe ongelooflyk en vreemd het ook moge schynen, het is niettemin zeker, dat 'er *operatien* op enkele onderrichting der boeken, gedaan zyn, zonder eenige voorafgegane kennisse der ontleedkunde, of eenige oefening op doode ligchamen, en naauwlyks zonder, zoo in 't geheel eenige, gelegenheid om zoodanige *operatien* op levendige ligchamen door andere te zien verrichten: hoe grovelyk moet zulk een Heelmeester door de beschryving van de ringen der buikspieren, zoo als men dezelve gewoonlyk doch ongerymdelyk noemt, niet misleid worden: na dat hy de eerste, of die van de *Musculus obliquus externus* doorgesneden heeft, zal hy een tweede in de *obliquus internus*, en een derde in de *transversalis* wagten te vinden, ook zal hy nimmer veronderstellen in de holligheid des buiks gekomen te zyn, alvorens hy alle drie deze ringen heeft doorgesneden; het is, derhalven, van 't uiterste gewigt dat deze zaak te regt beschouwd worde, en dat, niettegenstaande al 't geen 'er over dit onderwerp, door de uitmuntendste Schryvers, gezegt is, yder Heelmeester bewust zy, dat de *musculus obliquus externus* alleen ééne opening in zich heeft; dat de beschryving welke *Cbezelden* van deze spieren, in den laatsten druk zyner ontleedkunde geeft, valsch is; en dat alle beschryvingen en afschetsingen van meer dan eene enkele opening aan weerszyden geen afmalingen der natuure, maar de afbeeldsels eener weeldrige verbeelding zyn, op niets minder dan op de waarheid gegrond.

verschafft aan yder ingewand dat in denzelven beflooten is.

Agter dit darmvlies legt een los, celagtig vlies, door sommige deszelfs aanhangfel genoemd, het welk in verschillende hoeveelheid, op verschillende plaatsen, gevonden wordt. In sommige gedeelten van dit vlies zyn de cellen ledig, en zoo dra men dezelve opblaast, aanstonds zichtbaar; in anderen is het ryklyk met vet voorzien, en schoon het op verschillende plaatsen in 't uiterlyk voortkomen eenigzins verscheiden is, word het echter in de meeste deelen van 't lighaam gevonden.

Dit celagtig vlies, dat zonder eenig vet in zich te bevatten, de zaadvaten omkleed, wanneer dezelve uit de holligheid des buiks in de liesch nederdalen, word de *tunica vaginalis* der zaadstreng, of de *tunica communis vasorum spermaticorum* genoemd; deze streng gaat dus omkleed onder den ondersten rand der *musculus transversalis*, en *obliquus internus*, en door de openingen of natuurlyke gaten der *obliquus externus* door, en zakt langs de liesch tot aan den *testiculus* dusdanig neder, dat de zaadvaten in haren doorgang uit de holligheid des buiks zich agter 't darmvlies bevinden.

De *tunica vaginalis testis* is een vlies 't welk volmaakt onderscheiden is van 't zoo even gemelde, en eene byzondere holte vormt waar in de klieragtige zelfstandigheid van den *testiculus* bevat word, en dat geen belang altoos heeft met een' gemeene breuk'. In ydere vrugt vind men tot aan, of zeer naby den tyd der geboorte een opene en vrye gemeenschap tusschen de holte van dit laatste vlies, en de holligheid des buiks, welke tot doorgang van den *testiculus* uit den
 buik

buik in 't zakje gefchikt is: doch deze doorgang word kort na de geboorte gefloten en ondoorganglyk, en 'er is in 't vervolg nimmer eene gemeenfchap tuffchen de holte des buiks, en die van de *tunica vaginalis testis*. Of fchoon nu de doorgang in 't algemeen voor altoos gefloten blyft, zoo is echter de plaats waar dezelfs opening of mondje geweest is, altoos kenbaar door een foort van *cicatricula* of lidteekentje dat veel gelykt naar dat geen 't welk men binnen den buik onder de navel, of op de plaats waar de navelvaten der vrugt naar de moederkoek gaan en afkomen, gewaar word; op de plaats van welk lidteekentje 't darmvlies gemeenlyk zwakker is dan elders. Wanneer men zich nu herinnert dat dit zwakke gedeelte noodwendig tegen over de natuurlyke opening van de pees der *musculus obliquus externus* zyn moet, en dat nog de *Musculus obliquus internus*, nog de *transversalis* laag genoeg komen om eenigen wederftand te bieden, aan al 't geen tegen dit gedeelte kan aanperffen; en dat het bekende gebruik der buikfpieren is, de ingewanden in de holligheid des buiks beflooten, te drukken, ten einde de vertering, de uitdryving der vrugt, afgang en pis te bevorderen; en dat 'er, wanneer wy recht op ftaan, in veele bedryven der nature, als 't niezen, hoeften, &c. en in 't aanwenden van alle fterke pogingen, of het inspannen van alle groote kragten, noodwendig, eene drukking tegen 't onderfte gedeelte van de binnenzijde des buiks, door sommige der ingefloten ingewanden, moet gemaakt worden; dan kan men uit dit alles eene waarfchynlyke en voldoende reden van den oorfprong der gemeene zak- en buik-breuken opmaken.

Deze nederzakking of uitdringing komt doorgaans in de kinderen te voorschyn, wanneer dezelve in 't schreeuwen, of in 't uitdryven van den afgang sterk persen: doch deze deelen keeren, zoo dra zy wederom stil zyn, gemeenlyk in den buik te rug, en de zwelling verdwynt; de minnen noemen dit gezwel windbreuk, en het word doorgaans in den beginne verzuimt, vermits het kind 'er niet door beleedigt schynt, en weinige menschen genoegzaam op hunne hoede zyn, tegen de gevolgen die 'er naderhand uit kunnen ontstaan.

Dit ongemak is op geenerlei wyze den kinderen byzonder eigen: volwassnen worden dikwils door het zelve aangetast, 't zy door vallen, persingen, het inspannen van groote krachten, de moeilykheid van harden afgang uit te dryven, of eene algemeene zwakheid van lichaamsgestel.

Het zy 't gezwel een liesch- of zak-breuk zy, 't zy het uit een gedeelte van den darm, of van 't net, of uit beiden te gelyk is samengesteld, het uitgezakte deel moet noodwendig een gedeelte van dat vlies, 't welk de binnenste oppervlakte der buikspieren, of liever de gansche holligheid des buiks bekleed, en *peritoneum* of darmvlies genoemd word, voor zich heenen dringen. Dit gedeelte van 't darmvlies, 't welk het stuk van den darm, of van 't net in zich besluit, is onder den naam van *saccus hernialis*, of breukzak bekend, en is grooter of kleiner naar mate der hoeveelheid des darms of van 't net, dat in dezelve begrepen zy; in den beginne is deze zak klein en dun, en daalt in breuken welke niet van 't foort der aangeboornen (*Hernia congenita*) zyn zelden lager
in

In den beginne als de liefch (a), doch door de herhaalde nederzakking word dezelve meer en meer nederwaarts gedrongen, tot dat dezelve geheel en al in 't *scrotum* gekomen zy; ook word deze zak dikker en vaster van weeffel naar mate dezelve zich in de lengte uitzet, en in oude lieden of verouderde breuken vind men dezelve van eene zeer aanmerkelyke dikte.

Dewyl 't gansche darmvlies van eenen zeer verleng- en rek-baren aart is, en dewyl de breukzak met veele andere deelen van 't ligchaam de eigenschap gemeen heeft van zich te verdikken, naar mate dezelve zich verlengt en uitzet, zoo word dezelve ook, in sommige gevallen, tot eene zeer aanmerklyke grootte uitgerek, en bevat eene hoeveelheid van darmen en van 't net in zich die byna ongelooflyk fchynt. Deze omftandigheid, te weten het verdikken van den breukzak naar mate dezelve zich uitzette, is miffchien de reden waarom sommige, en onder dezen den Heer *Chezelden*, van gevoelen geweest zyn, dat de breukzak geenszins eene verlenging van 't darmvlies was, maar dat dezelve door de enkele drukking van 't gemeene vetvlies, gelyk de flagaderbreuken en sommige andere gezwollen werd, voortgebracht; een gevoelen dat klaarblyklyk en betooglyk valsch is.

Of

(a) Ik zal niet ftellig zeggen dat alle die breuken welke in 't zakje van zeer jonge kinderen te voorschyn komen, van 't foort der aangeboornen zyn, te weten, die de *tunica vaginalis testis* tot breukzak hebben, maar alle die geene welke door my onderzocht zyn, heb ik zoodanig gevonden; en my dunkt dat het gansch geen kwaad kenmerk zou zyn, waar door men in kinderen de gemeene van de aangeboorne breuken (*hernia congenita*) zou kunnen onderscheiden.

Of de breukzak in den beginne, wyl ze nog zeer dun, en misschien nog niet vereenigt of samengebakken is met het vetvlies 't welk de *tunica communis* der zaadvaten samenstelt, ooit in de holligheid des buiks weder te rug keere, zal ik niet volstrekt beslissen, doch ik ben zeer geneegen te gelooven dat zulks nimmer geschied, zoo uit de gemaklykheid waar mede 't net of de darm, na dat dezelve eenige malen zyn uitgezakt geweest, gemeenlyk nederzakken, als uit eene volheid of dikte die 'er altoos in de zaadstreng van lieden welke ooit gebroken geweest zyn, te ontdekken is. Gelegenheid gehad hebbende eenige weinige van deze laatsten na de dood te openen, heb ik altoos de breukzak in de liesch of in 't zakje, zeer vast met de *tunica communis* vereenigd en samengebakken gevonden; ook heb ik nimmer in dooden nog in levenden eenige reden of eenig gezag gezien tot bevestiging der veronderstelling dat dezelve wederom in den buik kan te rug keeren, wanneer ze eens ter dege door de opening der pees geperst geweest is. (a)

Voor-

(a) Dit is eene omstandigheid van belang in de algemeene behandeling der breuken; vermits van dezelve de waarheid of valscheheid eener onlangsche stelling afhangt, te weten, dat de darm in den breukzak besloten in te brengen zy, wyl ze door dezen zak zelve zoodanig verstropt word, dat 'er, na dat men de breuk heeft ingebragt, de dood uit volgen kan. Een geval, waar van ons meer dan een voorbeeld gegeven is, maar in 't welk ik vermoed dat eenig misverstand plaats hebbe, en 't welk ook, zoo ik meen, op een andere en voldoende wyze verklaard zou kunnen worden. Van deze omstandigheid hangt mede af de mooglykheid of onmooglykheid om een verstropt stuk darms, zonder de breukzak te openen

Voorbedagtelyk vermyd ik iet te zeggen van der ouden gevoelen omtrent het onderscheid dat 'er tusschen eene enkele verlenging of uitrekking, en eene opscheuring of bersting van 't darmvlies, zy; vermits men nu in 't algemeen weet, en erkend, dat, hoe zeer de breukzak ook uitgerekt zy, en hoe veele deelen 'er zich ook in bevinden mogen, dezelve enkelyk verlengt of uitgezet, en naauwlyks ooit opgescheurt of gebersten is. Het byzondere geval, 't welk eenige jaren geleden 't gevoelen der ouden deed herleven, en waar in de darm en de *testiculus* in denzelfden zak en in onderlinge aanraking gevonden wierden, is nu genoegzaam bekend en verklaart. Zie de 10^e. afdeeling dezer verhandeling.

De teekenen of kenmerken van een liesch- of zak-breuk in 't algemeen, zyn, eene zwelling in 't opperste gedeelte van 't *scrotum*, of in de liesch, beginnende aan de opening der buikspieren, ter plaatse waar de zaadvaten uit den buik nedergaan; en deze zwelling heeft eene verschillende gedaante, en is op 't gevoel verschillend, naar mate van de natuur, den staat, en de hoeveelheid der deelen, welken in dezelve besloten zyn.

Wanneer een gedeelte van den darm de breuk uitmaakt, en dat gedeelte klein is, dan is het gezwel daar aan evenredig; doch schoon het zelve klein zy, zal het echter, indien de darm ont-

nen weder in den buik te rug te brengen, na dat men de verstopping die 'er door de ring veroorzaakt word, doorgesneden hebbe, en gevolgelyk de gevoeglykheid of ongevoeglykheid van zulk een bestaan te ondernemen. Alle pogingen om in gevallen van gewigt iets ondoenlyks te ondernemen, zyn erger dan niets te doen.

ontstoken, door wind uitgezet, of eenigermate geklemd is, gespannen zyn, weerstand bieden aan de vingers, en op 't aanraken pyn veroorzaken. Wanneer 'er, in tegendeel, geen verftopping door de pees gemaakt word, en de darm niet ontstoken is, dan zal het gezwel, hoe groot het zelve, en hoe lang het uitgezakte stuk darms ook zy, weinig gespannen wezen, en geen pyn op 't aanraken veroorzaken; indien de lyder hoeft, is 't op 't gevoel als of het wierd opgeblazen, en in 't gemeen is 't gemaklyk weder in den buik te rug te brengen.

Wanneer het gezwel een netbreuk is, dan is het zagter en ongelyker op 't gevoel; in 't gemeen is het volmaakt ongevoelig, het is famenpersbarer, en geeft aan 't *scrotum* een langwerpijger en minder ronde gedaante als den darmbreuk; en is de hoeveelheid van 't net groot, en de lyder een volwassene, dan is het door zyne meerdere zwaarte eenigermate onderscheidbaar.

Indien de darm en 't net te gelyk de breuk maken, dan zullen beider kenmerken min duidelyk zyn, als in een der zoo evengemelde gevallen, echter klaar genoeg, om yder die gewoon is deze gebreken te behandelen, in staat te stellen deze breuk van alle andere ongemakken te onderscheiden.

De eenige gebreken waar mede men een ware breuk kan verwarren, is de *bubo veneris*, de *hydrocele*, en die zwelling van den *testiculus*, welke *hernia humoralis* genoemd word; doch dezelve is van alle deze ongemakken ligtelyk te onderscheiden.

De omschrevene en onfamenpersbare hardheid van 't gezwel, de vrye en onbelemmerde staat der zaadstreng, zullen de venusbuil, ten minste,

zoo lang dezelve nog versc'h is, genoegzaam aanwyzen; en is dezelve maar eenigermate tot verettering overgegaan; dan moet hy, die 't onderscheid tusschen etter, en een stuk van den darm of van 't net niet voelen kan, voorzeker een zeer gering gedeelte van den *tactus eruditus* bezitten.

De volmaakte effenheid van 't gansche gezwel, de natuurlyken en vrye staat der zaadstreng boven het zelve, dat men de zaadvaten, en 't *vas deferens*, in deze streng onderscheidentlyk voelen kan, het afwezen der pyn wanneer het behandeld word, de sehommeling van 't water, de trapswyze vorming der zwellings, deszelfs voortgang van beneden naar boven, de staat van 't gezwel, 't welk nog door de ligchaamsstanden en bezigheden van den lyder aangedaan, nog door zyn niezen of hoesten vermeerderd word, zyn omstandigheden, welken, nevens de volstrekte onmooglykheid om den *testiculus* op den bodem van 't *scrotum* onderscheidentlyk te voelen, (a) altoos een scherpzinnig Heelmeester

OVER-

(a) Uit deze aanmerking' moet men geenszins besluiten dat de *testiculus*, in eene ware breuk, altoos op den bodem van 't *scrotum* te voelen is; want dit is wel in 't algemeen, maar niet zonder uitzonderingen waar. In gewoone darm- of netbreuken, waar de breukzak nog zeer dun, niet lang of veel uitgerekt is, en 't *scrotum* nog eene regelmatige gedaante behoud, kan de *testiculus* byna altoos gemaklyk aan 't onderste en agterste gedeelte van 't gezwel onderscheidentlyk gevoeld worden; doch in oude breuken, welke lang uit geweest zyn, waar in de hoeveelheid der ingeslotene deelen groot is, de zak zeer veel verdikt, en 't zakje eene onregelmatige gedaante heeft, gebeurt het dikwils dat den *testiculus* niet te voelen is; ook is dezelve in 't gemeen niet gemaklyk door den vinger te onderscheiden in een aangeboorne breuk, (*hernia congenita*) om redenen die ligtelyk te begrypen zyn.

overtuigen zullen, dat het ongemak een waterbreuk van de *tunica vaginalis testis* is.

En in de *Hernia humoralis* zyn, (om van de voorafgaande *gonorrhoea* geen gewag te maken) de pyn in den *testiculus*, deszelfs uitzetting, de verharde staat van 't *epididymus*, en de afwezenheid van alle tegennatuurlyke volheid of dikte der zaadstreng, zoodanige kenmerken dat men zich niet ligt ten dezen opzigte bedriegen kan. Twyffelt men echter nog eenigzins aan den waren aart van 't gebrek, dan zal de voortgang van 't gezwel van boven naar beneden, deszelfs verschillende staat en groote in verschillende, en inzonderheid in de overeind staande, en leggende ligchaamsstanden, nevens deszelfs opklimming en nederzakking, de zaak buiten allen twyffel stellen, en yder die hier op behoorlyk acht slaat, overtuigen dat het gezwel een ware breuk is.

Wanneer men een breuk tragt in te brengen, en dezelve uit een stuk darms alleen bestaat, dan slipt ze gemeenlyk eensklaps in den buik: In de te rugkeering hoort men een soort van borrelend geluid, en men vind het *scrotum*, zoo dra dezelve ingebracht is, vry van alle tegennatuurlyke volheid of dikte. Is het een gedeelte van 't net dat de breuk uitmaakt, dan gaat ze meer trapsgewyze, zonder het zoo evengemelde geluid te veroorzaken, naar binnen, en ze vorderd den bystand der vingeren tot het laatste toe. Zyn het de darm en 't net beide welke de breuk voortbrengen, dan keert de darm gemeenlyk eerst te rug, en laat een onregelmatig soort van ligchaam agter zich na, 't welk nog steeds de zaadstreng en 't zakje, naar mate 't gebrek een *bubonocèle*, of *oscheocèle* zy, beslaat,
en

en dat meer drukking vorderende, eindelyk ook in den buik te rug gaat.

De darm welke men zegt dat doorgaans in een *hernia scrotalis* gevonden word, is de *ileum*, schoon men echter ook toestaat dat de *cæcum*, en een gedeelte van den *colon* 'er insgelyks in gevonden zyn.

Dit is één der menigte grondregelen, die door den eenen Schryver van den anderen overgenomen, en door alle onoplettende lezers geloofd worden.

Dat een gedeelte van den *ileum* dikwils in een breukzak nedergedrongen word, is buiten allen twyfel; doch dat de nederzakking of eigenlyker gesproken de uitdringing van een gedeelte van den *cæcum* of den *colon* zeldzaam zy, is niet waar, want het gebeurt zeer dikwils. Misschien zou men het niet als eenen algemeenen regel kunnen opgeven; doch uit het geene ik in het menigvuldig verrichte der *operatie* voor een verstroppte breuk, heb waargenomen, schynt het my toe, dat het grootste getal der breuken in welken deze *operatie* (alle pogingen om de deelen door de hand te herstellen vrugteloos beproefd zynde) noodzaaklyk geworden is, uit den *cæcum* met deszelfs *appendicula*, en een gedeelte van den *colon* waren samengesteld. Ook meen ik dat men na eene gepaste overweging, de groote, de gesteldheid, en de onregelmatige gedaante van dit deel geenszins eene onwaarschynlyke oorzaak van de moeilykheid, of onmooglykheid der wederinbrenging door de hand alleen zal bevinden.

Ik heb reeds de voorname omstandigheden, waar door de breuken van alle andere gebreken kunnen onderscheiden worden, opgegeven. Doch men moet desgelyks opmerken, dat het zelfde
soort

foort van breuk; zich in verschillende menschen; en onder verschillende omstandigheden, zeer verscheidenlyk vertoont; de jaren en 't gestel van den lyder, de ouderdom van 't gebrek, de onbelemmerde, verstropte of ontstoken staat van 't gezwel; de toevallen welke met het zelve vergezeld gaan, en de waarschyndlykheid of onmooglykheid der wederinbrenging, moet noodwendig veel verscheidenheid veroorzaken; de trap van gevaar, dit ongemak verzellende; zal desgelyks grooter of kleiner zyn, naar mate der daar mede gepaard gaande omstandigheden.

Is de lyder een kind, dan is 't geval zelden met veel moeilykheid of gevaar verzeld; de zagtheid of buigzaamheid der vezelen maakt de inbrenging, zoo wel als de wederuitzakking gemaklyk; en schoon de breuk door verzuim of onoplettenheid op nieuw uitzakte, zoo word zy even zoo gemaklyk weder ingebracht, en brengt zeldzaam eenig onheil te wege: ik zeg zeldzaam, vermits ik één kind van een jaar oud, aan een verstropte breuk, welke niet meer dan twee dagen was uitgeweeft, met alle de teekenen van een versterking der darmen heb zien sterven.

Is de lyder een volwassene, en in den bloei van 't leven, dan zyn de gevolgen van verzuim, of van kwade behandeling meer als in eenigen anderen levens tyd te vreezen, om redenen die men ligtelyk begrypt. Het groote en voorname onheil dat men in een darmbreuk te duchten heeft, is een ontsteking van den darm, en een belette doorgang der voedselen en der uitwerpselen door denzelven; welke ontsteking, en belette doorgang in 't gemeen ontstaat uit eene klemminge of toeknypinge die 'er op den darm door de randen van den ring der buikspier, waar
door

door de breuk en deszelfs breukzak heengedrongen is, gemaakt word. Men begrypt nu ligtelyk, dat hoe grooter de natuurlyke kragten van den lyder zyn, en hoe meer hy voor ontsteking vatbaar zy, hoe grooter de waarschyndlykheid van verstopping wezen moet, en hoe meer naadeel 'er oogfchyndlyk uit zal volgen. In zeer oude lieden, maken gemeenlyk de toevallen, uit hoofde van hunne zwakke gesteldheid, trager omloop der vogten, als ook om dat hunne breuken doorgaans zeer veroudert zyn, en de doorgang uit den buik vry wyd is, geenszins zulk eenen snellen voortgang; doch, aan den anderen kant, moet men zich ook herinneren dat zy op geenerlei wyze voor ontsteekagtige toevallen beveiligd zyn, en dat, als de zoodanige te voorschyn komen, de zwakheid der hooge jaren eene ongunstige omftandigheid is voor de behandeling, die noodzaaklyk worden kan.

Wanneer 't gebrek versch, en de lyder jong is, zyn, de onmiddelyke wederinbrenging, en de bestendige zorg om de wederuitzakking voor te komen, de eenigste middelen door welken het mooglyk is eene volmaakte genezing te erlangen.

Wanneer de breuk veroudert, verzuimd, of dikwils uitgeweeft is, en weinig of geen ongemak veroorzaakt heeft, dan mag men veronderstellen dat de opening in de pees der buikspier, en den hals des breukzaks wyd zyn, welke omftandigheden de onmiddelyke inbrenging der breuken minder noodzaaklyk, en minder moeilyk maken, maar ook tevens alle verwagting van eene volmaakte genezing verydelen en benemen. Wanneer daarentegen, de breuk versch is, of oud zynde gemeenlyk binnen gehouden is, dan

I

word

word deszelfs inbrenging volstrekt noodzaaklyker; vermits 't gevaar der knelling, uit hoofde der veronderstelde naauwte van de ring der buikspier, en den hals des breukzaks grooter is. Wanneer de breuk zeer groot en verouderd, de lyder ver in jaren gevorderd is, de darm niet door knelling belemmerd, zyne werking regelmatig in 't *scrotum* verricht, en 'er geen andere ongemakken, als die uit de enkele zwaarte van 't gezwel ontstaan, mede vergezeld gaan, dan is het in 't gemeen veiliger de inbrenging niet te ondernemen, niet alleen om dat dezelve in deze omstandigheden waarschyntlyk vrugteloos zyn zoude, maar ook om dat door de handeling des breuks in deze poging de ingeslootene deelen zoodanig gekneusd en beledigd kunnen worden dat 'er nadeel uit volge: doch men begrypt ligtelyk dat dit zich alleenlyk bepaalt tot die breuken welke op geenerlei wyze gekneld, of met eenig toeval van belette doorgang in den darm verzeld zyn; dewyl dusdanige omstandigheden de inbrenging ten allen tyden, en in alle gevallen noodzaaklyk maken.

Indien de breuk alleenlyk uit een gedeelte van 't net bestaat, en dezelve trapsgewyze word voortgebracht, dan veroorzaakt die zelden nadelige toevallen, schoon ze door deszelfs zwaarte zeer ongemaklyk is aan den lyder. Word ze daarentegen door eene sterke poging, of door geweld, eensklaps veroorzaakt, te weten, word 'er een aanmerklyk stuk van 't net eensklaps naar buiten gedrongen, dan zal deze breuk somtyds pynlyk zyn, en zeer onaangename toevallen te wege brengen; vermits de samenhang tusschen 't net, de maag, en den twaalfvingeren darm &c. zoodanig is, dat het schieelyk uit-

uitbersten van een aanmerklyk stuk van 't eerste, somtyds walging, braking, kolyk, en alle de onaangename toevallen, uit eene belemmering dezer deelen ontstaande, voortbrengt. Is wederom 't stuk van 't net zoodanig geklemd of verstropt, dat de omloop des bloeds door het zelve verhindert word, dan zal het, tot versterking overgaande, somtyds zeer kwade toevallen, en zelfs den dood veroorzaken; en dus kan deze breuk enkelyk als een netbreuk somtyds aan groot gevaar onderworpen zyn. Doch schoon deze breuk aan 't zoo evengemelde nadeel nimmer onderhevig ware, te weten, schoon 't stuk net zich vry en onbelemmerd in 't *scrotum* bleef ophouden, zou 't echter den lyder, van eenen anderen kant, bestendig met gevaar bedreigen, vermits het uitzakken van een stuk darms in denzelfden zak alle oogenblikken mooglyk is, en het geval dus met al 't ongemak en gevaar uit eenen darmbreuk ontstaande, kan vermeerderd worden. Het is geenszins iet zeldzaams dat 'er een stuk darms in een breuk, welke gedurende veele jaren enkelyk uit het net was samengesteld, nederzakke, en dat dit stuk verstropt worde, en eene onmiddelyke hulp vereishe.

Een verouderde netbreuk is dikwils meer door den veranderden staat van 't nedergezakte stuk net, dan door deszelfs hoeveelheid, buiten staat om weder ingebracht te worden. Het is zeer gemeen, dat het gedeelte van 't net, het welk door den hals des breukzaks doorgaat, tot een hard en glad ligchaam samengedrukt worde, en alle de uiterlyke gedaante van net verlieze, terwyl dat gedeelte, 't welk zich beneden in 't *scrotum* bevind, los en uitgespreid is, en deszelfs natuurlyk weeffel behoude: in dit geval word de

inbrenging door de enkele gedaante van 't deel dikwils onmogelyk; en ik heb dit zoo meenigmaal beide in de levenden en in de dooden gezien, dat 'er naar myn gedagten tegen één netbreuk welke door famenbakkinge niet weder is in te brengen, veele dusdanig worden door de bovengemelde oorzaak.

Het is niet ongemeen, in de breukzak der verouderde netbreuken, die lang uitgeweeft, en alleenlyk door een fehortband opgehouden zyn, eene vry aanmerklyke hoeveelheid van vogt te vinden; dit vogt is in verschillende ftaten en omftandigheden van 't gebrek van verschillende kleur en dikte, en zeldzaam in zulk eene hoeveelheid dat het eene byzondere oplettenheid vereifche; doch fomtyds is wederom de hoeveelheid zoo groot, dat het een gebrek op zich zelve, afgefcheide van 't oorfpronglyke uitmaakt: meer dan eens heb ik my verplicht gevonden dit vogt af te tappen, ten einde het ongemak dat 'er uit deszelfs zwaarte, en de uitzetting van 't *scrotum* ontftond, weg te nemen; ook heb ik dit laafte deel, door het verzuim dezer *operatie*, tot verfterving zien overgaan.

Is 't gezwel een enkele darmbreuk, en is 't gedeelte van den darm klein, dan is 't gevaar grooter, vermits de verftropping in dit geval veel eer te vreezen is, en meer nadeel kan te wege brengen; want hoe kleiner het geklemde gedeelte van den darm zy, hoe naauwer de pees zich fluit, en hoe gevaarlyker de gevolgen zyn. Ik heb een *bubonocèle*, welke nog geen 48 uren was uitgeweeft, en waar in 't ftuk van den darm weinig meer dan een halven duim mogt halen, door verfterving doodlyk zien eindigen. Alle geoeffende Heelmeesters zyn van de waarheid van

van dit gezegde overtuigt, maar de reden waarom zulks plaats heeft, is misschien den onkundigen nog niet genoegzaam verklaart. Zie hier waar in dezelve bestaat; wanneer 'er een aanmerklyk gedeelte darms uit den buik in een breukzak gedrongen word, moet het onvermydelyk eene evenredige hoeveelheid van 't darmscheil, 't welk een yder weet, dat een fterk dubbeld vlies is, met zich voeren. Is 't uitgezakte gedeelte maar eenigzins aanmerklyk, zoo word dit dubbele vlies wederom eenigermate op zich zelve gevouwen, en beneemt een groot deel van 't uitwerkzel der klemming op den darm. Of fchoon nu deze omftandigheid 't uitwerkfel der toeknypinge, indien de vereifchte middelen ganschelyk verzuimt worden, niet zal voorkomen, zal dezelve echter de nadeelige gevolgen vertragen, en meer tyd verfchaffen tot byftand van den lyder; daar, in tegendeel, wanneer 'er weinig of niet van 't darmscheil door de opening der pees gegaan is, en de dunne tederen darm de gansche kragt der klemming moet wederftaan, deze darm onmiddlyk in gevaar gebragt word.

Het praktikale gevolg, 't welk hier uit getrokken moet worden, is te klaar en duidelyk om eene verklaring te vorderen.

Een darm- zoo wel als een netbreuk, die lang of dikwils zyn uitgeweeft, worden in 't gemeen gemakkelyker ingebragt, en vereifchen geen zoo fpoedige hulp, als de zulken, die zeldzaam uitgeweeft, of kort geleden eerft uitgezakt zyn; ook hangt de ftaat des breukzaks, ten aanzien van grootte, dikte, &c. in 't een zoo wel als in 't ander foort van breuk, zeer veel af van den ouderdom des gebreks, en de oplettenheid die aan 't zelve befteed is.

Word de breuk alleenlyk door een gedeelte van den *intestinum ileum* veroorzaakt, dan is dezelve in 't gemeen gemaklyker in te brengen, als wanneer 'er een gedeelte van den *colon* te gelyk is uitgedrongen, ook zal dit laatste meer bestendigheid en geduld ter inbrenginge vereischen. Het inbrengen van een darmbreuk zal altoos, (*cæteris paribus*) doenlyker zyn, als dat van een netbreuk, na dat dezelve een' zekeren staat en grootte verkregen heeft, vermits het deel binnen de eerste besloten aan minder verandering' van gedaante onderworpen is, als dat, het welk zich binnen de laatste bevind, welke verandering reeds als een niet ongemeen beletfel, ter inbrenginge eener verouderde netbreuk, is opgegeven.

De deelen, binnen een enkele darmbreuk besloten, zyn nogtans voor zulk eene verandering, welke derzelfer inbrenging, al is 'er zelfs geen klemming, onmooglyk maakt, geenszins volstrektelyk bevryd; want ik heb dat gedeelte van 't darmscheil, 't welk lang in den hals eener verouderde breukzak gelegen had, zoodanig verhard en verdikt gezien, dat het onmooglyk weder in den buik te rug konde gebragt worden.

Alles ingezien zynde, meen ik, dat men in 't gemeen kan zeggen, dat een darmbreuk aan erger toevallen, en aan meer gevaar onderworpen zy dan een netbreuk, hoewel deze laatste echter voor beiden geenszins zoo volstrektelyk bevryd is als men gemeenlyk verondersteld; dat kwade toevallen waarschynlyker een verschedan een verouderde-breuk zullen vergezellen; dat het uitdringen van een klein stuk darms gevaarlyker is, dan dat van een groot gedeelte; dat de breuk uit een enkel stuk darms bestaande
in 't

in 't gemeen met erger omftandigheden gepaart gaat, dan die uit darm en net beiden is famen-gefteld; en dat 'er geen juist oordeel over een breuk kan geveld worden, ten zy men ydere omftandigheid dezelve betreffende in overweging neme.

De geneeswys van een breuk is of volmaakt, of onvolmaakt; de eerfte word de *radicale*, en de andere de in ftaat houdende genezing genoemd.

Deze onderscheiding, die juist en waar, en beiden op reden en ondervinding gegrond is, word door het gros van 't menfchdom zeer kwalik begrepen, en is dus oorzaak geweest van veele onverdiende berispingen, die men den beoeffenaars der Heelkunde ten lafte gelegd heeft.

De waarheid is, dat fchoon de uitflag zeer verfchilt, echter de heelkundige middelen, welken tot beide geneeswyzen gebruikt worden, naauwkeurig dezelfde zyn, namentlyk, het inbrengen der uitgezakte deelen, en ingebracht zyn- de, 't inhouden derzelven door een gepaste breukband; deze middelen worden fomtyds en in sommige omftandigheden door eene volmaakte genezing, en op andere tyden, en onder andere omftandigheden alleenlyk door eene in ftaat houdende genezing gevolgd; en vermits deze onzekere uitflag van oorzaken af hangt, die een Heelmeester met geene zekerheid nog voorzien nog beftieren kan, zoo moet hem zulks tegen eene voorbarige voorzegging op zyn hoede doen zyn.

Dit gezegde moet wonderfpreukig fchynen aan hun, die 't ontleedkundige famenftel, en de gefteeldheid der deelen, welke in dit gebrek belang hebben, niet kennen; zy veronderftellen dat de middelen die men tot verkryging eener

volmaakte of *radicale* genezing in 't werk ſteld of moet ſtellen, verſchillende zyn, of moeten verſchillen, van die, welke men tot het erlangen eener in ſtaat houdende genezing gebruikt; en zy worden in deze miſvatting door de ſtoute, hoewel valſche, voorwendſels der kwakzalvers verſterkt.

In het beſte en bloeiendſte gedeelte van 't leven, onder een laſtig ongemak te worſtelen, is zeer onaangenaam; te hooren, dat eene in ſtaat houdende genezing, door het aanhoudend gebruik eener breukband, alles is wat men voor altoos redelyker wyze te verwagten heeft, veroorzaakt weinig vertrooſting, en boezemt zulke gedagten in als of de geveſtigde Heelmeesters de gepaſte behandeling van dit gebrek niet verſtonden, of ten minſten, men twyffelt 'er aan; *quod volumus, facile credimus*. Onkunde van den waren aart van dit gebrek, nevens de vurige begeerte om herſteld te zyn, aan de kant des lyders, en de ſtoute ſchoonſchynende beloften van den kwakzalver, moedigen de beguicheling aan tot dat de tyd en de volharding der breuk, het bedrog aantoonen, 't welk weinigen openhartig genoeg zyn om te bekennen. Het zy dit uit eene valſche ſchaamte, die een menſch beſchroomt maakt om te erkennen dat men hem misleid heeft; of dat het uit eene enkele begeerte om dit gebrek te verbergen; of uit het vermaak van andere, zoo wel als zich zelve te zien bedriegen; of uit een veel erger oorzaak dan de zoo evengemelde voorkome, 't is my onbekend; doch het gebeurt niet zelden dat de lyder, ſchoon hy volmaakt de oogen geopend en van 't bedrog overtuigd is, mede werkt om de misleiding te verſpreiden, en dat hy tegen
zyn

zyn geweten staande houd, dat hy genezen is: ik zou hier van veele voorbeelden kunnen opgeven, en onder dezelve lieden wiens rang hen boven zoodanig eene onopregtheid behoorde te stellen.

Ik heb reeds gezegd, dat de inbrenging van 't uitgezakte deel of deelen, in de holligheid des buiks, en het beletten van derzelver wederuitzakking, door middel eener gepaste breukband, alles is wat de Heelkunde in dit gebrek kan verrigten; en dit gezegde is naauwkeuriglyk met der waarheid overeenkomstig: doch men moet zich insgelyks herinneren, dat de natuur, naar de jaren van den lyder, de ouderdom van 't gebrek, de soort der breuk, en sommige andere omstandigheden, dikwils bekwaam is, wanneer ze behoorlyk bygestaan, en in derzelver werking niet verhinderd word, veel meer te verrichten, en dat zy, in sommige gevallen eene volmaakte genezing te wege brengt, welke zy in anderen weder aan den bestendigen bystand der kunst overlaat; want indien het uitgezakte gedeelte van den darm of 't net, volmaakt wel, en op eene gepaste wyze in den buik is te rug gebragt, en de ring der buikspier daar door gelegenheid gegeven word om zich toe te trekken, en eene behoorlyke breukband de zyden van den hals der breukzak zoo dicht by elkander drukt, als dezelve toelaat, dan heeft de Heelmeester zyn pligt voldaan, en de natuur moet het overige verrichten, en of zy al of niet in staat zal zyn de deelen zoodanig toe te trekken dat de wederuitzakking in 't vervolg voorgekome worde, is een zaak van de uiterste onzekerheid; 't is eene omstandigheid, waar in 't vermogen der kunst zeer gering is, en die alleenlyk door de uitkomst kan geweten worden.

Aan den anderen kant zyn alle de geneesmiddelen, die men van tyd tot tyd heeft opgegeven, en aan welken men't vermogen toefchryft, om de veronderftelde verbrokene, verfcheurde, en verwyderde deelen te hereenigen, te genezen, of toe te trekken, daarentegen, om 'er 't beſte van te zeggen, door de ondervinding kragteloos bevonden; de deelen die door dit gebrek worden aangedaan, en op welken deze middelen moeten werken, zyn volftrekt buiten het bereik van eenig uit- of inwendig geneesmiddel, hoe ook genaamt; de genezing die ſommige uit zulk eene behandeling meenen verkregen te hebben, moet toegefchreven worden aan de langdurige ruſt welke men hen heeft doen houden, of aan de naauwſluitende band, die 'er op de breuk is gelegd, yder van welken, in ſommige gevallen, zeer veel kan te wege brengen; terwyl de geneesmiddelen die men uit- of inwendig laat aanwenden, enkelyk om te misleiden gebruikt zyn, en nimmer eenig deel in de genezing eener breuk gehad hebben, of ook kunnen hebben.

Men moet echter uit het zoo evengemelde geenszins beſluiten, dat de Heelkunſt, wanneer de darm of 't net wederom in den buik gebragt zyn, niets meer tot nut van den lyder kan verrichten; nog ook dat ydere breuk in volwaffenen geene volmaakte genezing meer toelaat. 'Er zyn veele omſtandigheden, de breuken vergezellende, welke den byſtand der kunſt dikwils vereiſchen, ten einde eene genezing waarſchynlyker te maken, en 'er zyn veele breuken in volwaffenen, welke eene volmaakte genezing toelaten, wanneer ze behoorlyk en oordeelkundig behandeld worden.

Myn oogmerk is alleenlyk die ftellige bewering waar van alle de kwakzalvers gebruik maken, en welke maar al te veel menfchen gelooven, tegentefpreken, namelyk, dat 'er eigenaartige (*specific*) uit- en inwendige middelen ter genezinge zyn van dit gebrek, en dat zy de zoodanige bezitten; ftellingen welke beide volftrektelyk valfch zyn.

Vermits dit eene zaak is waar in 't menfchdom veel belang heeft, en dezelve miffchien door nog eenige weinige woorden verftaanbarer zou kunnen gemaakt worden, verzoek ik ten dien einde des Lezers geduld.

Het algemeene gevoelen is, dat de breuken der eerftgeborenen, en der jonge kinderen doorgaans; die der volwaffenen minder; en die der oude lieden zelden of nooit, volmaakt kunnen genezen worden; al 't welke, onder zekere bepalingen, juist is.

Het groote en wezenlyke verfchil tuffchen deze gevallen, komt voort uit den ftaat der breukzak, en die van de opening der buikfpiet waar door dezelve doorgaat.

De breukzak is reeds befchreven als eene verlenging of uitrekking van 't darmvlies, of 't algemeen bekleedfel van de holligheid des buiks, die voor 't deel de breuk uitmakende word nedergedrongen, welk deel door dezelve omvangen is, als door een zak, die eenigermate naar 't geen men een duimeling noemt, of naar de afgefmedene vinger eener handschoen gelykt. Deze zak is, zoo lang de breuk verfch is, dun en fyn, gelyk 't vlies waar van dezelve een gedeelte uitmaakt; en van eenen zeer rekbaren aart zynde, zoo word ze gemaklyk verwyderd, naar de hoeveelheid der ingewanden die in dezelve

ne-

nederzakken. Ze neemt, even als sommige andere deelen van 't ligchaam, in dikte toe, naar mate ze zich uitzet; en ze gaat zelden, zoo ooit, wanneer ze eens is uitgeweeft weder in den buik te rug; ze word door de herhaalde uitzakking van een gedeelte des darms of van 't net, trapsegyze in grootte, en gevolgelyk in dikte vermeerderd; in zoo verre dat ze in verouderde breuken welke verzuimt, of onherftelbaar geacht, of lang, of altoos uitgeweeft zyn, gemeenlyk eenen aanmerklyken trap van taaiheid, dikheid en hardheid verkrygt. In die breuken welke niet van 't foort der aangeboorne (*congenial kind*) zyn, daalt deze breukzak niet lager dan de liefch, en ze is, zoo lang ze daar blyft, klein en dun, maar word vervolgens door het meenigvuldig uitzakken van den darm of van 't net, trapsegyze in 't *scrotum* nedergeperft, waar ze dan doorgaans eene peersgegyze gedaante verkrygt, wiens breedfte gedeelte in 't *scrotum*, en 't dunfte of de hals in de liefch geplaatft is.

In eerftgeboornen, in zeer jonge lieden, en in verfche breuken, kan men 't opperfte gedeelte of den hals van dezen breukzak, vermits ze dan nog zagt en dun is, door middel van een band zoodanig famendrukken, dat deszelfs zyden zich met elkanderen vereenigen, of ten minfte dat de middellyn van deszelfs opening zich zoodanig vernauwt, dat de wederuitzakking van eenig deel uit den buik in dezelve belet word; en hier in beftaat 't geen men gemeenlyk eene volmaakte genezing noemt.

In volwaffenen, of in verouderde breuken is de wydte van den ingang des zaks, evenredig aan de grootte en den ouderdom van den lyder, en ze is dikker en fterker dan in den voorgemelden
staat,

staat, om de zoo even gegevene reden; het is derhalven in deze gevallen moeilyker en ook minder waarfchynlyk, de nek des breukzaks zoodanig te fluiten of famentedrukken dat de nederzakking van eenig deel uit den buik in 't vervolg belet worde. In zeer oude lieden, of zeer verouderde breuken is zulks nog moeilyker, en de goede uitflag nog onwaarfchynlyker, om de zelfde redenen.

Een breukband derhalven, fchoon ze in alle tyden en in alle ftaten der inbrengbare breuken het eenige middel is, werkt echter op eene verfchillende wyze, en kan, naar de omftandigheden der gevallen in welken die word aangelegd, verfchillende uitwerkfels voortbrengen: in zeer jonge lieden brengt dezelve meenigmaal eene *radicale* genezing te wege; in volwaffene geeft hy de pees en den mond der breukzak gelegenheid zich famentetrekken, en word omtrent door den zelfden uitflag gevolgd; doch vermits hy alleenlyk door de drukking van deszelfs pop de ingebragte deelen op hun plaats houd, zoo kan hy in zeer oude lieden naauwlyks ooit, zonder gevaar van een nieuwe nederzakking, afgelaten worden, welke hy, behoorlyk gedragen zynde, byna altoos zal voorkomen.

Uit het voorgaande kan men, naar myne gedagten, het volgende befluiten.

1. Dat de voorname omftandigheden die een breuk verzellen, naar de jaren, de gefteeldheid van den lyder, den ouderdom van 't gebrek, &c. aan eene groote verfcheidenheid moeten onderhevig zyn, en gevolglyk, dat men nog 't geval, nog de jaren, in welke eene *radicale* of volmaakte genezing al of niet te verkrygen is, geenszins gemaklyk kan bepalen, fchoon een
oor-

oordeelkundig Heelmeeſter doorgaans weten zal wanneer zulks onwaarfchynlyk is.

2. Dat verſche breuken , wanneer 'er aanſtons en op eene behoorlyke wyze zorg voor gedragen is, byna ten allen tyde *radicaal* te genezen zyn.

3. Dat, ſchoon de dikte der breukzak, en de wydte van den ring der buikſpier, in 't gemeen als de twee oorzaken worden opgegeven, waarom verouderde breuken ongeneesbaar zyn, de laaſte echter alleenlyk een gevolg van de eerſte is.

4. Dat alle de middelen welke uitwendig aangelegt worden, om een breuk te genezen, moeten ingerigt zyn, indien men ze met eenig oogmerk ter weereld gebruikt, om de opening door welke de deelen zyn nedergezakt ſamentetrekken, of de middellyn van de nek der breukzak te verkleinen of te ſluiten.

5. Dat de ſamentrekking van de pees der buikſpier, indien zoodanige middelen al by deſelve konden komen, onmooglyk is, zoo lang deſelve door een verouderde, verdikte, taaije breukzak verwyderd blyft, welke zak, door deſelfs ſamenbakking of vereeniging met het ſelagtig vlies der zaadſtreng, nooit weder in den buik kan te rug gebragt worden; en derhalven,

6. Dat zoodanige middelen op geene andere wyze dienſtig kunnen zyn, dan door deſe breukzak wederom dun, fyn, en ſamendrukbaar te maken, 't welk uit de natuur der zake, en uit de ondervinding volſtrekt onmooglyk is.

T W E E D E A F D E E L I N G.

De verschillende behandeling welke de breuken vereifchen van verschillende omftandigheden die 't gebrek vergezellen, afhangende, zal ik tot nut van den onervaren lezer, dezelve in vier claffen verdeelen, onder welken, naar myne gedagten, niet alleen alle de foorten van breuken kunnen bevat worden, maar ook ydere byzonderheid door welken zy zich kunnen onderscheiden.

1. Onder de eerfte, reken ik alle de breuken, die aanftonds en gemaklyk in te brengen zyn, en met geene moeilyke of kwade toevallen vergezeld gaan.

2. Onder de tweede, die, welken zoo lang zyn uitgeweeft, dat de in de breuk beflotene deelen zulk eene verandering van gedaante ondergaan, of zulk eene vereeniging of famenbaking verkregen hebben, dat ze volftrekt onbekwaam zyn om weder ingebragt te worden.

3. Onder de derde, bevat ik alle die breuken, in welken de uitgezakte deelen zoodanig geklemd zyn, dat 'er pyn, en zulk eene belette doorgang in 't darmkanaal veroorzaakt word, dat zy eene onmiddlyke inbrenging noodzaaklyk doch tevens moeilyk maken.

En onder de vierde zal ik alle de zulken plaatfen in welken de wederinbrenging der uitgedrongene deelen, door de enkele hand volftrekt onmooglyk is, en in welken des lyders leven alleenlyk door eene heilkundige *operatie* kan gered worden.

De eerfte vind men dikwils in kinderen, en fomtyds in volwaffenen, en word maar al te dikwils in beiden verzuimd. In de eerfte, vermits
de

de uitzakking zelden gebeurd dan wanneer 't kind schreeuwt of perft, en de darm gemakkelyk weder ingebracht word of van zelfs te rug keert, zoo dra het zelve ftil is, worden deze breuken of geheel aan zich zelve gelaten, of men tragt ze in te houden door een band van laken of die-mit gemaakt, dewelke dit niet behoorlyk kun-nende verrigten, de grond legt van toekomstende ongemakken en onheilen.

Deze handelwys ontftaat voor een groot ge-deelte uit het gemeene gevoelen, dat een jong kind geen ftalen breukband kan verdragen; het welk een algemeene heerschende dwaling is, die men behoorde weg te nemen. Zoodanig een band kan, en moet in alle levenstyden gedragen worden; hy is, wel gemaakt en behoorlyk aan-gelegd zynde, niet alleen volmaakt veilig en ge-maklyk, maar ook 't eenige foort van band waar op men zich kan verlaten; en vermits eene *radicale* genezing grootelyks afhangt van de dunte des breukzaks, en van deszelfs bekwaamheid om zoodanig famengedrukt te worden dat ze zich vereenige, en dus de doorgang uit den buik ganschlyk fluite, zoo ziet derhalven, een yder welke zich zelf de moeite wil geven over dit onderwerp te denken, zeer duidelyk, dat, hoe minder de breuk uitgeweeft, en hoe kleiner en dunner de verlenging van 't darmvlies is, hoe grooter de waarfchynlykheid der genezing zyn moet.

Dezelfde behandeling moet, om dezelfde redenen, in alle levenstyden, in welken men redelyker wyze eene *radicale* genezing kan verwagten, zeer dienftig zyn; dat is, de uitgezakte deelen kunnen niet te fchielyk ingebracht nog der-zelver uitzakking te zorgvuldiglyk voorgekomen wor

worden, vermits ydere wederuitzakking de genezing afgelegener en onzekerer maakt.

Zoo dra de deelen zyn ingebragt, moet de breukband aanstonds aangelegt, en zonder ophouden gedragen worden; ook moet men de deelen waar op denzelve drukt, inzonderheid als de lyder een kind is, dikwils wasschen en poederen, om derzelve ontvelling voor te komen.

Het is naauwlyks noodig den Heelmeester te zeggen, dat hy zorgvuldig moet toezien of de band behoorlyk past, vermits de genezing en zyne goede naam van zulk een zorg afhangt. Een breukband welke niet genoegzaam drukt is erger dan geen band in 't geheel, wyl ze veel tyd doet verliezen, en de lyder en zyne vrienden te leur steld; en een die te sterk of op eene verkeerde plaats drukt, geeft pyn en ongemak, door eene zwelling en ontsteking der zaadstreng, en fomtyds van den *testiculus* zelf te veroorzaken.

In volwassenen, welker breuken verouderd, en aan meenigvuldig uit- en in-gaan gewoon zyn, is de breukzak gemeenlyk verhard en verdikt, en de opening in de pees der buikspier wyd; de vrye en gemaklyke wyze waar mede de uitgezakte deelen, als de lyder achter overlegt, in den buik te rug keeren, en de weinige pyn welke dergelyke breuken vergezeld, maken de lyders die met dezelve aangetast zyn, dikwils zorgeloos; doch alle zoodanige lieden moet men onderrechten, dat zy bestendig aan zulk eene verandering in hun gebrek onderworpen zyn, dewelke hun groot gevaar en zelfs de dood kan veroorzaken. De doorgang uit den buik open zynde, is de hoeveelheid des darms in de breukzak, altoos onderhevig om vermeerderd, en ver-

meerdert zynde, gekneld te worden. Een' ontsteking van 't uitgezakte gedeelte des darms, en zulk eene verstopping in hetzelfde, dat het zich verwydere en uitzette, kunnen, ten allen tyden, toevallen, die des lyders leven in 't grootste gevaar brengen, veroorzaken, en derhalven, niettegenstaande dit soort van breuk een' zeer langen tyd zonder ongemak of gevaar is uitgeweeft, kan het, vermits 't altoos mooglyk is dat hetzelfde zoodanig, en dat wel op eene fchielyke wyze worde, nooit voorzigtig of veilig zyn deze breuken te verzuimen.

Een netbreuk zelfs (welke in 't afgetrokken beschouwd aan dien trap, of dat soort van gevaar niet onderworpen is als een darmbreuk) kan door eene ondergeschikte of tweede oorzaak, of by toeval 't zelfde onheil te wege brengen; want, terwyl 't net den mond des breukzaks open houd, zoo is de uitzakking van een stuk darms altoos mooglyk, en 't onheil 't welk hier uit kan ontstaan, gevolgelyk altoos waarfchynlyk.

De lyders welker breuken gemeenlyk uit zyn als zy recht op ftaan, en welke achter overleggende uit zich zelve ingaan, of gemaklyk ingebragt worden, moeten vooral letten dat hunne breukband wel gemaakt zy, en behoorlyk paffe; want de mond des breukzaks, de opening der pees wyd en verflapt, en de breuk gewoon zynde door dezelve uit te zakken, zoo zal 'er in sommige ligchaamsgeftalten, indien de pop des breukbands niet behoorlyk geplaatft, en 'er geen genoegzame veerkragt in de veer is, een stuk van den darm achter denzelve uitflippen, en de band alle die toevallen doen te wege brengen, welke hy behoorde voor te komen.

Het is naauwlyks te gelooven in welk eene kleine opening een gedeelte van den darm of
van

van 't net zich fomtyds kan indringen. Of fchoon het nu, in volwaffenen doorgaans ondoenlyk is, de mond des breukzaks zoodanig famen te drukken dat ze zich volftrektelyk fluite, zoo kan denzelve, echter, door het beftendig gebruik eener welgemaakte breukband, zulks vermindert worden, dat het nederzakken van een ftuk darms in denzelve moeilyker is; hier uit kunnen wy dan leeren, hoe noodzaaklyk het zy, alvorens men een band aanlegt de deelen volkomen in te brengen, en wat gevaar men loope met zulk eenen band, na ze eenigen tyd gedragen te hebben, weder af te leggen, naardien dezelfde verandering, welke het uitzakken van den darm bezwaarlyker maakt, het inbrengen, wanneer 'er een ftuk uitzakt, ook moeilyker zal maken; en hier uit mogen wy insgelyks leeren waarom een breukband langer zonder aflegging, door die lyders moet gedragen worden, in wiens jaren men eene *radicale* genezing te verwagten heeft; veele van de breuken der volwaffenen ontftaan uit de achtelooze wyze waar op men de kinderen in de fchoolen toelaat hunne breukbanden te dragen.

Ik ken een Heer welke federt eenige jaren een netbreuk gehad heeft, die in zyn jeugd verzuimd is, en die hy, natuurlyk van een zwak geftel, en de opening van de pees der buikspier zeer wyd zynde, ten uiterften moeilyk vind om in te houden, zelfs met de befte breukband die hy heeft kunnen krygen, agter dewelke ze fomtyds uitslipt: wanneer dit gebeurd, geeft hem zulks aanftonds zulk een hevige pyn omtrent de maag, en eene zoo onverdraaglyke walging, dat hy verpligt is zich onmiddelyk achter over op den rug te werpen, en 't gedeelte van 't net naar binnen te brengen.

DERDE AFDEELING.

Onder de tweede classe schikte ik alle die gevallen, in welken de deelen die de breuk uitmaken, niet ingebracht kunnen worden, maar nogtans niet met ontsteking, of met eenige moeilyke of gevaarlyke toevallen vergezeld zyn.

Dit onvermogen ter inbrenginge kan uit verscheiden oorzaken voortkomen, doch ze ontstaat doorgaans uit de groote hoeveelheid der in de breuk geslotene deelen; de verandering van derzelver gedaante en weefzel, de vereeniging of vastklevinge die zy met elkander, of met derzelver breukzak verkregen hebben.

Ik heb 't reeds als myn gevoelen opgegeven, dat, wanneer het gedeelte van 't darmkanaal, de blinden darm genoemd, of 't begin van den kronkeldarm zich in de breukzak bevinden, 't inbrengen der breuken daar door somtyds moeilyk gemaakt word; en hier van ben ik zoo zeker, als de natuur der zake toelaat, te weten de waarnemingen op levenden en dooden.

Wanneer een breuk zulk een gedeelte van 't darmkanaal bevattende, lang verzuimd, of in 't *scrotum* zonder eenig verband tot ondersteuning van deszelfs zwaarte, aan zich zelven overgelaten is, dan moet de breukzak bestendig nedergedrukt, en in een staat van uitzetting' gehouden wordende, zich noodwendig verdikken en verharden; hier door moet ook de middellyn van deszelfs hals zich vernauwen, en de te rugkeering van den darm uit het *scrotum* in den buik meer en moeilyker worden naar mate de deelen, door welken de breuk heen gaat, zich meer verdikken, verharden, en onbekwamer worden om te wyken. Dit zal inderdaad met der tyd een genoeg-

noegzame hinderpaal worden, om 't inbrengen van een gedeelte des darms of van 't net zelve te beletten; doch hoe grooter de moeilykheid is, welke uit de enkele gedaante en grootte van den darm ontstaat, hoe grooter het beletfel zyn zal, wanneer 't met dat uit de zoo evengemelde oorzaak voortspruitende, vergezeld gaat.

De verandering die de tyd, en de bestendige, schoon zagte, drukking, in de gedaante, dikte, of in het weeffel van 't net, voortbrengt, is insgelyks geen ongemeene oorzaak, waar door verzuimde netbreuken oninbrengbaar worden.

Hoe los en ligt het natuurlyk weeffel van 't vetvlies ook zyn moge, 't is in alle de deelen van 't ligchaam bekwaam om door eene bestendige drukking, hard, vast, en dik te worden, en hier van zyn zoo veele, en zulke welbekende voorbeelden, dat het gansch onnoodig is 'er eenige op te noemen.

Het net is, door deszelfs weeffel, aan dezelve gevolgen onderhevig. Wanneer 'er een gedeelte van 't zelve, gedurende eene groote lengte van tyd, zonder dat men het ooit weder ingebracht heeft, in 't *scrotum* gelaten is, dan gebeurt het dikwils dat, schoon het gedeelte van 't net dat zich in 't onderste van de breukzak bevind, zynen natuurlyk zagten, vetagtigen, en rekbaaren staat behoud, echter dat geheele gedeelte 't welk door den hals des breukzaks doorgaat, door een' bestendige drukking in een hard, vast, onsfamenpersbaar, vleeschagtig ligchaam veranderd word, het welk onbekwaam is om zich uit te spreiden, de gedaante der doorgang waar door het heen gaat aanneemt, deze doorgang nauwkeurig opvuld, en 't inbrengen van

't losse gedeelte des nets dat zich in 't *scrotum* bevind, onmooglyk maakt.

Dit is geen enkel beschouwend gevoelen, maar iet het welk ik meenigmaal gezien, en aange-toond heb; en een yder die hier op acht wil slaan, zal onmiddelyk begrypen dat zulks een on-overkomelyke hinderpaal ter inbrenginge van ommige verouderde netbreuken zyn moet.

Men vind ook dat dezelfde oorzaak fomtyds het inbrengender darmbreuken onmooglyk maakt, door eene verandering welke 'er in dat gedeelte van 't darmscheil, het geen eenen zeer langen tyd in den hals eenes verouderden breukzaks gelegen heeft, word voortgebracht.

Het andere beletfel 't welk de inbrenging der verouderde breuken verhindert, is, de vereeniging of samenbakking der deelen met elkanderen, of met de breukzak waar in ze befloten zyn. Deze hinderpaal is aan de darm- en netbreuk beiden gemeen, en word door ligte ontstekingen der deelen, die men lang in onderlinge aanraking gelaten heeft, of misschien in veele gevallen door de enkele aanraking alleen, veroorzaakt. Deze vereeniging of samenbakking is meer of minder sterk in verschillende gevallen, doch de ligste zelfs zal men byna altoos een onoverwinlyke beletfel bevinden om de vereenigde deelen met de hand alleen in te brengen.

Veele of de meeste van deze oninbrengbare breuken worden dusdanig door den tyd en door verzuim, en zyn in den beginne gemaklyk in te brengen; doch wanneer ze zich in dezen staat bevinden, dan kan de Heelkunde niet anders tot verligting derzelven verrichten als het aanleggen van een schortband, ten einde het ongemak

mak uit de zwaarte van 't *scrotum* ontstaande, te verminderen of weg te nemen. (a)

Lieden wiens breuken zoodanig gesteld zyn, moeten byzonderlyk opletten van niets boven hunne krachten te ondernemen, nog zich op daden van gezwindheid en behendigheid toetelleggen; zy moeten ook zorg dragen het *scrotum* op te schorten, en voor alle drukking, kneuzing &c. te beveiligen. Is 't gezwel zeer groot, dan moet men een zagt watten kussentje op den bodem der schortband leggen, om de ontvelling voor te komen, en 't *scrotum* moet om dezelfde reden dikwils gewasschen worden; vermits eene ontvelling van dit deel, en in zoodanige omstandigheden somtyds een zaak van 't uiterste gewigt is. Zy moeten desgelyks byzonderlyk acht slaan op de werking van 't darmkanaal, om 't niet door eene onregelmatige levenswys te ontstellen, en te gelyk voor de hardlyvigheid zorg dragen om redenen die men ligtelyk begrypt. Door deze middelen, en met deze omzigtigheden, hebben veele lyders met zeer groote oninbrengbare breu-

(a) Ik weet zeer wel dat de meeste dezer breuken door de *operatie*, *bubonocèle* genoemd, genezen kunnen worden; doch dewyl ik dezelve nooit in eenig geval, dan waar in de toevallen 't leven van den lyder bedreigen, zou verrichten, zoo heb ik hier ter plaatze van dezelve, als eene geneeswys, geen gewag gemaakt. My is ook niet onbewust wat invloed de gelukkige uitslag van een of twee dergelyke *operatiën* op den onkundigen, onder 't groote en geringe gros der menschen gehad heeft, doch my is insgelyks bekend dat zulke toevallig gelukkige gevolgen dezelfde *operateurs* meer dan eenen moord, in diergelyke gevallen, hebben doen begaan; en dat sommige dezer kwakzalveren door de heerschende Mode, ryklyk beloond zyn, wanneer men ze voor hunne moei-te moest hebben opgehangen.

breuken, een groot getal jaren van hun leven, zonder ongemakken of toevallen, doorgebracht.

Aan den anderen kant, is 't noodzaaklyk, dat het menschdom bewuſt zy, dat men zich op den geruſten en onbelemmerden ſtaat van ſoortgelyke breuken geenszins kan verlaten, maar dat deſelven door veele oorzaken zoodanig eene verandering kunnen ondergaan, dat ze gevaarlyk en zelfs doodlyk worden; een ontſteking van het uitgezakte gedeelte des darms, een belette doortogt der voedselen en uitwerpfelen door hetzelve, eene knelling van de pees der buikſpier op 't reeds uitgezakte of op een nieuw uitgedronge gedeelte, 't welk alle oogenblikken in de breukzak kan nederdalen, zullen altoos den ſtaat van 't geval zoodanig kunnen veranderen, dat het leven van den lyder in gevaar gebragt worde.

Het gevaar, uit de verſtropping van een ſtuk darms, in den zak eener verouderde oninbrengbare breuk beſlooten, ontſtaande, is wel is waar in één opzigt grooter, dan dat het welke uit een andere breuk die men nu en dan heeft kunnen inbrengen, voortspruit; dewyl den aart van 't geval naauwlyks iets als de *operatie* ter genezing toelaat, dewelke in deze omſtandigheden noodwendig met bykomende moeilykheden moet vergezeld gaan. (a)

On-

(a) Eenigen tyd geleden werd ik verzogt het openen van 't doode ligchaam eenes mans by te wonen, dewelke zedert veele jaren met een groote oninbrengbare breuk geworſeld had, maar die hem nooit eenig ander ongemak, dan 't geen uit deſelfs zwaarte ontſtond, veroorzaakt had, en nu zeer oud geſtorven was: myne gezondheid niet toelatende daar heen te gaan, verzogt ik de Heer *Price*, een vernuſtig jongman, die nu in 't Graafſchap

Onder de breuken welke men onherstelbaar gedacht, en als zoodanige behandelt heeft, zyn 'er sommige geweest die men door eene oordeelkundiger en geduldiger handelwys bekwaam gevonden heeft om weder ingebracht te kunnen worden.

Wanneer men vermoed dat zulks het geval is, dan moet men door eene volstrekte rust, waar mede men eenen zeer langen tyd, in een leggende ligchaamsgestalte moet aanhouden, door groote onthouding en door ontlastingen, de grootte der in de breukzak beslotene deelen, zoodanig ver-

schap Wallis gevestigd is, voor my te mogen zenden, Zie hier 't verhaal dat hy my mededeelde.

„ De breuk was 14 jaren oud, gedurende welken tyd
 „ men nooit eenige pogingen gedaan had om dezelve in
 „ te brengen; ze was in de regterzyde, en zette het
 „ *scrotum* zoodanig uit dat het van de opening in de pees
 „ der buikspier af, tot aan 't onderste van 't gezwel
 „ $14\frac{1}{2}$ duim in de lengte, en 22 duimen in den omtrek
 „ besloeg; de zoogenaamde ring, was zeer wyd, en
 „ vertoonde geen ichyn van verstropping; de breukzak
 „ was zoo dik niet als men verwagte, en bevatte geen
 „ vogt in zich; de *jejunum*, *ileum*, *cœcum*, met deszelfs
 „ *appendicula vermiformis*, nevens een groot stuk van
 „ 't net, waren in deze breuk besloten; de *duodenum*
 „ was door de zwaarte der in de zak zynde darmen zoo-
 „ danig verplaatst, dat ze van den *pylorus* rechtstandig
 „ naar beneden ging; het net was op verscheiden plaat-
 „ sen, maar de darm nergens, met de breukzak vastge-
 „ kleeft of samengebakken; de *testiculus*, in zyne schee-
 „ de rok besloten, was veel uitgeteert; de zaadader en
 „ slagader liepen achter de breukzak nederwaards, 't *vas*
 „ *differens* klom langs de linker en binnenzijde van de-
 „ zelve op eenen grooten afstand der gemelde vaten op-
 „ waards, doch 't zou niettemin geenszins in den weg
 „ geweest zyn voor de *operatie*, was dezelve noodzaaklyk
 „ geweest.”

verminderen dat men ze in den buik te rug kan brengen.

Deze handelwys is nu en dan door eenen gelukkigen uitflag gevolgd, en in sommige gevallen de moeite der beproeving waardig; doch alvorens men tot dezelve overgaat, moet 'er eenige omftandigheid wezen, welke den goeden uitflag waarfchynlyk maakt, ook moet 'er gegronde reden zyn om te gelooven dat het geftel en de jaren van den lyder, de noodige ruft en ontlasting zal kunnen verdragen, vermits hy anderszins, al werd zelfs de breuk ingebracht, door de proefneming in veel erger omftandigheden zou gebragt worden. (a)

Wanneer zulk eene onderneming gelukt, moet men aanftonds een breukband aanleggen, dewelke beftendig en zonder aflegging moet gedragen worden; vermits de wydte van de opening der buikfpier, de dikte des breukzaks, en de verflapping van 't darmfcheil, deze lyders altoos met eene nieuwe uitzakking, welke men moet trachten voor te komen, bedreigen.

Een netbreuk welke zich zoo lang in 't *scrotum* heeft opgehouden, dat ze buiten ftaat is om ingebracht te worden, gaat, in 't afgetrokken befchouwd, zelden met eenige kwade toevallen vergezeld (b); doch ze kan, gelyk ik reeds gezegt heb, alle oogenblikken tot een darmbreuk, met al deszelfs gevolgen, gelegenheid geven;
nog

(a) *Hildanus* verhaalt het geval van een^r man welke door 6 maanden te bed te leggen, van een verouderde breuk van 20 jaren, *radicaal* genezen is.

(b) *Garengeot* geeft de waarneming eener *epiplocela* welke zeer kwade toevallen veroorzaakte; en zoo ook *Dionis*.

nog is 't dit niet alles, want het net in gedaante en weeffel zoodanig verandert zynde, dat het niet weder in te brengen is, kan ontsteken, veretteren, versterven, en groot ongemak veroorzaken. Ik heb hier van twee of drie voorbeelden gezien, waar van ik 'er een zal opgeven.

Men verzocht my een Heer te bezoeken uit wiens *scrotum* men twee of drie dagen te voren, omtrent één pint bruinen stinkenden etter had afgetapt. Het verhaal 't welk hy van zich zelve gaf, was als volgt; dat hy van zyn' jeugd af, als hy recht opstond, aan 't uitzakken van een zagt ligchaam in 't *scrotum* onderhevig geweest was, het welk hy gedurende veele jaren had kunnen inbrengen wanneer hy wilde, en 't welk altoos als hy achter over lag, in den buik te rug ging; dat hy 'er geen ongemak van gevoelende, en natuurlyk schaamagtig en bloode zynde, 'er niets aangedaan had, nog 't aan niemand ooit had laten zien; dat het door de onverwagte sprong van een wild paard tegen den rand van de zadel zeer hevig gestooten wordende, hem aanstonds groote pyn verwekt had; dat het den volgenden dag nog meer gezwollen en pynlyker was, maar dat hy steeds bevreesd of beschaamt zynde, het nog bedekt en verborgen hield, en 't alleenlyk met eenig vet besmeerde, tot dat hy 't op 't laatst niet langer kon verdragen; dat de Heelmeeester aan welken hy dit gebrek vertoonde, het voor een *hydrocele* aanzien- de, 'er de *troicar* ingestoken, en 't bovengemelde vogt afgetapt, en dat hy op den vyften of zesden dag na deze *operatie* zich naar my gewend had.

Het

Het gansche *scrotum* zag zeer ontstoken, en de opening door de *troicar* gemaakt onzuiver en ontaart; de lyder was zoo verhit en zoo koortzig dat 'er ter dezer tyd geen *operatie* konde ondernomen worden, en dus liet ik het gebrek op eene zachte en lugtige wyze verbinden, een weekmakende pap over 't gansche *scrotum* leggen, eenig bloed aftappen, en een klysteer zetten.

Door eene gepaste behandeling verminderde de zwelling, de koorts verdween, en 't ontaarte gedeelte afgescheiden wordende, bragt 't verrotte net onder 't oog; dewyl men my niet wilde toelaten het gansche gezwel open te leggen, zoo verwyderde ik de opening alleenlyk een weinig, en sneed door een verouderde zeer verdikte en verharde breukzak; al dat gedeelte van 't net dat los en afgescheiden was nam ik met een tang weg, maar de afscheiding van 't gansche gedeelte vereischte zoo veel tyd, en de verharde breukzak veroorzaakte zoo veel ettergezwellen, en zulk eene groote ontlasting van vloeistoffen, dat de lyder, een zieklyk mensch zynde, onder dezelve zou bezwelen hebben, had hy den koortsbast niet in groote hoeveelheid gebruikt.

Wanneer men my, in plaats van deze handelwys, toegelaten had 't gezwel in zyne gansche lengte open te leggen, het verrotte net weg te nemen, en een gedeelte van de zyden des breukzaks af te snyden, dan zou de genezing zeer veel verkort, en 't *scrotum* in een veel beter staat overgebleven zyn.

Dat een netbreuk, welke zoo lang alle de pogingen ter inbrenginge wederstaan heeft dat men dezelve als volstrekt onherstelbaar aanmerkt, nu en dan door lang te bed leggen, en door onthouding bekwaam word om weder ingebracht te wor-

worden, twyfel ik geenszins, om de reeds te voren gemelde redenen; en niet lang geleden, heb ik zelf, een lyder in 't Hospitaal van St. Bartholomew's gehad, aan wien ik de *operatie* voor de *radicale* genezing eener *Hydrocele* verrichte, welke tevens met een netbreuk, die ik en eenige andere te vergeefs hadden tragten in te brengen, was aangetast; deze breuk ging van zelfs, gedurende den tyd dat hy na de *operatie* 't bed moest houden, in den buik te rug, en is in 't vervolg door een breukband altoos ingehouden.

In verouderde samengestelde breuken gebeurt het somtyds dat het stuk van den darm kan ingebragt worden, en dat van 't net oninbrengbaar is; in welk geval men ons voorschryft het gedeelte van den darm door een breukband in te houden, wiens pop zoodanig gemaakt is, dat ze zonder op 't net te drukken, de uitzakking van den darm belet.

Ik zal niet ontkennen dat zulks nu en dan mooglyk is, maar 't gebeurt niet dikwils, en men moet in dergelyke gevallen byzonderlyk letten, en zeer zorgvuldig toezien dat niet een klein gedeelte van den darm uitslippe, dewelke door de breukband gedrukt wordende, doodelyke onheilen zou te wege brengen.

Ik heb een netbreuk gezien, waar in 't in de breukzak beslotene stuk de knoopagtige hardheid, de pyn, en alle de andere toevallen van een *cancer* had.

VIERDE AFDEELING.

Onder de derde verdeeling reken ik alle die breuken welke in te brengen zyn, maar welke inbrenging moeilyk is, en met pyn, ongemak, moeite, en gevaar vergezeld gaan.

De moeilykheid der inbrenging kan uit verschillende oorzaken voortkomen, namentlyk, uit de grootte van 't stuk nets, of deszelfs ontstokenen staat; de hoeveelheid van den darm en van 't darmfcheil; een ontsteking van den darm of deszelfs uitzetting door uitwerpsels of wind of door de kleinheid van de opening in de pees der buikspier door welken de breuk heengaat. Doch uit wat oorzaak deze moeilykheid ook ontstaan moge, indien 't uitgezakte gedeelte niet aanstonds weder in den buik te rug kan gebragt worden, en den lyder pyn veroorzaakt, of zynen afgang belet, dan noemt men zulks een *Hernia incarcerata* of verstroppte breuk.

De toevallen zyn, eene zwelling in de lies of in 't *scrotum*, welke aan 't drukken der vingers wederstand bied; is de breuk een darmbreuk, dan is ze meest al pynlyk in 't aanraken en deze pyn word door 't hoesten, niezen of 't recht opstaan vermeerderd: dit zyn de eerste toevallen, welke, indien men ze niet wegneemt wel haast door anderen gevolgt worden, namentlyk, walging, of eene gedurige neiging tot braken, opstopping van den afgang, nevens een harde snelle pols, en wat koorts.

Een lyder welke in deze omstandigheden is moet men als in eenig gevaar zynde beschouwen, en hem aanstonds alle heilkundige hulpe verleenen. De verstopping die 'er door de randen der natuurlyke opening in den *Musculus obliquus*

quus externus, op 't uitgezakte gedeelte van den darm gemaakt word, is de onmiddelyke oorzaak van alle deze toevallen welke op geenerhande wyze te stillen of te genezen zyn, als door deze verftropping weg te nemen. De tweederlei manier om dit ter uitvoer te brengen is de belemmerde deelen door de peesagtige opening in den buik, waar uit ze gekomen zyn, te rug te doen keeren; of een gedeelte van de pees zelve door te fnyden: de eerfte van deze, welke het onderwerp is onzer tegenwoordige befchouwing, moet men altoos verkiezen wanneer ze mooglyk is.

Ik heb reeds aangemerkt, dat een gedeelte van den darm zich vry en onbelemmert in een breukzak in 't *scrotum* zal blyven ophouden, wanneer het op geenerlei wyze geklemd, of met ontfteking aangetaft word; doch op het oogenblik dat 'er een dezer onheilen, inzonderheid het eerfte, gebeurd, veranderd het geval; de doorgang der voedfelen en uitwerpfelen word als dan verminderd of belet; de wormsgewyze beweging van 't gansche darmkanaal ontfteld en verkeert, en de omloop van 't bloed door het verengde gedeelte van den darm zoodanig verhindert, dat 'er, indien de verftropping niet by tyds weggenomen word, een verfterving moet volgen.

Yder toeval 't welk een verftropte breuk verzeld, hangt van deze verftropping af, en kan door dezelve verklaart worden. De zwelling, de pyn, de fpanning van den buik, de walging, de braking, en de opftopping van den afgang, zyn zoo veele uitwerkfels welke door deze enkele oorzaak voortgebragt, en dewelke alleenlyk door het wegnemen derzelve te genezen zyn.

Dewyl die breuken welke bekwaam zyn om ingebracht te kunnen worden, het onderwerp onzer tegenwoordige befchouwing' uitmaken, zo is het alhier de plaats om de wyze op welke deze inbrenging gefchieden moet te befchryven.

Men moet den lyder achter over leggen, met het ligchaam zoo laag, indien niet lager, dan zyne dyen; en de dye aan de zyde van de breuk zoodanig opligten dat de opening der buikfpiet zoo veel mooglyk verflappe, daar na moet de Heelmeeſter, het onderſte gedeelte van 't gezwel met zyne hand, op zulk eene wyze omvatten dat het nederzakken van den darm, en 't opklimmen van den *teſticulus* belet worde, en vervolgens door een zachte aanhoudende drukking, naar de opening der buikfpiet, den darm door 't geene men den ring noemt, tragten in te brengen. Wanneer 't geval een *bubonocèle* is, dan zal het niet noodig zyn 't gezwel te omvatten, maar dan moet men 't ſtuk darms door eene middelmatige aanhoudende drukking met de vinger tragten in den buik te rug te doen keeren.

Het zoo evengemelde kan dienen als een' algemeene befchryving van de wyze waar op men deze bewerking verrichten moet; doch de naauwkeurige manier om dezelve ter uitvoer te brengen, is een' van die handelingen, welke alleenlyk door de waarneming en beoëffening kunnen geleert worden, en van welken 't door woorden niet mooglyk is een behoorlyk en volmaakt denkbeeld te geven: de kennis van 't maakfel, de geſteldheid, en de legging der deelen, zal een yder onderrichten hoe hy te werk moet gaan en een weinig ondervinding zal hem wel haast behendig maken.

De gestalte van 't ligchaam, en de schikking der onderste ledematen, kunnen deze bewerking, wanneer de moeilykheid groot is, zeer behulpzaam zyn; hoe nader de ligchaamsgestalte komt aan die, welke men op 't hoofdstaan noemt, hoe beter, vermits men daar door maakt dat de gansche bundel der dunne darmen, als 't ware, aan 't verstropte gedeelte hangt, 't welk op deze wyze kan ontwikkeld, en in den buik te rug getrokken worden. Een weinig tyds, en moeite op deze wyze besteed, zal dikwils gelukken, en 't inbrengen der deelen te wege brengen; doch wanneer zulks niet gebeurd, en het handelen der breuk ('t welk ik nog eens herhaal, altoos zagtelyk moet geschieden) pynlyk en zeer vermoeijende voor den lyder word, dan moeten wy eenige weinige uren uitscheiden, en de uitwerking van andere middelen beproeven:

Deze middelen zyn, aderlaten, klysteren, buikopenende middelen, het aanleggen van pappen, stovingen, smeringen, &c.

De kinderen, inzonderheid zeer jonge, verdragen het verlies van bloed zeer kwalyk, en worden, indien de hoeveelheid maar eenigzins aanmerklyk is, zeer ligt flauw; indien dit gebeurd, dan moet de Heelmeeſter van de gelegenheid, welke zoodanige algemeene verſlapping verſchaft, gebruik maken om de breuk in te brengen; ook zal hy als dan door het worſtelen en ſchreeuwen van 't kind niet verhinderd worden.

'Er is miſſchien geen gebrek van 's menſchen ligchaam waar in het aderlaten van onmiddelyker en voortreffelyker uitwerking is als in dit, en derhalven moet men, wanneer geene byzondere omſtandigheden in 't geſtel van den lyder zulks

verbieden, het nooit nalaten, maar in tegendeel, indien 't maar eenigzins noodzaaklyk ſchynt, vry en ryklyk herhalen.

De halve, of geheele warme baden, zullen door de algemeene verflapping welke dezelve noodwendig veroorzaken, dikwils nuttig bevonden worden.

Het gebruik der warme ſtovingen, zagte pappen, en weekmakende olieagtige ſmeringen worden desgelyks voorgeſchreven, met oogmerk om de pees der buikſpier te verſlappen, en de te rugkeering der in de breukzak beſlotene deelen te bevorderen; doch zoortgelyke uitwendig aangelegde middelen hebben, naar myn gedachten, veel meer na- als voordeel veroorzaakt. Hunne kragt kan zich naauwlyks verder uitſtrekken als de huid en 't vetvlies, en zy zullen mooglyk door deze te verſlappen een gering gedeelte van de pyn welke uit derzelve ſpanning ontſtaat, doen verdwynen, doch zy zullen zeldzaam van eenige uitwerking zyn op de onmiddelyke zitplaats van 't gebrek, namentlyk de pees van de *Musculus obliquus externus*, wiens verwydering of verſlapping alleenlyk van wezenlyke dienſt zyn kan.

My is wel bewuſt dat ik ten dezen opzigte, van meeft alle de Schryveren, en Heelmeesteren verſchil, doch de waarheid, naar myn gedachten, op myne zyde hebbende, durf ik andermaal wel zeggen, waarlyk te gelooven dat 'er door het vertrouwen 't welk men in voortgelyke uiterlyk aangelegde middelen geſteld heeft, veel meer menſchen omgekomen als genezen zyn. Een breuk, met pynlyke klemming' is een van die gevallen, in welken wy zelden, zelfs voor eenen korten tyd, kunnen ſtilſtaan; indien wy
niet

Niet vorderen, dan moeten wy agterwaards gaan; en al wat geen nut te wege brengt, veroorzaakt, wanneer men 'er zich maar eenigzins op verlaat, zekerlyk nadeel, door een onherstelbaar verlies van tyd te veroorzaken: de pappen en smeringen zyn, naar myn gedagten, van dit soort (a); want terwyl men de eersten aanlegt en de laatste gebruikt, zoo worden de vermogener of kragtiger middelen verzuimd of niet in 't werk gesteld; en schoon deze handelwys den uiterlyken schyn heeft van iets te verrichten, zoo vrees ik echter dat ze niets anders zy dan een glimpende beuzeling, inzonderheid als het geval maar eenigzins dringt.

De gevoelens aangaande 't gebruik der buikopenende middelen zyn zeer verschillende; sommige raden dezelve zeer sterk aan, en andere stellen 'er geen vertrouwen ter wereld in. Niet minder verschillen ook de gevoelens der voorstanderen dezer middelen, ten aanzien van het soort dat men in deze gevallen gebruiken moet; sommige schryven die van 't zagtste soort als 't zout van Glauber, en een afkooksel van zenuwbladen &c. voor; andere wederom vermogener en kragtiger middelen, als 't *Extract: cathartic: Fallap. Mercurius dulcis*, &c. (b)

Ik

(a) In een zeer weidsch hedendaagsch Schryver kan men de werkzame en kostbare wyze vinden om een smeersel van ontbonden goud en paarden &c. te bereiden, ten einde de inbrenging der verstropte darmen te bevorderen, 't welk behoorlyk gemaakt zynde, mooglyk zoo nuttig zal wezen, als pomade, of eenige andere vetagtige stof.

(b) De geleerde en vernuftige Edenburgsche Professor *Monro*, zegt, dat hy meer dan eens soortgelyke breuken, na dat men alles te vergeefs in 't werk gesteld had,

Ik heb alle deze middelen beproefd, doch ik kan niet zeggen dat een eenige my vertrouwen genoeg ingeboezemd heeft om 'er een groot denkbeeld van te hebben. Wat de eerste belangt, namentlyk de zagte buikopenende middelen, de lyder kan dezelve in deze omftandigheden, niet dikwils in de maag verdragen; en zy hebben zelden, indien zy al niet uitgebraakt worden, genoegzame kragten om aan 't voorgestelde oogmerk te beantwoorden. En ten opzigte der laatften, namentlyk, de zulke welke meer prikkeling veroorzaken, deze zyn zekerlyk beter gefchikt om de wormswyze beweging der darmen ('t eenige dat men beöogen moet) op te wekken, en daar door 't geklemde gedeelte te ontwikkelen; doch aan den anderen kant, vermeederen zy de volheid en spanning van den buik, zoo wel als de hitte en dorft, wanneer zy niet met eenen gelukkigen uitflag gebruikt worden.

Men moet echter geenszins begrypen dat ik 't gebruik der buikopenende middelen volftrekt verwerp; ik heb niet anders willen zeggen als dat ik my niet zeer op dezelve verlaat, en dat het aanhoudend vrugteloos gebruik derzelven, naar myn gedagten, de fmarten van den lyder, dikwils onnoodiglyk vermeedert.

Schoon ik niet zeggen kan de buikopenende middelen door de mond ingenomen, dikwils nut te hebben zien uitwerken, heb ik echter meenig-

door een ruime gift van *jalappa*, en *mercurius dulcis*, heeft ingebracht. De zelfde Heer zegt, dat hy 't uiterlyk aanleggen van koude roode wyn, en van sneeuw, in plaats van warme pappen, met goed gevolg heeft zien gebruiken.

nigmaal de nuttigheid van prikkelende klyfteren, en zetpillen ondervonden, inzonderheid als ze dikwils herhaald, en uit den rook van tabak, (a) of uit een mengfel van zout, honing, en aloë tot de behoorlyke dikte van een zetpil gekookt, waren famengefteld. Door deze middelen heb ik zeer vreesverwekkende breuken, dewelke men dagt dat de heilkundige *operatie* volftrekt vereifchten, zien inbrengen.

'Er is nog eene andere manier om den lyder in dit geval hulp te verleenen, dewelke door fommige is voorgesteld, en zoo 'k hoop door weinige ter uitvoer gebragt word. (b) Ze beftaat in den darm op verfcheidene plaatsen door 't gezwollene *scrotum* heen met een ronde naald te prikken, ten einde, (zoo als men zegt) aan de lugt, door welke men veronderfteld dat de darm uitgezet is, uitgang te geven, en de wederuitzakking in 't vervolg voor te komen; indien deze handelwys eene ernftige wederlegging waardig was, zoude men veele redenen, zoo wel uit de natuur der deelen als uit het gebrek zelf ontleend, tegen dezelve kunnen inbrengen; doch ze is wezenlyk te ongerymd, om 'er myn of des lezers tyd mede te verfpillen.

'Er is geen omftandigheid de verftropte breuken vergezellende, waar in meer verfcheidenheid gevonden word, als in den tyd welke men tot

(a) My dunkt dat de tabaks klyfteer fpuut, zoo als men ze tegenwoordig gebruikt, zeer veel te verbeteren, en zoodanig zou te maken zyn, dat 'er veel grooter hoeveelheid van rook, en met meer zekerheid in de darmen gebragt wierd.

(b) Ik heb twee lyders, op welken deze manier beproefd is, beide door dezelve zien omkomen.

tot derzelver inbrenging veiliglyk kan verspillen; sommige zyn ten einde van agt of tien dagen met eenen goeden uitflag, ingebracht, en andere wederom binnen 24 uren doodlyk geweest. Dit verschil kan door de verschillende gesteldheden, of eenige byzondere omftandigheid in 't gebrek zelf, voortkomen; doch wat ook de oorzaak zy, dewyl men zulks nimmer voorzien kan, zoo moet men 'er zich ook nooit op verlaten; hoe spoediger een breuk is ingebracht, hoe schieliker de lyder van 't gevaar der klemming gered word, en hoe eerder hy van alle de toevallen, die dezelve reeds veroorzaakt heeft, bevryd is,

De versche breuken zyn in 't gemeen meer aan verftropping onderworpen dan de verouderde, om redenen welke men uit het reeds gezegde ligtelyk zal opmaken; doch wanneer de verouderde in de zelfde omftandigheden komen, dan gaan ze met dezelfde toevallen vergezeld, schoon deze naar myn' gedagten in 't gemeen zoo sterk niet dringen, en gemeenlyk meer tyd ter inbrenginge verschaffen. Hoe kleiner het verftropte gedeelte van den darm is, hoe grooter de pyn, en hoe sneller voortgang de toevallen maken. Ik heb in een jonge vrouw, een *bubonocoele* die nooit te voren was uitgeweeft, en in welke 't stuk van den darm zoo klein was, dat naauwlyks deszelfs ganfche middellyn geklemt werd, in minder als een dag doodelyk zien eindigen.

De netbreuken zyn in 't gemeen aan de kwade toevallen, uit verftropping ontftaande, niet onderworpen, doch zy zyn, door de vafthegting van 't net met de ingewanden, fomtyds pynlyk en lastig, zoo als ik dikwils gezien heb. Dewyl dit een toeval is, waar aan alle deze breuken onderhevig zyn, zoo moet men niet al-

alleen om deze reden, dezelve nooit uitlaten wanneer zy ingebracht kunnen worden, maar ook om dat zy den lyder altoos met het nederzakken van een gedeelte darms bedreigen. Zy zyn in 't gemeen gemaklyker in te brengen als de darmbreuken, en wyl zy in 't handelen niet pynlyker worden, zoo kan men meer tyd tot derzelver inbrenging besteden. (a)

Ik heb reeds de redenen gemeld, waarom een netbreuk fomtyds onbekwaam is om ingebracht te worden, namentlyk, de vastklevinge van 't net aan de zyden des breukzaks, of zoodanig eene verandering in de gedaante van het zelve, dat het onmooglyk weder door de opening der buikspier kan heen gaan. Wanneer dit plaats heeft, gelyk men met reden veronderstellen mag, als de breuk alle behoorlyk aangewende pogingen wederstaan heeft, dan is 'er geen andere toevlugt als de zwaarte van 't gezwel door een schortband te ondersteunen, en daar door hetzelfde zoo gemaklyk als mooglyk is te maken. Dit is inderdaad alles wat 'er gedaan kan worden, wanneer de breuk volstrekt niet in te brengen is; doch in de Schryvers zal men voorschriften vinden, om een verouderde netbreuk, al was dezelve in te brengen, buiten den buik te laten blyven, en het gezwel in een band op te schorten, veel eer dan het in den buik te rug te doen keeren, ten einde het net aldaar niet als een klomp zou leggen en den lyder ongemak veroorzaken. Dit is een van die stellingen die de Schryvers van elkanderen overnemen, en

(a) Geloofwaardige Schryvers hebben gevallen opgegeven in welken een enkele *epiplocele* de ergste toevallen heeft voortgebracht; gelyk men in *Dionis*, *Garengéot*, en anderen kan nazien.

en aan de nakomelingschap zonder onderzoek, ove leveren. Deze voorschriften mogen in sommige byzondere gevallen in 't werk te stellen zyn, doch zy kunnen niet als eenen algemeenen regel aangenomen worden; het is zekerlyk altyd der moeite waardig te beproeven wat de uitflag der inbrenging wezen zal, veel eer dan zich met eene handelwys, welke naauwlyks een in staat houdende genezing kan genoemd worden, en die altoos een nieuw onheil kan voortbrengen, te vergenoegen.

De deelen behoorlyk ingebragt zynde, moet men overwegen op wat wyze derzelver wederuitzakking best te beletten zy; dit kan alleenlyk door een breukband geschieden, wiens pop tegen de opening van de pees der buikspier bestendig moet drukken, om daar door niet alleen het uitdringen van den darm of van 't net beletten, maar ook de beide zyden des breukzaks zoo dicht aan elkander te brengen als mooglyk is.

'Er word tot het maken en aanleggen van voortgelyke banden noodzaaklyk eenig vernuft vereischt; zyn zy te groot, en niet wel aangelegt, dan doen zy kwaad; kunnen zy de darm niet behoorlyk inhouden, dan is de lyder aan meer onheil onderhevig met als zonder dezelve, en zy hebben dikwils door op de uitgeslipte breuk te drukken, zeer veel onheil veroorzaakt, in gevallen waar in 'er geene klemming altoos door de pees geschiede; het betaamt derhalven den Heelmeeſter zorg te dragen dat de band welke hy voorschryft, welgemaakt zy; en behoorlyk aangelegd worde, ten zy hy alle zyne moeite door 't verkeerde maakfel, of de onverſtandige aanlegging in rook wil zien verdwynen.

Wanneer de toevallen van pyn, ontsteking, &c. zeer hevig zyn alvorens de deelen ingebracht worden, dan zullen deze niet aanstonds na de inbrenging verdwynen; en dewyl de toevallen welke 'er na de terugkeering van den darm overblyven, naar alle waarschynlykheid uit de ontsteking die 'er door de knelling gemaakt is, voortspuiten, zoo moeten de behoorlyke en in dat geval gepaste middelen in 't werk gesteld worden; men moet zoo lang 'er de minste spanning of pyn overig blyft, open lyf doen houden, en een flappe en spaarzame levensregel voorschryven; en men moet in een woord daar mede zoo lang aanhouden tot dat alle de toevallen gansche-lyk verdwenen zyn, en de darmen derzelver werking vry en onbelemmerd verrichten.

VYFDE AFDEELING.

Wy zyn nu tot de vierde verdeeling gekomen, onder dewelke ik alle die breuken geschikt heb, wiens inbrenging door de hand alleen ondoenlyk is; en waar in eene heilkundige *operatie* tot behouding van des lyders leven noodzaaklyk geworden is.

De ondoenlykheid der inbrenging kan uit verscheiden oorzaken, waar van de meeste reeds opgenoemt zyn, ontstaan; namentlyk, de verandering van gedaante der in de breukzak beslo- tene deelen; derzelver groote hoeveelheid, aan- kleving aan elkanderen, of aan den breukzak, of beiden te gelyk, knelling van den darm door de kanten van de opening in de pees der buikspier: yder derzelven is een oorzaak waarom de breuken somtyds niet weder in den buik gebragt kunnen worden, en welke ter behoorlyker plaatze onze

beschouwing zullen vereifchen; doch myn oogmerk is nu alleenlyk de laafte derzelven, namentlyk de verftropping te verhandelen, vermits het deze is welke de fpoedigfte hulp, en doorgaans het mes van den Heelmeeftcr vereifcht.

Ik zal my hier ook niet ophouden met te onderzoeken, of de eerfte en oorfprongklyke oorzaak der toevallen uit deze knelling ontftaande, in de knellende of in de gekneld wordende deelen van een breuk zyn zitplaats heeft; nog ook of de verftropping van de pees een oorzaak, of een uitwerkzel zy; ik zal alleenlyk de darm befchouwen als zoodanig gekneld zynde, dat hy daar door onbekwaam is, om met de hand alleen weder in den buik te rug gebragt te worden, en door deze knelling zoodanig lydt, dat ze een reeks van kwade toevallen, en (niet weggenomen wordende) zelfs de dood veroorzaakt.

Deze knelling of verftropping, dewelke naar deszelfs verfchillende trappen het inbrengen van een darmbreuk bezwaarlyk of onmooglyk maakt, brengt de toevallen eener verftropte breuk evenredig aan dien trap voort; en deze toevallen zyn van meer of minder aandrang, naar mate zy het leven van den lyder meer of minder in gevaar brengen.

De eerfte dezer toevallen zyn in de voorgaande afdeeling verhandelt, als die breuken vergezellende welke, fchoon bezwaarlyk, echter ingebragt kunnen worden, namentlyk, een zwelling in de liefch of in 't *scrotum*, die niet alleen met pyn in het deel, maar ook in den ganschen buik, gepaart gaat, en walging en neiging tot braken, opftopping van den afgang, en wat koorts verwekt: dit zyn de eerfte toevallen, en

wan-

wanneer dezelve door 't inbrengen van den darm, niet gestild worden, dat is, wanneer de pogingen ten dien einde aangewend niet gelukken, dan worden dezelve wel haast verergerd; de walging word ongemaklyker, de braking meenigvuldiger, de pyn heviger, de spanning van den buik grooter, de koorts sterker, en 'er komt eene algemeene rusteloosheid te voorschyn welke voor den lyder naauwlyks is te verdragen. Wanneer de lyder zich in dezen staat bevind, dan is 'er geen tyd te verliezen, maar yder oogenblik van 't uiterste belang, en indien men het eenige middel, dat 'er nu nog overig is, niet onmiddelyk in 't werk steld, dan zullen alle de andere pogingen gemeenlyk te vergeefs gebruikt worden. Dit middel is de *operatie* waar door men de verstropte deelen van derzelver knelling bevryd. Indien men deze nu niet ter uitvoer brengt, dan zal de braking wel haast door eene stuipagtige hik, en het meenigvuldig overgeven van een galagtige stof verwisseld worden; de spanning van den buik, de rusteloosheid en de koorts binnen eenige weinige uren grootlyks vermeerderd zynde, zoo gevoeld zich de lyder eensklaps volkomen verligt, de buik flinkt, de pols, welke hard, vol, en snel geweest is, word slap, kwynende, en gemeenlyk afgebroken; en de huid, inzonderheid die der ledematen koud en vogtig; de oogen zyn nu kwynende en glasagtig, en hebben eenen verdoofden glans die 't niet gemaklyk is te beschryven; de zwelling des breuks verdwynt, en de huid die dezelve bedekt, verandert hare natuurlyke voor een loodverwige kleur; doch 't zy dezelve hare kleur behoud of verliest, zy heeft 't gevoel van een *emphysema*, en zy verwekt op 't aanraken een *crepitus*, waar

van

van men door woorden geen denkbeeld kan geven, maar die ligtelyk begrepen zal worden door hen die denzelven hebben waargenomen: welke *crepitus* maar een al te zekere aanwyzer is dat de deelen binnen in de breuk tot verfterving zyn overgegaan. In dezen ftaat, gaat de darm van zelfs in den buik te rug, of hy word door de ligtfte drukking ingebragt, 'er komt eene ontlasting van afgang te voorschyn, en de lyder is gemeenlyk verrukt van vreugde door de verligting die hy gevoeld; doch dit vermaak is van korten duur, want de hik, en 't koude zweet houden aan en vermeederen, en het treurfpel word wel haast door de bykomende krampagtige huiveringen, en de *subfultus tendinum* geëindigt.

Dit zyn de toevallen van een' verftropte breuk, dusdanig is derzelver voortgang, en dus is maar al te dikwils hun uitflag. De eerst aankomende derzelven geven eenigen trap van gevaar te kennen, maar kunnen dikwils zonder 't gebruik van 't mes verligt en weggenomen worden; de laafte derzelven vereifchen daarentegen meenigmaal de *operatie*, en worden dikwils door derzelver verzuim, of ontydig gebruik van de dood gevolgd.

'Er is miffchien in de gansche praktyk der Heelkunde geen punt waar in meer oordeel, onbefchroomdheid, en kiefchheid vereifcht word, als in het bepalen van den ftipten tyd boven welken men deze *operatie* niet moet uitftellen, en in het gedrag van den Heelmeeftter, om zynen lyder te overreden van zich tydig genoeg tot redding van zyn leven, aan dezelve te onderwerpen. De tyd in welken een ftuk van den darm door verftropping zal verfterven of naby den ftaat der verfterving komt, is zeer onzekere, en hangt van om,

omftandigheden af die niemand kan voorzien. 'Er zyn verfcheide voorbeelden geweest van breuken met de dringefte toevallen vergezeld, dewelke na verloop van verfcheiden dagen met de hand alleen gelukkig zyn ingebracht, of in welken de *operatie*, in dezelfde lengte van tyd verricht zynde, men de deelen gezond en onbefchadigt gevonden heeft; aan den anderen kant, zyn 'er wederom voorbeelden aan te halen waar in de darm met zeer groote moeite ingebracht, of reeds verftorven zynde van zelf naar binnen gegaan is, of reeds (de lyder zich aan de *operatie* onderworpen hebbende) in zulk eenen ftaat door den *operateur* gevonden is, fchoon 'er niet veele uren na 't uitzakken des breuks verloop en waren.

Ik heb zelf een klein gedeelte van den darm, dat niet meer dan één dag en nagt was uitgeveest, volkomen verftorven gezien.

De voorfchriften welke de fchryvers ons opgeven zyn niet zonder omzigtigheid te betrouwen; de teekenen of kenmerken die zy in 't gemeen als bewyzen van den gepaften tyd der *operatie* befchouwen, zyn doorgaans bewyzen dat deze tyd juist verftreken is, en dat wy, in plaats van zoodanige toevallen af te wagten, dezelve hadden moeten voorkomen. Aan den anderen kant, kan wederom 't voorftellen eener zoo gewigtige *operatie*, alvorens dezelve volftrekt noodzaaklyk geoordeeld word, tot zulke verkeerde uitleggingen, gelegenheid geven dat een eerlyk man 'er voor fhrikken zou. My is inderdaad, geene omftandigheid bekend waar in een man van oordeel en voorzigtigheid kan gebragt worden, in welken het hem betaamt omzigtiger en behoedzamer, kiefcher of onbefchroomder te zyn.

De twee voornamste omftandigheden welke het meest tot het zeldzaam verrichten der *operatie* toegebragt hebben, zyn, de fchrik voor het gevaar der *operatie* zelve, in 't afgetrokken befchouwd, en de vrees van dezelve, in min achtting te brengen door ze te laat te verrichten, *ne occidiffe, nisi servasset, videretur.* (a) De eerfte van deze is zeer veel grooter dan ze behoort te zyn, en is doorgaans de oorzaak der laafte; zoo dat indien de eene te regt vermindert kan worden, de laafte waarfchynlyk zoo gemaklyk niet gebeuren zal.

Dat de *operatie* op zich zelve befchouwd niet zonder gevaar is, moet een yder die iet van den aart der vlies- en pees-agtige wonden weet, erkennen; zy zyn zekerlyk aan koorts en ontfteking onderworpen, van eene flauwe langzame verettering, en in fommige byzondere geftellen tot verfterving geneigd; doch dat ze noodwendiglyk, of zelfs meenigmaal gevaarlyk zyn, wederfpreekt de dagelykfche en veelvuldige ondervinding.

Een onheil is meenigmaal de oorfprong van anderen. Het gemeen der menfchen bevreesd zynde dien trap van gevaar te loopen, welke men denkt dat uit de enkele *operatie* ontftaat, let niet op, nog omhelst zelfs den gefchikften tyd niet waar in dezelve veilig kan verricht worden; nog ook op dien tyd, waar in 't gevaar dezer *operatie* met dat gevaar 't welk uit den ftaat der in de breuk beftotene deelen ontftaat, minder vermengd zynde, noodwendig minder wezen moet; een ftaat die in den beginne zelfs niet volftrekt veilig is, maar waar van 't gevaar door

allen

(a) *Celfus.*

allen uitstel, na een zeker tydſtip, van uur tot uur moet vermeerderen.

Indien ik my mogt vermeten myn gevoelen over dit onderwerp te geven, dan zou ik zeggen dat men de *operatie* altoos, zoo dra als mooglyk is, moet verrichten, na dat men ruime en herhaalde aderlatingen, warme baden, klyſteren, en alle de andere gepaſte pogingen te vergeefs in 't werk geſteld heeft; of wanneer men bevindt dat de toevallen, terwyl zoodanige middelen gebruikt worden, eer toe- dan af-nemen, en dat de handeling (a) van 't gezwel, die tot het in-

(a) Miſſchien zal men het wat zonderling vinden doch uit het geen ik gezien heb, ben ik zeer geneegen te gelooven, dat de pogingen die men met de hand verricht om de breuk in te brengen, in 't gemeen, wanneer de deelen op 't aanraken zeer pynlyk zyn, en 't *scrotum* zeer uitgezet en gespannen is, veel meer kwaad als goed doen. De groote uitzetting van den darm, in dezen ſtaat, maakt hem zeer onſamenpersbaar, en zyn inbrenging door de opening der pees door de enkele drukking met de hand niet zeer waarſchynlyk; in dit geval, zal eene ruime gift van eenig ſterk prikkelend purgeermiddel, of eene zeer prikkelende klyſteer (inzonderheid van den rook der tabak), door de wormswyze beweging der darmen op te wekken, het verſtropte gedeelte veel waarſchynlyker ontwikkelen, als de oordeelkundigſte pogingen met de hand. En ik geloof waarlyk dat het ſchielyk ingaan van den darm in die gevallen, waar in men deze middelen voor af gebruikt heeft, veel eer aan derzelver uitwerking, als aan die des hands, moet toegelchreven worden. Men moet my echter wel begrypen, en dit geenszins opnemen als of ik de pogingen met de hand ter inbrenginge afraadde; ik meen niet anders als dat 'er in de verſtropte breuken een tydſtip plaats heeft, ('t welk ik zoo even beſchreven heb) waar in 't door de groote ontſteking, uitzetting van den darm, &c. niet zeer waarſchynlyk is, dat de inbrenging door de drukking des hands zal gelukken, en zeer waarſchynlyk dat zulks niet gelukkende, aanmerklyk nadeel zal toebrengen.

inbrengen der breuk noodzaaklyk is, meer en meer pyn veroorzaakt; want indien deze *operatie* uitgesteld word tot dat de ontsteking tot eene zekere hoogte gekomen zy, dan is zulks geen bewys, al vind men zelfs de deelen niet geheel en al tot versterking overgegaan, dat de kwade uitslag op rekening van de *operatie* alleen, moet gesteld worden. Die staat van ontsteking des darms of van den breukzak welke naby de versterking komt, is geenszins een staat van veiligheid, en wy zyn ook niet zeker dat het doorsnyden der pees op dezen tyd, de toevallen zal stillen of 't gevaar verminderen, — ver hier van daan; 'er kan reeds zulk eene verandering in dezen darm te wege gebragt zyn, dat 'er, niettegenstaande dezelve ontwikkeld en in den buik te rug gebragt is, een versterking opvolge; het is geenszins noodig, om eenig deel van een dier te doen versterken, het zoo lang te binden tot het geheellyk tot versterking is overgegaan; 'er heeft een zeker tydstop plaats, waar in den omloop der vogten zoodanig belet word, dat 'er, al wierd het bindfel als dan weggenomen, de zelfde uitslag op volgen moet. Het is inderdaad eene keurige en niet zeer gemakkelyke zaak dezen stipten tyd te vinden; doch deze moeilykheid en onzekerheid zyn de sterkste redenen om dezelve veel eer te vervroegen dan 'er na te wagen; want wanneer dit tydstop, in het tegenwoordige geval, gebeurd, of reeds omrent gebeurd is, dan word het gevaar der *operatie*, met dat het welk uit den ziekyken en ongestelden staat der in de breuk beslootene deelen voortkomt, vermengd, en de kans der genezing gevolglyk daar door veel verminderd.

Een verfterving van den darm is geenszins volftrekt, noodwendig, en altoos doodlyk; doch de voorbeelden van die lyderen, welke 'er in deze omftandigheden het leven afgebragt hebben, zyn zoo gering in getal, dat men dezelve veiliglyk onder de doodlyke ziekten kan rekenen. Wanneer de verftorvene darm, na dat het verftropte gedeelte reeds tot verfterving is overgegaan, in den buik te rug keert, dan word zulks door den dood volftrekt gevolgd; en of fchoon 'er ontwyffelbaar voorbeelden geweest zyn van lieden dewelke de *operatie* overleeft hebben, na dat dezelve was uitgefteeld, tot dat de deelen zich in zulk eenen ftaat bevonden, zyn deze gevallen echter zoo zeldzaam, dat men 'er naauwlyks eene gegronde hoop op bouwen kan, en 't grootfte getal der zeer weinige lyderen, welke dusdanig ontfnappt zyn, hebben nog 't leven op zeer afmattende en onaangenaame voorwaarden behouden.

Wanneer de *operatie* noodzaaklyk is, moet men ze op de volgende wyze verrichten. De liefchen fchaam-deelen afgefchoren zynde, legt men den lyder op een' tafel van bekwame hoogte, en men laat zyn beenen op eene gemaklyke wyze daar van nederhangen; men maakt vervolgens met een recht ontleed mesje een inftyding door de huid en 't vetvlies, welke even boven de plaats waar den darm uit den buik gaat begint, en aan 't onderfte gedeelte van 't *scrotum* eindigt. Het vetvlies doorgesneden zynde, komen 'er gemeenlyk eenige weinige kleine, onderscheide peesagtige banden, die dicht tegen de breukzak aanleggen, te voorschyn, welke men zoo wel als de zak, met het zelfde mesje waar mede men de inftyding der bekleedzelen gemaakt heeft

moet doorsnyden, doch zulks moet met een vaste hand, en groote omzigtigheid geschieden, vermits deze deelen in verschillende gevallen, van eene verschillende dikte zyn. In de *bubonocèle* of liesch-breuk, is de zak doorgaans dun, gevolgelyk gemaklyker door te snyden, en vereischt grooter oplettenheid van den Heelmeeester. In de *oscheocèle* of zak-breuk, is de zak, wanneer hy versich is, insgelyks gewoonlyk dun; doch wanneer hy oud is, dan vind men hem somtyds van eene aanmerklyke dikte; doch hoedanig deszelfs staat ook zyn moge, indien de Heelmeeester maar eenige twyfeling heeft, dan moet hy, zoo dra 'er eene kleine opening, in 't geen hem de breukzak toefchynt, gemaakt is, een tentyzer in dezelve trachten in te brengen, 't geen hem de vereischte voldoening zal geven; want heeft hy de zak niet geopend, dan zal het tentyzer door de cellen van 't gemeene vlies gestuit worden, en heeft hy dezelve doorboord, dan zal het 'er zonder beletfel ingaan. De plaats waar men de insnyding des breukzaks moet verrichten, is omtrent anderhalf duim beneden de verftropping, en dezelve behoeft niet grooter te zyn, als dat de Heelmeeester 'er zyn voorste vinger kan inbrengen, 't geen, aangemerkt de groote uitzetting dezer vliezen, een zeer kleine opening zyn zal; de voorste vinger in deze opening ingebragt is de beste wegwyzer, en op dezelve een smal, krom mesje met een stompe punt is 't enige werktuig dat 'er tot het eindigen der *operatie* vereischt word. Met dit mesje op den vinger, (de punt van 't eerste altoos naby den top van de laatste zynde) moet men de breukzak naar boven, tot aan de opening van de pees der buikspier,

spier, en naar onderen, tot aan den bodem van 't *scrotum*, doorsnyden.

Zoo dra men de zak opend, vloeit 'er gemeenlyk een vogt uit, 't welk in hoeveelheid, kleur, en dikte verschilt, naar den ouderdom, grootte, en sommige andere omstandigheden een breuk vergezellende.

Dit vogt merken sommige aan als een behoedmiddel voor 't mes in 't openen des breukzaks, als of het zelve de darm op zulk eenen afstand hield, dat het gevaar van denzelven te kwetzen daar door zeer veel vermindert wierd; doch dit is eene zeer bedrieglyke omstandigheid, en waar op men zich nimmer moet betrouwen; de veiligheid dezer *operatie* hangt ganschelyk af van eene behoorlyke kennis der deelen, eene vaste hand, en een oplettend oog.

Verskillende Heelmeefters, inzonderheid onder de Franschen, hebben een groot getal werktuigen voorgesteld om deze insnyding te verrichten; de *bistouri caché*, de *bistouri herniaire*, de gevleugelde wegwyzer, de stompe schaaren, &c. &c. &c. zyn alle tot de beveiliging, en bewaring van den darm in 't doorsnyden van den ring, en des breukzaks geschikt; doch wie van de zooevenngemelde twee mesjes wil gebruik maken, zal bevinden, dat 'er nooit enig ander werktuig noodig is, en dat met dezelve de *operatie* met meer gemak voor den Heelmeefters, met minder gevaar voor den lyder, en met meer behendigheid verricht kan worden, dan met eenige anderen hoe ook genaamt. (a)

De

(a) Zy welken niet gewoon zyn om *operatiën* zoo gewigtig als deze is, te verrichten, zyn uit beschroomdheid geneigd eene al te kleine insnyding te maken, en

De breukzak opengelegd zynde, word de darm, indien hy niet door het net omzwagteld is, aanstonds naar buiten gedrongen, en ichynt in grooter hoeveelheid te zyn, dan terwyl hy nog binnen 't *scrotum* besloten was.

Dit is de tyd om te beproeven of men door een weinig meer van den darm zagjes naar buiten te halen, deszelfs grootte niet zoo veel kan verminderen, dat men hem, zonder doorsnyding der pees, in den buik te rug kan brengen. Wanneer 'er alleenlyk een zeer klein gedeelte van den darm was uitgedrongen, heeft men zulks doenlyk

daar door hunne eige belemmering, en 't ongemak van den lyder aanmerklyk te vermeerderen. Een ruime nederwaardsche insnyding van de breukzak en van 't *scrotum* geeft meer plaats om den vinger gemaklyk in de verstopping te brengen, ten einde dezelve open te snyden, en tevens gelegenheid om den darm of 't net op eene zachte en gepaste wyze te handelen en in den buik te rug te brengen; beide welke noodzaaklyke gedeeltens der *operatie* door eene kleine insnyding zeer veel verbinderd worden.

Dewyl 'er derhalven geen voordeel uit eene kleine wonde kan ontstaan, maar dezelve, integendeel, veel ongemak aan den lyder en aan den Heelmeester kan veroorzaken; zoo raad ik aan, dat zoo dra 'er zulk eene opening in de breukzak gemaakt is, welke de vinger des Heelmeesters toelaat, dat hy op dezelve aanstonds de zak en 't *scrotum* tot onderen toe opensnyde. De hoeveelheid van den darm zal, het is waar, na zulk eene doorsnyding, vermeerdert schynen, en een onkundig toezienner door dezen bedrieglyken schyn, bevreesd worden; doch zulks ontstaat alleenlyk door het in vryheid stellen van den bedwongenen en samengedrukten darm, en niet door zyne vermeerderde hoeveelheid. Het voordeel dat 'er uit zulk eene doorsnyding voor den Heelmeester, en gevolglyk voor den lyder ontstaat, is wezenlyk en groot, vermits ze de eerste in staat stelt zyn werk gemaklyker te verrichten, en de laatste zeer veel pyn doet ontgaan.

lyk bevonden, om dat de moeilykheid der inbrenging van een groot stuk voornamenlyk ontstaat uit de hoeveelheid van 't darmscheil dat zich in de verftopping bevind; en inderdaad, fchoon het nu en dan gebeurd, dat een klein stuk van den darm, zonder 't doorsnyden van de pees, weder ingebracht kan worden, zoo zou 't echter beter zyn, indien men zulks niet zeer gemaklyk kan verrichten, dit niet te beproeven, vermits in den ftaat waar in dit deel zyn moet, om de *operatie* tot dus verre te vereifchen, alle trekking en handeling waarfchynlyk nadeeliger en gevaarlyker zyn zal dan 't overige der *operatie*, wanneer zy op eene gepafte wyze met het mes volbragt word.

De kennis van het natuurlyk famenftel, de gedaante, en legging der deelen, zal ons beft onderrichten hoedanig wy de verftopping, op de behoorlykfte, en minft gevaarlyke wyze, moeten doorsnyden.

De pees van de *musculus obliquus externus*, gaat met eene fchuinfe richting van boven nederwaards, en de natuurlyke opening die zich altoos in dezelve bevind, en door welke de breuk heen gaat, word gemaakt door een foort van fcheiding der vezelen van elkander; de richting van deze opening is dezelfde als die der pees, namentlyk, fchuinfchelyk nederwaards, van 't *os ileum* naar *os pubis*; de infnyding moet derhalven zoodanig ingerigt worden, dat zy veel eer deze fcheiding der vezelen vergroot dan eene dwerfe fnede make; en de kant van 't mes moet tegen het bovenfte en agterfte gedeelte van 't eironde gat geplaatft, en vervolgens naar boven en fchuinslyk agterwaards gebragt worden, tot dat 'er eene genoegzame opening gemaakt is; op

deze wyze, zullen de vezelen van de pees veel eer van elkanderen gescheiden als doorsneden, en 't gevaar uit de insnyding ontstaande, naar alle waarschyndlykheid vermindert worden.

Men is in 't algemeen voor eene ruime verwyding van de pees of opening der buikspier, niet alleen om de deelen des te gemaklyker te kunnen inbrengen, maar ook om 't nadeel, 't welk men verondersteld dat veel eer uit een kleine dan groote wond van een peesagtig ligchaam ontstaan zal, voor te komen; de eerste beöoging, namentlyk, het gemaklyk inbrengen van den darm, moet zekerlyk ter uitvoer gebragt worden, en des moet de insnyding altoos groot genoeg geschieden om dit oogmerk te kunnen bereiken, en tevens toelaten dat men ingevalle van aankleving de top des vingers rondsom de binnenzijde der verstopping kan heenbrengen; doch dewyl eene al te groote opening met zeer nadeelige gevolgen kan verzeld gaan, zoo moet men zich hier insgelyks voor wagten. In de meeste gevallen, zal men eene kleine verwyding genoegzaam bevinden om de deelen in te brengen; en wanneer de deelen niet aangekleeft of samengebakken zyn, en derzelver veilige te rugkeering in den buik het eenige onderwerp onzer oplettenheid is, zal eene kleine insnyding, op de reeds gemelde wyze verricht, geen meer pyn en ongemak voortbrengen als eene groote, en kan dus veiliglyk vertrouwt worden.

In de Schryvers, welke niet de praktyk, maar elkander uitschryven, vind men gevallen, waar in de pees der buikspier alleenlyk verwyd, en de breukzak met deszelfs ingeslotene deelen, door deze verwyding, ongeopend in den buik te rug gebragt is, en ook tevens zeer omstandige voor-
fchrijf-

fchriften hoedanig men deze *operatie* verrichten moet. Indien deze handelwys, welke door de algemeene aankleving van den breukzak met het celagtig vlies der zaadstreng ondoenlyk is, mooglyk was, zouden 'er nog verscheiden gewigtige tegenwerpingen tegen dezelve zyn, dog het is onnoodig die by te brengen, vermits de zaak zelve niet ter uitvoer gebragt kan worden.

Schoon ik volkomen overtuigt ben, dat het geval van een verftropte breuk doorgaans zoodanig is als ik hetzelfde beschreven heb, namentlyk dat de ongesteldheid van den darm oorspronglyk voortgebragt word, door de toeknyping van de peesagtige opening der buikspier, en dat de darm, alvorens hy deze knelling ondergaat, in 't gemeen volkomen gezond en vry van alle ongemak is, vind ik 't echter billyk den onervaren Lezer te onderrichten, dat sommige zeer vernuftige mannen van gevoelen zyn dat het gebrek zich oorspronglyk in den darm bevind, en de verftropping alleenlyk een toeval is, het welk uit de ontstekinge en uitzettinge van denzelven ontstaat; of met andere woorden, dat de darm eerst met ontsteking' is aangetast, en door middel der verandering' welk zulk eene ontsteking voortbrengt, voor de peesagtige opening te groot word, en des de kanten dezer pees een knelling op denzelven maken, welke zy meenen de reden te zyn waarom de Heelkundige *operatie* dikwils mislukt.

Wat my aangaat, my dunkt dat in 't gemeen nog de zaak op zich zelve, nog 't gevolg, daar uit getrokken wordende, waar en juist is.

Een ontsteking kan zekerlyk eenig gedeelte van 't darmkanaal aantasten, en doet zulks ook inderdaad meenigmaal, en gevolglyk kan ook dat gedeelte van 't zelve 't welk zich binnen de breukzak bevind, daar mede toevallig aangetast

worden; wanneer zulks gebeurd, dan moet de darm door de zwelling en uitzetting, die natuurlijk en noodzaaklyk een ontsteking verzeld, minder bekwaam, of geheel buiten staat zyn, om door de opening der buikspier te rug te kunnen keeren, welke opening, derhalven 't ontstokene gedeelte darms zoodanig zal knellen, dat de toevallen grootlyks toenemen, en 'er nog veel erger zullen te voorschyn komen; en wanneer dit gebeurd, dan is de goede uitslag der *operatie* ook minder waarschynlyk, vermits dezelve geschikt is om alleenlyk die toevallen te verligten of weg te nemen, welke uit de knelling van een stuk darms (in alle andere opzigten frisch en gezond) ontstaan, dat door de gezegde pees zoodanig verstropt word, dat deszelfs wormswyze beweging, en de omloop des bloeds door het zelve verhinderd of geheel belet is; daar in tegendeel, het andere gebrek, 't welk oorspronglyk uit eene ontsteking van den darm zelve ontstaat, door de enkele wegneming der knelling of verstripping geenszins kan nog zal genezen worden. Dat dit geval mooglyk is, twyfel ik geenszins, dewyl ik het een- en ander-maal in verouderde breuken gezien heb, doch het is zeer zeldzaam, en het kan nog als een bewys verstreken dat het nadeel, 't welk 'er in de verstripte breuken in 't gemeen, aan den darm word veroorzaakt, niet doorgaans uit de knelling der pees voortkomt, nog ook om de *operatie* te beletten, wanneer men ze anderszins noodzaaklyk oordeeld.

Dit punt is echter geen enkel beschouwend gevoelen, maar het is wezenlyk een stuk van belang, 't welk door alle de geenen die gelegenheid hebben herhaalde waarnemingen over dit onderwerp te maken, behoorde gade geslagen te wor-

worden; want van de waarheid, of valsheid dezer stelling hangen eenige zeer gewigtige punten der praktyk af, van dewelke sommige zoo veel invloed op den Heelmeeſter hebben, dat zyne behandeling in 't eene geval aanmerklyk van 't andere zou moeten verſchillen.

Zeer nadeelige toevallen, namentlyk, pyn, ſpanning van den buik, walging, braking, hik, koorts, en opſtopping van afgang, worden 'er dikwils in eenen zeer korten tyd, door het uitdringen van een ſtuk darms, voortgebragt, in lyders welke zich onmiddelyk voor dit ongeval, volkomen wel, en vry van alle ongemakken, tot den buik betreklyk, bevonden; indien het gebrek niet word ontdekt, of indien onze pogingen om den darm in te brengen niet gelukken, dan verergeren de toevallen, en de lyder komt door eene verſterving dikwils om; indien wy daarentegen den darm by tyds kunnen inbrengen, verdwynen alle deze yslyke toevallen oogenbliklyk, en de lyder gevoeld van dat tydſtip af geen pyn of ongemak meer, hoe ook genaamt. Zou dit waarſchynlyk en meeft altoos gebeuren, indien 't gebrek in den darm zyn zitplaats had, en de knelling van de pees enkel toevallig ware?

In dat ſoort van ziekte van 't darmkanaal, 't welk men zegt door eene ontſteking te worden voortgebragt, en met ſtuipagtige toeknypinge, of ſamentrekkinge van deſzelfs ſpieragtige vezelen vergezeld te gaan, word de wormswyze beweging van dit kanaal zoodanig verandert, en deſzelfs voorname werkingen zoodanig belemmerd, dat al 't geen 'er in de maag komt door braking uitgeworpen, en de uitwerpfels niet door den kronkel- en regten-darm worden voortgeſtuuwt; de

buik is in dit geval gespannen en pynlyk, de huid heet, de pols snel en hard, en de lyder gevoeld eene rusteloosheid en angstigheid die zeer onaangenaam zyn: dit is een van die gevallen welke eene onmiddelyke hulp vereischen, en geen uitsstel toelaten; waarin de voortgang der toevallen van erger tot erger in 't gemeen zeer snel is, en in welken de ziekte niet schielyk t'ondergebracht wordende, de lyder sterft. Ruime en herhaalde aderlatingen, en zachte buikopenende middelen, 't gebruik der halve en heele baden, klysteren, en somtyds prikkelende purgeermiddelen, met *opium* gemengd, zyn de middelen die men in 't gemeen in dit geval voorschryft, en die in tyds gebruikt wordende, dikwils gelukken, doch verzuimd zynde, het geval doorgaans met den dood doen eindigen.

Dezelfde toevallen, 't is waar, ontmoet men in een verstropde breuk; doch, indien de breuk inbrengbaar is, dan verdwynen zy gemeenlyk na deze inbrenging, en de lyder vereischt geen andere hulp der kunst, als die noodig is om 't wederuitzakken van den darm te beletten: de twee gevallen verschillen derhalven ten dezen opzichte zeer wezenlyk; in 't laatste, vordert de natuur geen meer bystand der kunst, maar verricht, zoo dra de *operatie* met de hand volbragt is, hare natuurlyke werkingen als voren; in 't eerste vind men haar dikwils zoo onbekwaam om zich zelve te redden, dat het een der weinige gevallen schynt, waar in de Heelkundige hulp altoos onöntbeerlyk is.

Indien nu de nadeelige toevallen die een' oninbrengbare breuk verzellen, oorspronglyk uit eene ontsteking van den darm binnen dezelve bevat, voortkwamen, en dat de peesagtige opening,

ning, alleenlyk in gevolge van de uitzetting des darms, een verftropping op denzelven veroorzaakte; zoo kan men echter, toeftaande zelfs dat deze verftropping 't gebrek aanmerklyk verzwaaard, niet veronderftellen, dat het doorfnyden dezer verftropping, of het inbrengen van den darm iet meer zal verrichten dan zulk eene verzwaring te verligten of weg te nemen; de oorfpronglyke ontfteking van den darm moet immers fteeds overblyven, en men kan niet veronderftellen, dat dezelve door de naauwe toeknypinge der pees op den darm vermindert is; en echter vinden wy, zoo als ik zoo even heb opgemerkt, zeer zeldzaam (ten minften, in breuken die niet veroudert zyn) eenige moeite of ongemak na dat de breuk by tyds en behoorlyk ingebracht, en de darm in eenen gezonden ftaat, in den buik te rug gekeerd is; de braking houd dan doorgaans onmiddelyk of in eenen zeer korten tyd op, 'er komt een ontlafting door afgang, de fpanning van den buik verdwynt, en fchoon de lyder, ingevallen waar de toevallen zeer hevig geweest zyn, zich niet altoos aanftonds volkomen wel bevind, zoo verdwynen echter in 't gemeen onmiddelyk alle die toevallen welke uit de belette werkingen van 't darmkanaal voortkomen.

Uit de natuur en voortgang der toevallen, van 't zoogenaamde *miferere mei*; uit de hevigheid der pyn van den eerften aanval af; uit de volkomene verligting een weinig tyds voor den dood; en uit de verftorvene gedaante der darmen na deze noodlottige uitkomst, dunkt het my zeer waarfchynlyk dat indien wy gelegenheid konden hebben om den darm in 't begin van dit gebrek te zien, wy alle de verfchynfels van eene ontfteking zouden vinden; daar in tegendeel, in veele
der

der lyderen op welken de *operatie* de *bubonocèle* genoemd, in tyds, en met een' gelukkigen uitflag volbragt word, dit geenszins zoodanig is; de darm draagt in dit geval zelden kenteekeens eener hevige ontsteking, dan wanneer men de *operatie* lang uitgesteld heeft, en de verschynfels van zulk een ongemak openbaren zich ook niet na dat deze bewerking verricht is. Het verstorvene gedeelte heeft dikwils niet meer dan één of anderhalf duim in de lengte, en het bepaald zich byna altoos tot dat gedeelte van den darm, 't welk zich buiten de peesagtige opening bevind, terwyl al 't overige binnen den buik besloten zynde, gezond en frisch is. Men kan hier ook nog deze omstandigheid byvoegen, namentlyk, dat wanneer de deelen in de breukzak besloten, door het uitstellen der *operatie* tot versterking overgaan, de zak zelf, (die niet onmiddelyk met den darm of deszelfs vaten vereenigt is) het vetvlies waar mede hy overdekt is, ja, de huid zelve als dan dikwils in denzelfden staat gevonden worden.

Dit zyn de voorname redenen waarom ik geloof dat de enkele knelling door de pees gemaakt, in 't gros der verstropde breuken, niet alleen een genoegzame, maar zelfs de eerste, en inderdaad de eenige oorzaak van alle de toevallen, en onheilen is; en dus moet ik insgelyks gelooven, dat al wie de *operatie*, wanneer de inbrenging onmooglyk is, en de toevallen zeer dringende zyn, verzuimt te verrichten, of ten minsten voor te stellen, noodwendig eenigermate tot verderf van den lyder mede werkt. (a)

Aan

(a) Inderdaad, schoon wy zelfs het geval veronderstellen zoo als die lieden 't ons hebben opgegeven, namentlyk, dat het gebrek in den darm begint, en dat de knel-

Aan den anderen kant, ben ik overtuigd door sommige waarnemingen die my in de praktyk zyn voorgekomen, en welke ik den een' of anderen tyd in eene verzameling' met veele anderen aan 't algemeen hoop mede te deelen, dat dit gevoelen niet geheel en al ongegrond is, en dat zy wiens breuken veroudert, of lang in 't *scrotum* zonder ongemak zyn uitgeweeft, in welken de hoeveelheid darms dikwils zeer groot, de peesagtige opening zeer wyd, en de breuk-zak verdikt en verhard is, de lyders zyn aan wien dit ongemak is overgekomen, en inderdaad die geenen, welke, wanneer men hun geval behoorlyk befchouwd, daar aan 't meest zullen onderworpen bevonden worden; 'er is geen reden waarom dat gedeelte van den darm, 't welk in zulk een breuk bevat is, niet zoo wel aan alle ongemakken en ziekten zou onderhevig zyn als 't overige gedeelte van 't darmkanaal; en ik ben te meer in dit gevoelen bevestigd, om dat ik meer dan eenen lyder met zulke verouderde breuken ontmoet heb, die met alle de toevallen eener verftropping' worstelden, in

knelling niet een eerfte oorzaak, maar een uitwerkfel des gebreks zy, dan zie ik echter niet op wat wyze wy de *operatie* zouden kunnen ontgaan; want 't zy de uitzetting of vermeerderde grootte van den darm uit een ontsteking voortkomt, waar door hy onbekwaam gemaakt word om in den baik te rug te keeren, of 't zy dezelve een enkel uitwerkfel der knelling zy, de pees moet in beide gevallen gelyklyk knellen, en de uitflag moet ook, zoo ver de verftropping daar mede te doen heeft, naauwkeurig dezelfde zyn; want wanneer de darm ontstoken is, zoo kunnen de toevallen, 't zy deze ontsteking de verftropping der peesagtige opening voorgaat of volgt, nimmer verligt of weggenomen worden, als door den darm uit zynen bedwongen en belemmerden staat door de *operatie* te redden en in vryheid te ftellen.

in welken ik zeer zeker was dat, niettegenstaande de darm zich in 't *scrotum* bleef ophouden, 'er geen knelling der pees plaats had.

Hoewel ik in den loop dezer afdeeling 't in tyds verrichten der *operatie* by herhaling heb aangeraden, zoo moet men echter niet begrypen dat ik dezelve voorschryf eer dat de behoorlyke pogingen ter inbrenginge aangewend, of de toevallen zeer hevig en dringende zyn; veel minder dat ik dezelve voorstel als een middel om die breuken welke door de hand alleen kunnen ingebragt worden, volmaakt of *radicaal* te genezen; dit is iet waar op de kwakzalvers roemen, en 't welk zy tragten ter uitvoer te brengen, maar 't welk eenig man die oordeel, menschlievenheid, of eerlykheid bezit, nooit zal durven ondernemen.

Het eenige oogmerk der *operatie* moet zyn het leven te behouden, door den lyder van 't gevaar der verfterving, dat 'er waarfchynlyk uit de knelling volgen zal, te ontheffen en te bevryden; en fchoon ik dezelve met dit inzicht, en in zoodanige omftandigheden heb aangedrongen, waar in zy naar myne gedagten altoos behoorde te gefchieden, zou 't my echter leed doen wanneer men dagt dat ik 't verrigten dezer *operatie* loslyk en onnoodiglyk tragtte aan te moedigen, 't welk 't geval wezen moet, wanneer zy met eenig ander oogmerk in 't werk gefield word.

Yder die maar eenigermate breuken behandelt heeft, weet, dat de *operatie*, in plaats van eene volkomene of *radicale* genezing te wege te brengen, of de noodzaaklykheid van een' breukband te dragen, voortekomen, doorgaans hier aan te kort fchiet, en dat de meeste der lieden die deze *operatie*, ter bewaring hunnes levens, hebben

moe-

moeten ondergaan, ook desgelyks verplicht geweest zyn om in 't vervolg altoos een breukband te dragen, ten einde het uitslippen van den darm van agter 't lidteeken in de liesch voor te komen.

In één woord, schoon 't gevaar der *operatie*, wanneer zy by tyds verricht word, naar myne gedagten, geenszins in vergelyking komt met dat, 't welk uit de verftopping, wanneer men deze verzuimt heeft, ontstaat, behoorde men echter de *operatie* nooit te ondernemen, als om de nadeelige uitwerksels van zulk eene verftopping voor te komen, en zy zal, zoo 'k geloof, ook nooit door eenig opregt of oordeelkundig Heelmeester, door eenig mensch die op zyn eige karakter, op de fmerten zyner medefchepselen, of op iets anders als geld eenige de minste acht slaat, met eenig ander oogmerk in 't werk gesteld worden. (a)

De breukzak en de verftopping opengelegd en doorgesneden zynde, komen de in de breuk bevatte deelen te voorschyn, en deze zullen naar de verschillende omftandigheden des breuks, en des lyders, in verschillende ftaten gevonden worden,

(a) Misschien zal men 't iet ongemeens vinden; doch deze noodwendig strenge *operatie* is door sommige onzer hedendaagsche kwakzalveren tot het genezen der netbreuken aangeraden, en zelfs in 't werk gesteld; meer dan een lyder is hier door omgekomen, en vermoord; doch zulks schynt een zaak van gering belang te zyn voor 't geweten dezer *operateurs*, nog beneemt zulks ook 't vertrouwen dat het ligtgeloovige gedeelte, dat is, het gros der menschen, in hen stelt; schoon men zich zou verbeelden dat 'er niet veel sterker bewyzen van 't oordeel, van de menschlievenheid, of eerlykheid, van soortgelyke *operateurs* zouden nodig zyn.

den, en eene verschillende behandeling vereischen.

Deze staten kan men tot drie algemeene hoofden brengen, te weten, de in de breuk bevatte deelen zyn of in een' frissen, gezonden, gaven, lossen, onvereenigden staat, en tot eene onmiddelyke inbrenging bekwaam; of, in een gezonden staat, maar door eenige byzondere omstandigheden buiten staat om aanstonds weder ingebracht te worden; of in een' ongestelden ziektlyken staat, welke eene behandeling daar mede overeenkomstig vordert.

Indien de breuk uit een stuk darms alleen is samengesteld, dat niet verstorven, nog aangekleeft is, hoe eerder het dan ingebracht word hoe beter, en hoe zagter men het onder de inbrenging behandelt, hoe beter 't insgelyks is.

Is de darm van een gedeelte nets verzeld, dan moet men het laatste, mits het zich in eenen behoorlyken staat bevinde, eerst in den buik te rug brengen.

In 't inbrengen van den darm, moet men zorg dragen dat gedeelte eerst in te brengen 't welk 't laatst uitgezakt is, vermits men anders de darm op zich zelve zou toevouwen, en de moeilykheid en den arbeid daar door veel vermeederen; ook moet men in 't inbrengen liever de vingers zetten op dat gedeelte van den darm, 't welk met het darmfcheil vereenigt is, dan op deszelfs bolronde gedeelte, dewyl dit beter aan het oogmerk beantwoorden, en minder nadeel veroorzaken zal.

Gedurende de inbrenging, moet 't been en de dye der gebrokene zyde opgeheven gehouden worden, dewyl zulk eene houding van 't been het te rug keeren der deelen veel zal bevorderen.

Wan-

Wanneer de breuken zich lang in 't *scrotum* blyven ophouden, worden 'er in sommige lyderen ligte aanklevingen of famenbakkingen voortgebragt, welke, 't zy het eene aankleving van het een gedeelte des darms met het andere, of met de breukzak zy, in 't gemeen gemaklyk met den vinger af te scheiden, of met het mes of de schaar doortefnyden zyn. Is de aankleving van 't eerste foort, en vind men dezelve moeilyk af te scheiden, dan zal het beter zyn den darm, zoo als hy zich bevind, in den buik te rug te brengen, dan het gevaar te loopen van eene ontsteking te veroorzaken; en is de aangroeiing van de laatste, te weten is dezelve aan den breukzak, zoo kan men, vermits 'er in de kwetzing van den zak geen gevaar ter wereld is, daar mede vryelyk te werk gaan.

Sommige Schryvers hebben gezegd, dat wanneer 't stuk van 't net zoo vast aangegroeid is, dat de Heelmeester niet verkiest het zelve af te scheiden, het dan veiliglyk buiten den buik kan gelaten worden, dat het eerst veretteren, dan inkrimpen, en de genezing der wonde weinig zal vertragen. Wat de ondervinding de Schryveren, die op deze wyze spreken, geleerd heeft, is my onbewust, maar ik heb nooit eenig geval gezien waar in 't noodzaaklyk ware den lyder in zoodanige omstandigheden te laten blyven, of in welken 't net, door 'er een gedeelte af te snyden, of door de aangroeiing met het mes zagtjes te scheiden, niet konde losgemaakt en in vryheid gesteld worden.

De uitgedrongene deelen ingebragt zynde, moet men vervolgens den staat des breukzaks beschouwen; is dezelve groot, verdikt, en verhard, dan zal hy langzaam en moeilyk tot verettering

tering komen , de kanten der wonde papächtig en pynlyk maken , en de genezing , door 't voortbrengen van lastige ettergezwellen in 't *scrotum* , dikwils aanmerklyk vertragen.

Men kan gevoeglyk en zeer veiliglyk een aanmerklyk gedeelte van den breukzak wegsnyden ; vermits 'er niets van dezelve van eenig belang is , als het agterste , of dat gedeelte waar mede de zaadvaten verknogt zyn , al 't overige door middel van 't vetvlies los zynde , kan des gemaklyk weggesneden worden , en 't is beter zulks te doen dan niet.

Beschouwende Schryvers hebben voorgesteld 't opperste gedeelte van den nek des breukzaks te binden , ten einde beide deszelfs zyden met elkander te vereenigen , en daar door des te zekerer de uitzakking van eenig deel uit den buik te beletten : doch 'er zyn veele tegenwerpingen tegen deze handelwys ; waar van de voornaamste zyn , dat indien de band niet vast genoeg toegehaald word , het bindzel niet aan 't oogmerk beantwoord , en styf genoeg zynde , het de zaadstreng , indien ze 'er in begrepen is , zeer waarfchynlyk zal beledigen ; ook kan het door een gedeelte der ontlasting te beletten zeer lastige toevallen voortbrengen ; en het is over 't geheel genomen geenszins aan te raden.

Men heeft insgelyks veronderfteld dat men den darm zoodanig kan aangegroeit bevinden , dat hy niet los te maken of af te fcheiden is , en in dit geval heeft men voorgeschreven de verftropping , door het opensnyden van de breukzak en pees weg te nemen , en de deelen vervolgens buiten den buik los te laten blyven. Schoon dit een geval is , 't welk ik moet bekennen nooit gezien te hebben , nog ooit denk te zullen ontmoeten ,

zoo maak ik echter van 't zelve gewag om dat het door veele voortreflyke Schryvers is opgegeven. Ik heb de darmen zeer vast aan elkanderen, aan de breukzak, aan het net, en aan den *testiculus* vastgegroeid gezien; doch nooit in zulk eenen staat dat zy niet losgemaakt en van elkander konden gescheiden worden. De aangroeiing van 't eene gedeelte van den darm met het andere, is doorgaans gemaklyk los te maken, en dit zoo niet zynde, verhindert zulks nog niet den darm in den buik te rug te brengen; en is 't net zoodanig vastgegroeid dat men het niet dan met moeite kan afscheiden, zoo kan men 'er veiliglyk een gedeelte van wegsnyden; de vastgroeiing die men hier beöogd, moet derhalven die van den darm met de breukzak zyn, en van deze twee deelen hebben wy maar alleenlyk de kwetzing van 't een in 't oog te houden, en kunnen zonder gevaar met het andere onbekommerd en vry te werk gaan; de afscheiding mag langwylig en fomtyds moeilyk zyn, doch laat de moeite en 't ongemak zyn wat ze willen, de deelen moeten los gemaakt en afgescheiden worden, vermits het ongerymd is een stuk darms in 't opengefmedene *scrotum* los te laten blyven leggen, 't welk door 't wegnemen der verftropping, alle oogenblikken, door ydere onverhoedse beweging van den lyder, in hoeveelheid kan vermeerderd worden, en aan alle de ongemakken onderworpen is, welke den invloed der lugt op zoodanige tedere deelen noodwendig moet voortbrengen; ik zwyg nog van de groote moeilykheid om de wonde in dezen staat te behandelen, en van de pyn, en andere nadeelige toevallen welke uit het daaglyks ontblooten van den darm moeten ontstaan. Men onderwerpe zich

derhalven veel eer aan al de moeite welke de afscheiding kan vereifchen, dan deze vreemde en zonderlinge voorschriften te volgen, welke inderdaad de Schryvers die ze geven niet fchynen te begrypen, want het is onmooglyk de deelen in den ftaat zoo als wy ze gevonden hebben, en zoo als zy ons voorfchryven te laten blyven; men heeft immers de deelen in een breukzak en in 't *scrotum* befloten, voor de uitwendige lugt befchut gevonden, en door de verftropping boven, en de breukzak van onderen eenigermate ten opzigten der hoeveelheid bepaald; de noodzaaklyk vereifcht wordende *operatie* heeft nu de verftropping weggenomen, de breukzak en 't *scrotum* doorgesneden, en alle de deelen los en vry gefteld, indien derhalven de darm niet in den buik te rug gebragt word, maar men dezelve aldaar laat blyven, zoo kan de hoeveelheid darms die 'er kan uitdringen, zoodanig toenemen, dat 'er, niettegenftaande de aangroeijing, welke zich in een gedeelte van 't darmkanaal bevinden moge, de doodlykfte gevolgen uit voortvloeijen.

ZESDE AFDEELING.

Wy hebben tot nog toe de deelen die een breuk famenftellen befchouwd als verplaatft, ontftoken, onnatuurlyk vereenigt en famengegroeid, doch als nog in derzelver weeffel zoodanig onbeschadigt, dat zy zich nog gaaf en goed bevonden, onder de wetten van den omloop der vogten behooren, bekwaam om in den buik te rug gebragt te worden, en het billyk vooruitzicht van een' goeden uitflag opleveren.

Doch indien, aan den anderen kant, de ontfteking zeer hevig word, dezelve verzmind is,

is, of voor de gepaste middelen niet wykt, en men de *operatie* te lang uitsteld, zoo kunnen de deelen, schoon los zynde, tot versterking overgaan, en tot eene onmiddelyke inbrenging onbekwaam worden.

Deze versterking word voortgebragt door de belette omloop des bloeds door het deel 't welk zich aan de buitenzyde der verstropping bevind, en deze versterking kan meer of minder uitgestrekt zyn, naar mate de hoeveelheid der deelen in de breukzak bevat; doch hoedanig de uitgestrektheid van zulk een gedeelte ook zyn moge, 't dusdanig aangetaste deel moet nooit zonder omzigtigheid (inzonderheid als 't de darm is) los in den buik te rug gebragt worden.

Met het net kan men vryer te werk gaan: is het zelve zoodanig verandert, dat het onbekwaam is om onmiddelyk weder ingebragt te worden, dan kan men het wegnemen, te weten men kan het veranderde gedeelte van het gezonde afsnyden.

Het zoo evengemelde is zekerlyk waar en juist; doch deze afsnyding van 't net is een gedeelte der praktyk 't welk my toefchynt meer oplettendheid te vereischen dan 'er gemeenlyk door de Schryvers aan besteed word. Al 't geen men ten dezen opzichte voorschryft is, dat men wanneer 't net veranderd en in eenen ongestelden staat bevonden word, 't zelve even boven 't veranderde gedeelte moet afbinden; dat het geen beneden dit bindfel is moet afgesneden worden, en dat men den draad buiten de wonde moet laten hangen, om dezelve wanneer ze afgescheiden is gemaklyker te kunnen wegnemen. Dit is de algemeene leerwys, en inderdaad de algemeene praktyk; doch dewelke naar myn ge-

dagten een weinig onbedagtelyk overgeleverd, en door ons naargevolgd word.

Wanneer 't net zich in zulk eenen staat bevind dat het bekwaam is om in den buik te rug gebragt te worden, dan behoorde men deze inbrenging nooit te verzuimen of natelaten; 't gebruik van 't net is groot en ligtelyk te begrypen, en het gemis van dit deel moet aan den lyder noodwendig ongemak veroorzaken; de warmte van dit deel, 't welk vettig, slibberig, en over de gansche oppervlakte der darmen gespreid is, bewyft, nevens de bestendige beweging van het darmkanaal, deszelfs nuttigheid, en toonen eenigermate aan wat ongemakken 'er noodwendig moeten volgen wanneer het weggesneden word. Doch somtyds vind men dit net in zulk eenen staat dat het ter inbrenginge onbekwaam is; en dan moeten wy van twee kwaden het beste kiezen, en dat gedeelte 't welk men niet mag inbrengen van 't overige affnyden. Dit zegt een yder, en dit is zekerlyk waar en gegrond; doch het schynt my toe, dat zulks, gelyk ik zoo even opgemerkt heb, meer oplettenheid, zoo wel ten opzigte van den staat van het deel dat zulk eene *operatie* vordert, als de wyze om dezelve uit te voeren, vereischt dan hier gemeenlyk aan besteed word. Men zegt in 't gemeen, dat men 't net moet affnyden wanneer men het vind in eene groote hoeveelheid, aanmerklyk verhard, of deszelfs weeffel, door verfterving, verandert. De twee staten van 't net, welke men zegt, dat deze affnyding vereischen, verschillen zeer wezenlyk van elkanderen; in den laatsten is zulks buiten tegenspraak noodzaaklyk; doch in den eersten is zulks naar myn gedagten, zeer onnoodig, en de wyze waar op dit gemeenlyk in den laat-

laatste verricht word, ſchynt my toe inſgelyks ſlegt en gevaarlyk te zyn. 'Er mag miſſchien nu en dan een geval voorkomen, waar in 't uitgezakte ſtuk nets door verharding, uitzetting, &c. zoodanig eene verandering ondergaan heeft, dat men 'er noodzaaklyk een gedeelte van moet afſnyden; doch ſchoon zulks ſomtyds gebeurd, zoo is het echter zeer ongevoeglyk hier van eenen algemeenen regel te maken. De reden welke men voor deze wegſnyding geeft, is, dat het net als met een klomp ongemaklyk in des lyders buik zou leggen; doch dit is, zoo als ik verſcheidene malen ondervonden heb, geenszins noodwendig nog in 't algemeen waar; want ik heb 't net, wanneer deſzelfs gedaante en lyvigheid veel veranderd was, ingebragt, zonder 'er eenig ongemak in 't vervolg van te ondervinden: zoo dat dusdanig eene verandering op zich zelve geen algemeene reden is om 't net afteſnyden.

Aan den anderen kant, wil ik gaarne toeftemmen dat de wegſnyding ſomtyds noodzaaklyk is, dat het beter is het zoodanig veranderde gedeelte nets weg te ſnyden, en dat het ook zoodanig vereenigt zyn kan, dat het tot meer voordeel van den lyder zal verſtrekken, zulk een vereenigt en aangegroeid gedeelte op eens weg te nemen, dan de pyn en de ongemakken welke de afſcheiding kan vergezellen te ondergaan; doch in dit geval, ruſt myne tegenwerping voornaamlyk op de handelwys der binding zelve. Wanneer 't net zich in eenen verſtorvenen ſtaat bevind, moet 'er noodwendig een gedeelte van weggeſneden worden; dewyl zulk een' ſtaat de inbrenging van dit deel in den buik verbied. Om dit ter uitvoer te brengen, ſchryft men ons voor het net in 't gezonde, even boven 't veranderde

gedeelte met een draad af te binden, en het vervolgens onmiddelyk beneden het bindfel af te snyden: en de reden waarom men zulks op deze wyze verricht, is, zegt men, om 't veranderde gedeelte zonder eenig gevaar van bloedstorting weg te kunnen nemen. Deze handelwys is op eene ongegronde vrees gevestigd, en gaat dikwils met nadeelige gevolgen verzeld, welke niet verondersteld zynde uit deze oorzaak voort te vloeijen, niet op derzelfver rekening moet gesteld worden.

De vrees voor bloedstorting uit de afgesnedene vaten, wanneer men het net in het gezonde gedeelte afsnyd, en de bekommering voor de onheilen die 'er waarschyndlyk uit de uitstorting eener scherpe stoffe, of etter in den buik, wanneer de afsnyding in het ongestelde of verstorvene gedeelte geschied, zullen volgen, zyn de oorzaken geweest waarom men het net eerst afgebonden en daar na afgesneden heeft; doch nog de een' nog de andere dezer bekommeringen zyn zeer gegrond, en strekken ook geene genoegzame redenen voor zulk eene handelwys. De vrees voor bloedstorting is byna, zoo niet geheel ongegrond, gelyk ik meenigmalen ondervonden heb, en de uitstorting eener vloeistof, uit de kanten van het afgesnedene vlies, is, van wat soort ze ook zyn moge, van geen belang ter wereld; nog zou de binding, al was deze uitstorting gevaarlyk, zulks kunnen beletten, gelyk 't een yder, die dit onderwerp een oogenblik ernstig wil overwegen, overtuigende moet voorkomen.

Doch dit is het niet al: het spyt my te moeten zeggen dat de ondervinding my overtuigd heeft, dat het afbinden van 't net niet alleen on-

onnoodig, maar doorgaans gevaarlyk, en fomtyds zelfs doodlyk is.

Een enkele beschouwende overweging der deelen zal een yder van de waarfchynlykheid der nadeelige uitwerkfelen die 'er uit zulk eene handelwys ontftaan moeten, overtuigen; doch behalven deze overweging, kan ik 't op my nemen te zeggen, dat ik dezelve het gevaar der gevallen heb zien vergrooten, en meer dan eenen lyder daar door heb zien omkomen; ik heb gezien dat 't net in zyn ganfche uitgeftektheid boven de binding, tuffchen dezelve en de maag, ongefteeld geworden en tot verfterving is overgegaan, hoewel het zich voor de binding in 't geheel niet verftorven, maar in tegendeel in eenen gezonden ftaat bevond, en alleenlyk gebonden was, ten einde het des te zekerer te kunnen afnyden; ik heb een ganfche reeks van kwade toevallen, namentlyk, walging, braking, hik, koorts, benaauwtheid, rufteloosheid, hevige pyn in den buik, een onvermogen van recht op te zitten, of zelfs de minfte beweging te maken zonder zeer hevige pyn te veroorzaken, den dood van een' man zien voorafgaan, wiens net enkellyk uit hoofde van deszelfs grootte gebonden was, wiens darmkanaal de behoorlyke werkingen van de tyd der *operatie* tot aan zyn laafte uur toe onafgebroken verrichte, en na den dood volkomen frifch en gezond bevonden wierd, doch wiens net zich in 't algemeen zeer hevig ontftoken, en op veele plaatfen boven de binding tot verfterving overgegaan, vertoonde.

De voorfchriften door veele Schryvers gegeven om 's lyders ligchaam te bewegen, of te fchudden, ten einde de wanorde en verfhikking welke 'er door de binding van 't net veroorzaakt is,

te regt en in orde te brengen, is te ongerymd om 'er van gewag te maken, diende dezelve niet om te bewyzen dat de lieden zelf, die deze schadelijke handelwys by aanhoudenheid geoefend hebben, van sommige der waarschyndlyk nadeelige gevolgen, schoon zy niet tragteden dezelve te verhelpen, niet onbewust waren; zy dagten dat de onheilen welke uit de bloedstorting, of uit het uitstorten eener scherpe etter voortvloeiden, nog grooter waren, doch zy namen geene proefnemingen of zulks waar was dan niet.

Ik zal my niet vermeten te zeggen dat 'er nooit eene gevaarlyke of doodlyke bloedstorting uit de affnyding van 't net, zonder voorafgegane binding, ontstaan is, doch ik kan met waarheid zeggen dat ik zulks nooit gezien heb; dat ik verscheidene malen stukken van 't net zonder binding heb afgesneden, en dat my nooit eenig ongemak, hoe ook genaamt, is voorgekomen, niettegenstaande ik de affnyding altoos in 't gezonde gedeelte verricht heb; en dat ik, om den goeden uitslag welke daar op gevolgd is, met deze handelwys altoos zal aanhouden, wanneer de affnyding noodzaaklyk is. Op 't geheel genomen, dunkt my, dat de binding onnoodig en schadelyk is, en ik kan uit ondervinding zeggen dat eenig gedeelte van 't net, wiens wegneming men noodzaaklyk oordeeld, zeer veiliglyk zonder eene voorafgaande binding kan afgesneden worden.

De beste en veiligste manier om deze *operatie* te verrichten, is het net met een goede scherpe schar aftefnyden, na dat men het vooraf uitgespreid heeft, om het niet alleen des te gemaklyker te kunnen affnyden, maak ook om 't onheil voor te komen dat 'er uit het kwetsen van een stuk darms, 't welk daar in toevalliglyk zou kunnen

nen verborgen en omzwagteld zyn , ontstaan zoude ; en heeft men eenige vrees voor de bloeding , dan kan de affnyding , in geval van verfterving , even binnen het verftorvene gedeelte verricht worden ; in welk geval 'er zich niet meer van 't net zal afscheiden dan wanneer 't met een draad gebonden was.

Wanneer 'er een klein gedeelte van den darm tot verfterving is overgegaan , zoo heeft men , dit gedeelte afgefcheiden wordende , een uitftorting der vuiligheid in den buik te vreezen ; de wyze waar op men dit ongemak moet tragten voor te komen , is het opperfte gedeelte van den darm , door middel van een naalde met een fterke draad , aan de wonde met een fteek vaft te hegten ; hier door zal de vuiligheid , wanneer 't verftorvene ftuk zich heeft afgefcheiden , gedurende eenigen tyd door de wonde ontlafte worden ; waar na deze wonde zich trapsgewyze zal intrekken , en genezen ; doch 't zy den uitflag zoo gelukkig is of niet , men moet deze wyze om den darm te verzekeren nooit nalaten.

In deze konftige vafthechting van den darm met de binnenzyde van den buik , moet men zorg dragen dat men de darm niet kwetfe , en de naalde door 't darmscheil op eenen kleinen afstand van den darm heen fteken , en daar van zulk een gedeelte binnen den draad bevatten dat de hegting zoo lang kan houden dat de vereening gefchied is. Is het verftorvene gedeelte van den darm zoo uitgefprekt , dat men het moet wegnyden , doch echter zoo groot niet of men kan de afgefmedene einden in onderlinge aanraking brengen , dan moet men derzelver vereeniging door eene hegting tragten te wege te brengen ; dit doende , moet men de einden van den darm een
wei-

weinig over elkanderen laten komen, dewyl de hechting als dan fteviger zyn zal; en wanneer men de beide einden dus aan elkander genaaid heeft, dan moet men ze aan de binnenzijde van den buik, aan de bovenkant der wonde met één fteek vaft maken, op dat indien de vereeniging niet gefchiede, de uitwerpfelen zich dan, zoo het mooglyk is, door de liefch zouden kunnen ontlaften. Doch is de verfterving zoo groot dat men de beide einden niet tot elkander kan brengen, dan moet men eene andere handelwys in 't werk ftellen. Dewyl het in dit geval onmooglyk is, 't darmkanaal in zyne geheelheid te behouden, zoo moet het oogmerk van den Heelmeester zyn de uitftorting der uitwerpfelen in den buik voor te komen, en al het geen in den gezonden ftaat door den regten darm en den *anus* heengaat, door de wonde in de liefch te doen ontlaften.

Om dit ter uitvoer te brengen, moet de Heelmeester zorg dragen dat geen der beiden einden van den afgefneeden darm uit zyne vingers flippe; en met een behoorlyke naald, en fterke draad, beide deze einden aan de bovenkant der wonde vafthegten; de hegting waar mede hy deze vereeniging maakt, moet niet oppervlakkig zyn, op dat ze zich niet affcheide, alvorens 'er eene genoegzame aankleving of famengroeijing is voortgebracht; en ze moet ook zoodanig ingerigt worden, dat de mond van den darm zoo vry en open zy als 't wezen kan, vermits hier van eenigermate af hangt de geringe kans die de lyder voor zyn leven over heeft. De manier van de *la Peyronie*, om 't darmscheil in plaats van den darm te hegten, is oordeelkundig en juist.

Het verband moet in dit geval zoo zagt en zoo lugtig zyn als 't mooglyk is, men moet niets dat drukt, prikkeld of pyn kan veroorzaken, aanleggen, nog ook de wond niet opvullen; de lyder moet de allerstrengste levensregel, en zyn ligchaam en geeft in de grootste kalmte en rust onderhouden: de geneesmiddelen moeten ingerigt zyn om rust en verligting te wege te brengen, de koortfge hitte te stillen, open lyf te houden, en, zoo 't noodzaaklyk is, (gelyk 't doorgaans zyn moet) de verrotting te wederstaan. Al 't overige moet men aan de natuur overlaten, welke door den Schepper met zoodanige vermogens voorzien is, dat zy zomtyds, zelfs in deze jammerlyke gevallen, verbazende uitwerksfels voortbrengt.

Dit is de zaaklyke inhoud der beste praktyk, en leerwyze in deze omftandigheden, en dewelke fomtyds met eenen gelukkigen uitflag word in 't werk gesteld, doch de Heelmeeſter die weinig gelegenheid heeft om foortgelyke gevallen te zien en waartenemen, moet onderricht worden hoe weinig reden 'er is om eenen gelukkigen uitflag te hopen of te voorzeggen.

Men loopt meer gevaar van berisping door eene onbedagtzame voorzegging, dan door eenen gelukkigen uitflag wanneer deze gepastelyk en met oordeel voorspeld word; en indien iemand zyn oordeel over dit, en sommige andere hachlyke gebreken, alleenlyk uit de boeken moest vellen, zoude hy weinig van dat ongemak en die te leurstellingen verwagten, welke hy zeer zeker in de praktyk zal ontmoeten.

De Schryvers zyn in 't gemeen te zeer geneegen om hunne gelukkige uitkomsten alleen op te geven, en te zeer gezet om gevallen te verhalen,

len, waar in men groote gedeeltens van darmen afgesneden, en de vereifchte *operatien* met groote behendigheid in 't werk gefteld heeft, en waar in de uitflag gelukkig geweest is; en zy alle geven ons hier van voorbeelden, 't zy uit hunne eige praktyk, of uit die van anderen, of misfchien ook fomtyds uit hunne verbeelding; waar door de jonge lezer in zyne verwagting te vuurig gemaakt word.

Dat deze buitengewone gelukkige uitkomsten fomtyds plaats hebben, is buiten allen twyfel; en het is eens yders pligt het zelfde door alle mooglyke middelen te bedoelen; doch de onervare Heelmeester behoorde insgelyks onderrigt te worden hoe veele 'er omkomen tegen één die herstelt en geneeft, en hoe veele gelukkige omftandigheden 'er, te gelyk met al zyn moeite en vlyt, moeten famenloopen, om in deze jammerlyke gevallen, eenen goeden uitflag voort te brengen. Zonder deze omzigtigheid zullen hem zeer verdrietige te leurstellingen in de praktyk voorkomen, en dikwils bedrogen geweest zynde, wanneer hy naar zyn gedagten te regt eenen gelukkigen uitflag verwagten konde, zal hy fomtyds wederom dezen uitflag zoo zeer onverwagt ontmoeten, dat de spitsvinnige (*sarcastical*) onderscheiding tuffchen genezingen en ontkomingen hem niet kwalyk gegrond zal toefchynen.

Het gevaar is, om de waarheid te zeggen, zoo groot, en 't uiterfte vermogen der kunst zoo gering, dat men hier zeer gevoeglyk zou kunnen toepaffen, 't geen Japis tegen Æneas ten opzigte van zyne genezing zeide.

Non hæc humanis opibus, non arte magistra

Proveniunt; neq; te Ænea mea dextera Servat:
Major agit Deus.

Z E.

ZEVENDE AFDEELING.

Het gedeelte van den darm of van 't net 't welk de breuk uitmaakt, terwyl het nog frisch en gezond, en door ontsteking of versterking nog niet beledigd is, in den buik gebragt zynde, heeft men altoos, en nu nog niet lang geleden verondersteld, dat wanneer de wederuitzakking van dit gedeelte, door het onmiddelyk aanleggen van eenen breukband belet wierd, 'er geen verder onheil te vreezen was, en dat terwyl de band zynen dienst behoorlyk verrigtte, de lyder zich dan daar door buiten gevaar bevond. Doch sommige der Fransche Schryveren hebben, eenige weinige jaren geleden, aange-toont, dat de breukzak zoo los en onvereenigt kan zyn met de zaadstreng, dat men deze zak, wyl ze een stuk darms in zich bevat, 't welk door den hals der gemelde zak gekneld en verstropt word, in den buik kan te rug brengen; en zy hebben hier van voorbeelden of waarnemingen opgegeven, of ten minste zulke die hen als zoodanige zyn voorgekomen.

Le dran zegt ons, dat in een' dezer gevallen de breuk met eenige moeite werd ingebragt, doch dat de toevallen niettemin aanhoudende, de lyder overleed; en dat hy, na de opening van 't doode ligchaam, bevond dat de breukzak, dewelke een aanmerklyk gedeelte darms in zich bevatte, in den buik te rug gebragt was; en dat de verstropping die 'er door den hals des breukzaks gemaakt werd, zoodanig knelde, dat hy den darm niet konde ontwikkelen zonder de knelling door te snyden; zie hier zyn eigene woorden.

„ Nous trouvames dans le ventre le sac herniaire, qui avoit trois pouces de profondeur,
„ sur

„ sur huit pouces de circonference; & dans ce
 „ sac étoit encore enfermée une demie aulne de
 „ l'intestin jejunum. Tenant le sac a pleine
 „ main, je voulus en faire sortir l'intestin, en
 „ le tirant par l'un des bouts; mais la chose me
 „ fut impossible, tant l'entrée du sac étoit res-
 „ ferrée, & je n'en vins a bout qu'en dilatant
 „ cette entrée avec les ciseaux". &c.

In de aantekeningen van *de la Faye* op *Dionis*, kan men insgelyks een ander voorbeeld van een voortgelyk geval, vinden, of ten minste dat voor zoodanig opgenomen werd.

Ik heb reeds myn gevoelen aangaande de mooglykheid om de breukzak, na dat hy eenen aanmerklyken tyd is uitgeweeft, weder in den buik te rug te brengen, gezegd; ik heb nooit, nog in levenden, nog in dooden, eenige reden ter wereld gezien om deze inbrenging mooglyk te veronderstellen; de zegswyzen van deze Heeren zyn echter zeer stellig, en ik moet den lezer daar over zoo goed als hy kan laten oordeelen.

Men verondersteld dat de engheid van den hals des breukzaks door de drukking van de pop des breukbands, dewelke de lyder draagt om 't uitzakken der deelen te beletten, voortgebracht worde. Dit gedeelte der veronderstelling is waarschynlyk, doch men moet tevens begrypen dat deze zelfde drukking de buitenzyde van de breukzak, met het omringende vetvlies byna noodwendig moet doen aankleven en samengroeijen; en veronderstelden wy dat de zak zich voor 't overige geheel los en onvereenigd bevond, (iet 't welk ik moet bekennen nooit gezien te hebben) dan zoude echter dit alleen deszelfs te rug keering in den buik voor altoos beletten.

Men geeft het, wel is waar, als eene omstandigheid op welke niet dikwils voorkomt, het geen voor 't menschedom zeer gelukkig is; vermits het nog kan voorzien nog voorgekomen, en 't gevaar der breuken daar door aanmerklyk zou vergroot worden.

Men zegt, dat men door zorgvuldig te letten op wat wyze een breuk ingaat, zou kunnen onderscheiden of de zak tevens te rug keert of niet; dat men als hy ingaat een hard ligchaam onder de vinger zal voelen doorgaan, en dat de darm in zyne te rugkeering door de opening van den buik dat borrelend geluid niet zal voortbrengen; 't welk hy doorgaans doet wanneer de breukzak niet te gelyk in den buik te rug keerd. Dit kenmerk in plaats van 't ingaan van den zak aan te wyzen, vind men in tegendeel byna altoos tegenwoordig, wanneer 'er een gedeelte van 't net, 't welk veel gedrukt geweeft is, met den darm te gelyk ingaat; en dus kan men zich op dit kenmerk, hoe vernuftig het zelve den beschouwenden ook schynen moge, in de praktyk geenszins verlaten.

Doch veronderstellende dat wy eenige klare en ontwyfelbare kenmerken hadden, door welken wy altoos konden weten wanneer zulks het geval was, dan zie ik nog niet wat voordeel wy hier uit trekken zouden; de darm moet immers ingebracht worden alvorens wy hier van kundschap kunnen verkrygen; en indien wy, in plaats der zoo evengemelde onzekere en bedrieglyke teekenen, de klaarste en voldoende kenmerken hadden van 't geene men enkelyk vermoed, zoo hebben wy echter geen ander middel dan eene onzekere langwylige en pynlyke *operatie*, welke naar myn gedagten zoo weinige Heelmeefters in

deze omftandigheden zouden verkiezen te verrichten , als 'er zich lyders aan zouden willen onderwerpen.

Ik noem de teekenen of kenmerken welke deze Schryvers ons hebben opgegeven , twyfelagtig en bedrieglyk , dewyl zy de oorzaak waar aan men dezelve moet toefchryven , of waar uit zy ontstaan , geenszins met eenige zekerheid aanwyzzen ; want de ontfteking die 'er in den darm , om dat hy eenigen tyd gekneld geweest is , word voortgebragt , zal fomtyds , na dat hy in den buik te rug gebragt is , alle deze tekenen of kenmerken voortbrengen ; doch geene heekkundige *operatie* kan dezelve verligten of wegnemen.

Ik zie derhalven niet wat nut wy in de gewoone darmbreuken die met de hand ingebracht worden , uit deze veronderftelde ontdekking' kunnen rapen ; en wanneer de *operatie* met het mes noodzaaklyk word , dan kan zulks van geen belang ter wereld voor ons zyn ; want verricht men de *operatie* behoorlyk , dan fnyd men de breukzak in zyn gansche lengte open , alvorens het mes de pees der buikspier bereikt ; en des kan men den darm nooit inbrengen zoo lang die door eenige toeknypping van den zak wederhouden word.

Men heeft , wel is waar , tot het tydftip dezer ontdekking' gezegt , dat de verftropping van de pees der buikspier , en de aangroeiing der in de breuk bevatte deelen met de zyden des breukzaks , de eenigfte bekende redenen waren waarom de breuken fomtyds niet konden ingebragt worden ; en dat indien men , wanneer zulk een geval voorkwam , de pees der buikspier alleenlyk doorsneed , en de breukzak ongeopend in den buik te rug bragt , de lyder als dan niettegenftaande al
't geen

't geen 'er verricht was, konde omkomen. Doch hier op kan ik alleenlyk antwoorden, dat de verstopping die enklyk door de breukzak gemaakt word, geenszins eene onbekende zaak is, maar een der voorname redenen waarom alle oordeelkundige Schryvers en Heelmeeesters het doorsnyden van dezen zak altoos hebben aangeraden; en word dit behoorlyk ter uitvoer gebragt, dan zullen 'er zoodanige gevolgen niet uit voortvloeijen, al was zelf de breukzak ('t geen ik nooit gezien heb) bekwaam om weder in den buik te rug gevoert te worden.

A G T S T E A F D E E L I N G.

De breuken welken door de openingen der schuinsche buikspieren in de vrouwen te voorschyn komen, zyn aan dezelfde toevallen onderworpen, en vereischen omtrent dezelfde behandeling als de lieschbreuken der mannen; ook kunnen ze, wanneer ze in den beginne niet kwalik behandeld of verzuimd zyn, even als de andere, doorgaans volkomen of *radicaal* genezen worden; zy hebben ook soortgelyke breukbanden noodig, en zy vereischen dezelfde omzigtigheden ten opzichte van het dragen derzelven.

Het losse weeffsel van 't vetvlies 't welk de zaadvaten omringt, en de slapheid van 't *scrotum* zyn oorzaak dat het gezwel der breuken in de mannen veel grooter is, als het in de vrouwen zyn kan; in deze laatste kan het ook zoo laag niet nederzakken als het doorgaans doet in de eersten, om redenen die men ligtlyk begrypt.

De vrouwelyke breuk verschyznde, heeft omtrent dezelfde gedaante als de lieschbreuk der mannen; en word 'er een grooter gedeelte van

den darm of van 't net uitgedrongen, dan 'er zich gevoeglyk in de liefch kan ophouden, dan zakt het zelve in een van de lippen der scheede neder, en maakt daar eene zwelling die fomtyds van eene aanmerklyke grootte is.

Is deze breuk gemaklyk in te brengen, dan veroorzaakt hy, zoo wel als die der mannen, weinig pyn, en gaat gemeenlyk in 't naar bed gaan, of in 't agter overleggen van zelfs in den buik te rug: word hy door de peesagtige opening der buikspier gekneld of verftropt, en des bezwaarlyk of onmooglyk in te brengen, dan gaat hy met dezelfde toevallen, als de verftropte breuken in de mannen, gepaart, en vereifcht dezelfde algemeene behandeling, namentlyk, aderlaten, klyfteren, buikopenende middelen, warme baden, &c. en (deze niet gelukkende) de heilkundige *operatie*, door welke de breukzak opengelegt, en de knelling door de pees veroorzaakt, opengefneden word.

Het celagtig vlies 't welk de zaadvaten omringt, word in den mannen nevens de breukzak door uitzetting gewoonlyk zoo verdikt, dat 'er eenige tyd noodig is om dezelve door te fnyden, waar door het al te haaftig openen van den zak word voorgekomen; doch in de vrouwen moet men zich herinneren dat de breukzak onmiddelyk onder 't vetvlies legt, en dat hy uit hoofde van de daar in bevatte deelen, met zeer veel omzigtigheid moet doorgesneden worden; ook heb ik waargenomen dat het vogt in de breukzak der vrouwen bevat, gemeenlyk minder is als dat 't welk in die der mannen gevonden word.

Het gedeelte darms 't welk in de liefchbreuk der vrouwen gekneld of verftropt word, is fomtyds zoo klein dat het niet dan een zeer geringe
zwel-

zwellings voortbrengt, 't welk maakt dat het, de breuk versch zynde, in zedige vrouwen dikwils niet ontdekt word als de oorzaak te zyn der toevallen die het veroorzaakt; en gaat de darm, alvorens hy in zyn weeffel beledigt is, toevalliglyk naar binnen, dan houd men dit ongemak voor kolyk; en word hy door verfterving doodlyk, dan neemt men 't voor een *passio iliaca* of *miserere mei*. De middelen welke men in een of in beiden deze ongemakken te werk fteld, niet van dien aart zynde dat zy in 't gemeen zonder de byftand van des Heelmeefters hand, de te rugkeering van den uitgedrongen darm kunnen te wege brengen, zoo is 'er meenig dierbaar leven verloren gegaan, om dat men de wezenlyke oorzaken der toevallen niet kende. Yder toeval, (de zwelling uitgezondert) 't welk een verftropte breuk verzeld, kan met een *passio iliaca* gepaart gaan; namentlyk, een' ontfteking en belette werking van 't darmkanaal zullen, 't zy dezelve uit de knelling van de pees der buikfpier, of uit eene krampagtige fam'entrekking van de fpieragtige vezelen van dit kanaal, voortkomen, met het zelfde foort van toevallen verzeld zyn; doch fchoon de geneesmiddelen in beiden gevallen even eens zyn, zoo vereifcht echter het eerfte tevens de hand van den Heelmeefter om 't ftuk van den darm in den buik te rug te brengen, wyl anders al 't overige volftrekt vrugteloos zyn zal; indien dit verzuimd word, dan zal het geval in 't gemeen noodlottig eindigen, en fchoon dit nadeel aan een' andere oorzaak toegefchreven, en als iet waar voor geene middelen zyn veronderfteld word, zoo is 't niettemin zeer zeker dat eene in tyds angewende hulp doorgaans zoodanige kwade gevol-

gen zou voorkomen. Het is derhalven de pligt van yder geneeskundigen, die by vrouwen met voortgelyke ongemakken worstelende, gehaald word, hier op zeer te letten, en nimmer te verzuimen, wanneer de toevallen sterk toeneemen, te onderzoeken of 'er niet eenige zwelling in de liefsch, den buik, of de schaamdeelen is, en als 'er zich zoodanig eene bevind, aanstonds, alvorens hy verder gaat, of iet meer van dien tyd welke in alle deze gevallen zoo dierbaar is, laat verloren gaan, den aart en natuur van dit gezwel te doen naspeuren.

In 't geval van een Kolykpyn, is of de pyn omtrent de navel, of ze is over den ganschen buik verspreid; de pyn welke uit eene verstop-te breuk ontstaat, is insgelyks doorgaans over den ganschen buik, maar ze is altoos byzonderlyk hevig in de liefsch, welk gedeelte ook opmerklyk gevoelig is op 't aanraken. De spanning van den buik, en 't braken in een *passio iliaca*, zyn in 't gemeen de eerste, of ten minste zeer vroeg aankomende toevallen; daar zy in tegendeel in breuken gemeenlyk niet dan na verloop van eenigen tyd te voorschyn komen. Misschien zoude men eenige andere ligte onderscheidingen tus-schen de oogschynlyk met elkanderen gelykende toevallen der beiden gebreken, kunnen maken, doch de beste en onfeilbaarste wyze om den wezenlyken staat van 't geval te kennen, en gevolglyk wat 'er moet in 't werk gesteld worden, is de deelen waar men zulk een gezwel kan verwagten, te doen onderzoeken; deze handelwys zal alle twyfeling benemen, en den Heelmeester 't genoegens verschaffen van bewust te zyn, dat hoedanig de gevolgen ook wezen mogen, hy eene verstandige en waarschyntyke handelwys in 't

in 't werk gesteld heeft om zynen lyder te genezen.

NEGENSE AFDEELING.

De *Hernia femoralis* of dyebreuk, ontfangt zyne benaming uit de plaats die dezelve beslaat, vermits het gezwel dat dezelve veroorzaakt, in het opperste en voorste gedeelte der dye te voorschyn komt.

Om de natuur en gesteldheid eenes dyebreuks wel te begrypen, is 't noodzaaklyk te letten op 't ontleedkundige samenstel en de gesteldheid van de *musculus obliquus externus abdominis*. Al wie dit doet, zal bevinden dat het gedeelte van deze spier 't welk van de *spina* van 't darmbeen, schuinschelyk benedenwaarts naar de *symphysis* van 't schaambeen gaat, omgekeerd en als 't ware binnenwaarts gevouwen is. Deze zoo ingevouwene kant, word door sommige het *ligamentum Poupartii*, en door anderen 't *ligamentum Fallopii* genoemd, even als of zulks een byzonder en onderscheide deel was, daar het wezenlyk niet anders is als de onderste rand van de pees der buitenste schuinsche buikspier. Deze pees is in de gansche ruimte die 'er tusschen zyne beide inplantingen gevonden word, los en met het ondergelegene been niet vereenigt; en de gansche holte welke 'er door de gedaante van 't darmbeen tusschen de inplanting van den band of pees met dit been aan de eene zyde, en deszelfs vasthegting met het schaambeen aan de andere zyde, gemaakt word, is met het celagtig vlies, met vet en klieren opgevuld, welke deelen wederom overdekt en in hunne plaats gehouden worden door een fyn en peesagtig uitbreid-

fel, 't welk gemeenschap heeft met de *obliquus externus abdominis*, en de *fascia lata* der dye.

Onder dezen band of pees, gaan de deelen die een dyebreuk samenstellen door, en brengen een gezwel voort aan 't opperste en voorste gedeelte der dye. De zak van deze breuk word doorgaans beschreven als of dezelve over de *vena* on *arteria cruralis*, dewelke men zegt dat 'er onmiddelyk agter leggen, heenging; doch al wie den staat dezer deelen in een dood ligchaam onderzoekt, zal bevinden dat deze afbeelding niet natuurlyk is: de breuk daalt neder langs de eene zyde van deze bloedvaten, wat nader aan 't schaambeen; en de breukzak, wanneer hy niet grootlyks is uitgezet, legt tusschen de groote bloevaten der dye, en het laastgenoemde been, waar op hy rust.

De Dyebreuk is niet zoo zeer aan knelling' of verstropping' onderworpen als de liefchbreuk, om dat de darm een grooter ruimte om te beslaan voor zich open vind; doch gebeurd zulk eene verstropping, dan komen de toevallen zoo naauwkeurig overeen met die van een geknelde liefchbreuk, dat het geheel onnoodig is dezelve hier ter plaatse te herhalen. De wyze om de breuk met de hand in te brengen, en de behandeling van den lyder, wanneer 'er zich eenige moeilykheid opdoet, komen insgelyks volkomen overeen, uitgezondert dat in de liefchbreuk het uitgezakte deel schuinshelyk naar 't darmbeen moet gedrukt worden, en in de dyebreuk deze drukking regtstreeks opwaards, of een weinig naar de schaamdeelen moet geschieden.

Is de dyebreuk met de hand niet in te brengen, dan word hy, gelyk de liefchbreuk, het voorwerp eener heilkundige *operatie*, door welke

ke de breukzak opengesneden, de knelling weggenomen, en de uitgezakte deelen in den buik te rug gebragt worden.

De huid en 't vetvlies in de gansche lengte van 't gezwel doorgesneden hebbende, zal men onder deze deelen aanstonds het peesagtig uitgebreidfel der *fascia lata*, en onmiddelyk onder dit de breukzak gewaar worden; wanneer men deze deelen met voorzigtigheid geopend, en het gedeelte van den darm daar door ontbloot heeft, dan is het der moeite waardig te beproeven of men denzelven niet zonder de pees te verwyden kan inbrengen, dewyl 'er eene merklyke ruimte tusschen 't darmbeen en 't schaambeen is om zulks te doen gelukken, en ook om dat het doorsnyden van de pees, in dit soort van breuk, niet altoos zoo veiliglyk kan ter uitvoer gebragt worden. Men weet dat hier twee deelen van belang gelegen zyn, welke zich maar weinig buiten bereik van 't mes bevinden, en welkers kwetzing de Heelmeester gaarne zoude vermyden, te weten de *Arteria epigastrica*, en de *faniculus spermaticorum*. Indien men de insnyding van 't *ligamentum* regtstreeks opwaards verricht, dan zal men de zaadstreng zekerlyk afsnyden, en indien men, om dit te vermyden, het mes schuin-schelyk naar 't darmbeen voert, dan zal de *arteria epigastrica* het zelfde noodlot ondergaan; en inderdaad, in wat gedeelte men ook de insnyding make, men loopt altoos, wanneer dezelve maar eenige lengte heeft, groot gevaar om een der zoo evengenoemde deelen te kwetsen, zoo als yder moet gewaar worden die dezelve *in situ naturali* wil beschouwen, mits hy de drukking en uitzetting die 'er door den

breukzak gemaakt word, behoorlyk in aanmerking neme.

De zaadstreng is van deze twee deelen dat geen waar op men 't meest moet acht geven, vermits door deszelfs afsnyding de *testiculus* van die zyde onbruikbaar en nutteloos zou gemaakt worden. Wanneer men de slagader kwetst, moet men dezelve met een naald en draad onderscheppen, doch zulks is niet zoo gemaklyk te doen als voor te schryven; de *arteria epigastrica* is in veelen menschen byna zoo groot als de kleinere *cubitalis*; zy komt onmiddelyk uit den stam der *arteria cruralis*, en legt by zyn oorsprong in een bed van vet en vetvlies; de bloedstorting zal derhalven vry hevig, en 't onderscheppen met de naald moeilyk, en uit hoofde van de nabyheid der groote dyevaten gevaarlyk zyn: de onderschepping kan buiten twyffel gelukkig uitgevoerd worden, doch dewyl dezelve noodwendig met veel moeilykheids en eenig gevaar verzeld gaat, zoo is 't veel beter de kwetzing des slagaders te vermyden, 't welk naar myn gedagten byna altoos geschieden kan, wanneer men zich de groote ruimte die zich tusschen 't darmbeen en 't schaambeentje bevind, herinnert, en dat deze ruimte voornamenlyk door vet en 't vetvlies word opgevuld; is nu de doorsnyding van 't *ligamentum fallopii* volstrekt noodzaaklyk, laat dan de Heelmeester zorgvuldig opletten dat de punt van het stompe mesje binnen de top van zyn vinger blyft, denwelken hy styf tegen, en even agter, den rand van deze pees houd, en de insnyding zoo klein maken als de noodzaaklykheid gedoogd: de kromme schaaren en 't gewoone werktuig 't welk men tot deze *operatie* gebruikt, is in dit geval byzonderlyk gevaarlyk en onvoeglyk.

TIEN.

TIENDE AFDEELING.

VAN DE AANGEBOOREN BREUK.

(Hernia congenita.)

De *Hernia congenita*, zoo als dezelve nu genoemd word, is die byzondere foort van breuk, waar in het gedeelte van den darm of van 't net, welken 't gezwel veroorzaken, in plaats van enkelyk in de breukzak (gelyk in de gemeene breuken) in aanraking met den blooten *testiculus* gevonden worden; zynde de zak die deze deelen bevat door de *tunica vaginalis testis* gevormd.

De wyze op welke een gemeene breukzak gemaakt word, is reeds in een vorige afdeeling beschreven, namentlyk door het uitdringen of voortstuwen van een gedeelte van 't *peritoneum* door de opening van de pees der buitenste schuin- fche buikspier, welk dusdanig voortgestuwde gedeelte een stuk van den darm, of van 't net, of van beiden in zich bevat. Een breukzak op deze wyze voortgebragt, heeft altoos gemeenschap met de holligheid van den buik, doch nimmer met die van de *tunica vaginalis testis*. Hy gaat neder langs het voorste gedeelte der zaadstreng, zoodanig dat deze laatste zich agter denzelven bevind, en, wanneer hy opengesneden word, vind men 'er niet anders in als een gedeelte van den darm of van 't net, en eene geringe hoeveelheid vogts. De zak van een *Hernia congenita* word daarentegen door de *tunica vaginalis* zelve gemaakt, en bevat altoos, wat 'er ook anders in mag gevonden worden, den *testiculus* in zich, dewelke alleenlyk door zyn eigen rok,

rok, gemeenlyk de *tunica albuginea* genoemd, bedekt is.

De wyze op welke dit word voortgebragt, de oorsprongklyke legging der ballen in de vrugt, derzelver nederzakking, en uitdringing uit de holligheid van den buik, en de vorming van de *tunica vaginalis testis*, heb ik in een' andere verhandeling zoo wydlopig beschreven, dat ik 'er hier ter plaatse, alleenlyk een kort en beknopt verslag van geven zal.

Die zak welke geschikt is om in 't vervolg de *tunica vaginalis testis* uit te maken, is een oorsprongklyk gevormd deel, 't welk in de liefch legt, onder de huid en 't vetvlies, en een opening heeft die altoos open is naar de holligheid des buiks in de vrugt. De *testiculus* zakt door deze opening, ter behoorlyker tyd, eerst in de liefch, en daar na doorgaans in 't *scrotum* neder, en wanneer dezelve eenigen tyd hier geweest is, word de opening van den buik gemeenlyk gesloten en vernietigd. Door de fluiting van dezen doorgang is 'er een zak of koker gemaakt, welke de *testiculus*, alleenlyk met zyne *tunica albuginea* bekleed, in zich bevat, en welke zak naderhand nooit weder eenige gemeenschap heeft met de opening in de holligheid van den buik.

De tyd op welken de ballen uit den buik nederzakken, is, zoo als ik meenigmaal ondervonden heb, zeer onzeker; en zoo ook is de volstrekte fluiting van den *sacculus*. In sommige komen zy uit voor de geboorte, in sommige onmiddelyk na dezelve, en in anderen niet voor eenigen tyd naderhand. In sommige blyven zy altoos in den buik besloten, en in anderen zakken zy in de liefch of 't *scrotum*, op verschillende, en somtyds zeer afgelegene tyden. In één woord,

woord, het oogmerk der natuure, en hare werking is in 't algemeen regelmatig en eenvoudig, doch zy brengt zulks ter uitvoer op verschillende tydftippen, in verschillende menschen, en fomtyds word zulks, gelyk de meeste andere gedeeltens van het dierlyk huishouden, door toeval, of wanfchapeheid der deelen gansche-lyk belet en verhinderd.

Het indringen van een stuk darms, of van 't net, in de opening van de *tunica vaginalis* is een van deze toevallen. De fluiting van den doorgang, word door 't uitzakken van een dezer deelen verhindert, en daar door een breukzak van een byzonder foort voortgebragt. Deze zak wezenlyk de *tunica vaginalis testis* zynde, moet hy den darm, 't net, of wat ook de breuk uitmake, en den *testiculus*, indien hy uit den buik gezakt is, in onmiddelyke aanraking met elkan-deren in zich bevatten.

Dit is de *hernia congenita*; een gebrek 't welk geenszins ongemeen, maar nu eerst eenige we- nige jaren geleden ontdekt is.

Wanneer 'er een breuk in eerstgeboorne en jonge kinderen te voorschyn komt, zoo is 't altoos waarschynlyk dat dezelve van dit soort zy; doch in volwassnen is 'er geen reden om dezelve als zoodanig te veronderstellen, dan wanneer men weet dat de lyder daar mede van zyne kindsheid af is aangetast geweest; 'er is geen uitwendig teken of kenmerk door welken men dit soort van breuk met zekerheid kan onderscheiden van een breuk die in een gemeene breukzak besloten is; nog zou het ook, al konde zulks geschieden, van eenig wezenlyk nut zyn in de praktyk.

Is de breuk in te brengen, dan moet men ze, gelyk alle andere soorten van breuken, aanstonds her-

herstellen, en door een gepasten breukband bestendig tragten in te houden; en gaat dezelve met toevallen van knelling verzeld, dan vereischt ze dezelfde heilkundige hulp als de gemeene breuk.

In zeer jonge kinderen, zyn 'er eenige omstandigheden betrekkelyk tot dit soort van breuk, welke der oplettinge wel waardig zyn, wyl zy voor den lyder van groot belang wezen kunnen.

Een stuk darms, of van 't net, kan vry laag in den zak nederdaalen, terwyl de *testiculus* zich nog in de liesch, of even binnen den buik bevind; beide welke omstandigheden ik gezien heb. In dit geval, zou het aanleggen van een' breukband zeer oneigen, en ten uitersten nadeelig zyn; want in het laatste, zal de band het nederzakken van den *testiculus* uit den buik in 't *scrotum* beletten; en in 't eerste moet hy denzelven noodwendig kneuzen en beledigen, een groot gedeelte onnoodige pyn veroorzaken, en kan geen wezenlyk nut te wege brengen. Zoodanig een band moet derhalven in een kind nooit aangelegt worden, ten zy men de *testiculus*, na dat de darm of 't net in den buik is te rug gebragt, klaar en onderscheidenlyk in 't *scrotum* kan voelen; en wanneer dezelve zoodanig kan gevoeld worden, dan kan men de breukband nooit spoedig genoeg aanleggen.

Dewyl dit soort van breuk, zoo veel aan verstoppinge, met alle deszelfs gevolgen, onderworpen is, als die welke in een gemeene breukzak besloten zyn, en des mede de heilkundige operatie kan behoeven, zoo is 't der moeite waardig dat den Heelmeeester bewust zy, dat een verouderde, doch oorsprongklyk aangebooren breuk (*hernia congenita*) aan een verstopping door den

zak

zak zelven gemaakt, onafhangelijk van de pees der buikspier, en van die welke de gezegde pees veroorzaakt, onderworpen is. Of dit uit de zwaarte van den *testiculus* die zich op den bodem van den zak bevind, en uit de pogingen welke de natuur oeffent om 't opperste gedeelte van de *tunica vaginalis* te sluiten, of uit eenige andere oorzaak voortkome, zal ik niet op my nemen te bepalen, doch de zaak zelve heb ik meenigmaal in dooden en levendigen waargenomen. Ik heb een verftropping, door de zak van een dezer breuken gemaakt, alle de nadeelige toevallen zien voortbrengen die de heilkundige *operatie* vereifchen; en ik heb twee verfchillende verftroppingen, op omtrent een duim afftands van elkanderen, in het doode lighaam van een jongeling van 14 jaren gevonden, een van welken de darm zoo naauw knelde, dat ik denzelve niet zonder den zak door te fnyden, konde ontwikkelen.

Ik heb ook in dit foort van breuk meenigvuldiger famenbakkingen en aangroeijingen der deelen met elkanderen gevonden als in een gemeene breuk; doch 'er is een foort van aangroeijing, dewelke men fomtyds in een *hernia congenita* ontmoet, maar die nooit in een gemeene breuk kan gevonden worden, en dewelke alle de behendigheid van den Heelmeeftter, kan vereifchen, om dezelve af te fcheiden en los te maken; ik meen de aangroeijing van den darm, met den *testiculus*, waar van ik meer dan eens zeer veel moeite heb ondervonden.

Wanneer een gemeene breukzak opengefneiden, en de darm en 't net ingebragt zyn, zoo is 'er niets meer te doen dat eene byzondere oplettenheid van den Heelmeeftter vereifcht; doch
door

door het opensnyden van de breukzak in een *hernia congenita* word de *testiculus* blootgemaakt, dewelke, na dat de deelen de breuk samenstellende, ingebracht zyn, zeer veel oplettenheids, en zachte behandeling zal vereifchen, zoo dikwils men het verband vernieuwt, vermits dit een zeer prikkelbaar deel is, zeer vatbaar voor pyn en ontsteking &c.

Indien 'er eene groote hoeveelheid vogts in de breukzak van een *hernia congenita* verzameld, en de ingang van dezen zak uit den buik door vereeniging of samengroeijing ganschelyk gefloten is, (een geval 't welk ik tweemalen gezien heb) dan kan men door de gespannenheid van 't gezwel, de moeilykheid om den *testiculus* te onderscheiden, en de schommeling van 't vogt, bedrogen worden, en dit gebrek voor een gemeene *hydrocele* opnemen; en indien men zonder op andere omftandigheden te letten, zich alleenlyk op 't gevoel en de uiterlyke gedaante van het *scrotum* verlatende, haastiglyk eene opening in 't gezwel maakt, dan kan men zeer veel moeite en ongemak en misschien doodelyk nadeel te wege brengen.

Ingevolge myne ondervinding, heb ik reden te gelooven, dat de breukzak van een *hernia congenita* zelden, zoo ooit, tot dien trap word uitgezet als men het in een gemeene breukzak dikwils ziet: deze zak behoud ook gemeenlyk, (om dat dezelve minder uitgezet, en meer bepaald word door het opperste gedeelte van de zaadstreng) een peerswyze gedaante, en hy is ook, om dezelfde reden, doorgaans dunner, en vereifcht derhalven meer oplettenheid en behendigheid in den Heelmeeftter wanneer hy genoodzaakt is denzelven te openen. Hier by kan men naar myn
ge-

gedagten, nog voegen dat de gemeene breuken, of die welke in een gemeene breukzak besloten zyn, doorgaans trapsgewyze voortgebragt worden, te weten, dat zy eerst in de liesch, en vervolgens zagtjes aan in 't *scrotum* nederdaalen; daar in tegendeel in de *hernia congenita*, de lyder zich zelden, zoo ooit, kan herinneren dat het gezwel alleenlyk in de liesch geweest is.

ELFDE AFDEELING.

VAN DE NAVELBREUK.

(*Exomphalos.*)

De *Exomphalos* of navelbreuk word dus genoemd om de plaats welke dezelve beslaat, en bevat gemeenlyk, gelyk de andere breuken, een stuk van den darm of van 't net, of van beiden in zich. In verouderde navelbreuken vind men somtyds eene verbazende hoeveelheid van 't net.

De Heer *Ranby* zegt, dat hy in een dezer breuken twee en een half el darms, nevens een derde gedeelte van de maag gevonden heeft, en dat alle deze deelen met elkanderen waren vastgegroeit.

De Heeren *Gay* en *Nourse* hebben de lever in de breukzak van een navelbreuk gezien; en *Bohnus* getuigt het zelfde te hebben waargenomen.

Doch hoedanig ook de in de breuk beslotene deelen zyn mogen, zy zyn van den oorsprong af door een breukzak omkleed, welke door de uitdringing van 't *peritoneum* voortgebragt word.

In versche en in kleine breuken is deze zak zeer zichtbaar; doch in verouderde en groote breuken is dezelve doorgaans omtrent de knoop

van de navel, door de drukking en de zwaarte der ingeslotene deelen, doorboord en geberften; deze zak is ook niet altoos te onderscheiden, 't geen de reden is waarom sommige getwyffeld hebben of dit soort van breuk een breukzak had, of niet.

De kinderen zyn aan dit gebrek, eenigermate door de afscheiding van de navelstreng, zeer onderworpen; doch het zelve verdwynt gemeenlyk wanneer zy kragten verkrygen, of het word gemaklyk door een gepasten breukband genezen. Het is van meer belang dit gebrek in de meisjes als in de jongetjes te genezen, om het wederkomen dezer breuk wanneer zy volwassen, en zwanger geworden zyn, zoo veel als mooglyk te beletten; want in dezen laatsten staat gebeurd zulks dikwils, door de al te groote uitzetting van den buik, of door eene onverhoedsche beweging als de deelen zeer gespannen zyn. Gedurende de zwangerheid is deze breuk dikwils zeer lastig, doch na de verlossing gaan gemeenlyk de deelen, wanneer zy niet met elkanderen zyn vastgegroeit, weder in den buik te rug, alwaar zy door een gepasten breukband in derzelver plaats kunnen gehouden worden.

Indien zulk een breukband altoos by tyds aangelegt, en bestendig gedragen wierd, dan zou men in 't algemeen dit ongemak binnen de behoorlyke palen kunnen houden, en sommige van de yslyke gevolgen, welke daar mede zoo dikwils verzeld gaan, kunnen voorkomen. Een vrouw, welke maar het geringste van dit gebrek heeft, en die uit hoofde van haar jaren of levensstand, reden heeft om in 't vervolg nog kinderen te verwagten, moet byzonderlyk oplettende zyn dit ongemak altoos in te houden.

In

In sommigen dezer breuken is de ingang van de breukzak wyd, en de deelen gemaklyk in den buik te rug te brengen; in anderen is zulks wederom moeilyk, en in eenigen volstrekt onmoglyk. Van dit laatste soort, zyn 'er veele, jaren lang in een gepasten schortband, met weinig of geen ongemak gedragen. Wanneer het gezwel groot, en de lyder reeds verre in jaren gevorderd is, dan zyn zy welke met dit gebrek worstelen, in 't gemeen aan kolyken en aan den loop, en indien het darmkanaal maar eenigermate verstoppt is, aan zeer lastige brakingen onderworpen. (a) Het betaamt derhalven zoodanigen lyderen vlytig te zorgen dat dit kanaal zoo zuiver en open gehouden word als mooglyk is, en niets te eeten nog te drinken dat in het zelve eenige wanorder of ontsteltenis zou kunnen voortbrengen.

De genezing, zoo als dezelve door de Schryvers voorgesteld word, is of volkomen of onvolkomen.

Celsus, Paulus Aegineta, Albucasis, Aquapendente, Guido, Severinus, Rolandus, en andere maken gewag van eene radicale of volkomen genezing door de binding; *Fabricius ab Aquapendente* steld voor, "aut medicamentis aut ferro umbilicum adurere;" doch na dat hy beide de handelwyzen beschreven heeft, zoo maakt hy, ten opzigte van de jaren, het gestel, de grootte van 't gezwel, de tyd van 't jaar, &c. zoodanige bepalingen dat het byna op een verbod van dezelve in 't werk te stellen uitkomt; en het is te wenschen dat niemand zal ondernemen die te doen herleven.

De

(a) Om welke reden zy ook dikwils verondersteld worden, met een knelling van den darm te zyn aangest, wanneer zulks wezenlyk geen plaats heeft.

De wyzen door binding zyn tweederlei; in de eene, word de huid het gezwel bedekkende met den vinger en duim, of met een klein haakje opgeligt om den ondergelegen darm te vermyden, en daar na de *basis* van 't gezwel zoodanig met een draad gebonden, dat het gedeelte 't welk zich onder 't bindfel bevind tot versterking moet overgaan. In de andere manier, word de huid op gelyke wyze opgeligt, en een naald, met een' dubbelen draad voorzien, door de *basis* van 't gezwel gestoken, dewelke onder en boven, of aan weerszyden zoo styf word toegehaald dat 'er het zelfde uitwerksel op volge. Alvorens men de draad styf toetrekt, schryft men voor eene kleine insnyding te maken boven op 't gezwel, die groot genoeg is om 't einde van den voorsten vinger doortelaten, en met dezen den darm of 't net zoodanig neêrtedrukken, dat zy binnen de binding niet kunnen begrepen worden.

De beöoging is in beiden deze handelwyzen de zelfde, te weten door het vernietigen van de verslapte huid, welke de top van 't gezwel bedekt, een lidteeken voorttebrengen, het welk stevig genoeg zy om de uitdringing der deelen in 't vervolg te beletten.

De tegenwerpingen tegen deze handelwyzen zyn zoo klaar en duidelyk, dat het naauwlyks noodig is iet dien aangaande te zeggen; hoewel ik my niet zou verwonderen dezelve in deze ligtgeloovige en kwakzalveragtige eeuw wederom te zien herleven, en in 't werk stellen.

In jonge ligchamen, en kleine breuken, brengt gemeenlyk een breukband eenen behoorlyken tyd gedragen wordende, een volkomen of *radicale* genezing te wege; en in oude lieden, en groote breuken, is 't naauwlyks te veronderstellen.

stellen, dat iemand op iets anders als eene in staathoudende genezing zal denken, om dat het gevaar van eene versterking te veroorzaken zoo groot is.

Doch veronderstel de lyder jong, en het gezwel zoo groot, en in zulk eenen staat, dat het geheel onwaarschynlyk is een breukband iets meer als eene in staathoudende genezing zal kunnen uitwerken; dat de huid, welke 't gezwel bedekt zoo verflapt is, dat zy zich niet weder kan intrekken, en zich in haren vorigen staat herstellen, en dat wanneer deze huid afgebonden is, het lidteeken zoo stevig zal zyn dat alle verdere uitzakking der in de breuk beflotene deelen in 't vervolg voorgekomen en belet worde; wie zal dan als nog zeggen welke de gevolgen van deze vernietiging van deelen, en deze onrekbaarheid des huids in eenen staat van zwangerheid zyn zullen. Ik maak hier van gewag om dat ik yslyke ongemakken van het bersten van een lidteeken omtrent de navel in een zwangere vrouw heb gezien; schoon het lidteeken het gevolg was van een ettergezwel 't welk men door eene insnyding geopend had, en 't welk men gevolglyk niet kan veronderstellen in grootte of in wederstand, evenredig te zyn, aan een 't welk door de bovengemelde handelwys voortgebracht word.

De navelbreuk vereischt zoo wel als de lieschbreuk de heilkundige *operatie*, zoo dra de deelen met de hand alleen niet kunnen ingebracht worden, en zich dusdanig bekneld vinden, dat zy nadeelige toevallen voortbrengen. Doch schoon ik in de liesch- en zak-breuk heb aangeraden de *operatie* in tyds te verrichten, kan ik echter zulks in deze breuk niet zoo sterk aanprijzen,

dewyl zy zelden met eenen goeden uitflag in 't werk gesteld word, en ik ze niet zou aanwenden dan als een laaft middel. Ik ben, inderdaad, zeer genegen te gelooven, dat de kwade toevallen, welke met deze gevallen verzeld gaan, doorgaans uit ongesteldheden en wanorders van 't darmkanaal voortkomen, en niet zoo dikwils uit eene knelling of toeknyping van den navelring, als men wel verondersteld. Ik zeg niet dat het laatste niet nu en dan gebeurt, dewyl zulks buiten twyfel is; doch men gelooft dikwils dat zulks het geval is, wanneer het geen plaats heeft.

De heilkundige *operatie* noodzaaklyk geworden zynde, moet men de huid en de breukzak dusdanig doorsnyden, dat den darm van zyn knelling bevryd, en de Heelmeester in staat gesteld word, denzelven, gezond en niet aangegroeid zynde, weder in den buik te rug te brengen; doch is hy tot versterving overgegaan, dan moet men het verstorvene gedeelte wegnemen, en de ontlasting der uitwerpselen door de uitwendige wonde tragten heen te leiden; door deze handelwys is 't leven van eenige weinige lyders behouden, indien een' zoodanigen staat leven kan genoemd worden.

TWAALFDE AFDEELING.

VAN DE BUIKBREUK, &c.

(*Hernia ventralis.*)

Deze kan byna in yder punt van 't voorste gedeelte van den buik te voorschyn komen, doch dezelve word doorgaans in of tusschen de regte spieren gevonden.

Het

Het stuk van den darm, &c. is altoos in een breukzak besloten, welke door de uitdringing van 't *peritoneum* gemaakt word. Wanneer deze breuk ingebracht is, dan moet ze door een breukband in zyn plaats gehouden worden, en gaat dezelve met verftropping vergezeld, dan moet men deze verftropping, door geen andere middelen weg te nemen zynde, zorgvuldig doorsnyden.

De *hernia foraminis ovalis* heb ik nooit gezien.

Byna alle de deelen welke in de holligheid des buiks of in het bekken besloten zyn, kunnen door eene verlenging of rekking van derzelver vliezen nederzakken of uitgedrongen worden, en gezwollen voortbrengen aan alle welken men den naam van breuken geeft.

Ruisch verhaalt een bezwangerde baarmoeder buiten de opening van de pees der buikspier gedrongen te hebben waargenomen; en *Hildanus* en *Sennertus* verzekeren het zelfde te hebben gezien. *Ruisch* geeft ook eene waarneming van een geheele milt die geheel en al door de pees der schuinsche buikspier was doorgegaan. En ik zelf heb in een vrouw de eyerneften, na dat zy eenige maanden in de liesch gelegen hadden, door 't mes zien wegnemen.

De pisblaas is insgelyks onderhevig om gelyk de lieschbreuk door de opening in de schuinsche buikspier, of op gelyke wyze als de dyebreuk, onder den band van *Poupartius*, uit zyn plaats gedrongen te worden.

Deze breuk welke niet zeer gemeen is, en zeldzaam voorkomt, heeft zulke klare en duidelyke teekenen en kenmerken als eenige andere.

Bartholinus, *T: Dom: Sala*, *Platerus*, *Bonetus*, *Ruifch*, *Petit*, *Mery*, *Verdier*, &c. maken alle van deze breuk gewag; de laatste zegt in een zyner waarnemingen dat de *urachus*, en de navelflagader van de linkerzyde, nevens de blaas zelve, door de pees in 't *scrotum* gedrongen waren: en in een ander vier steenen gevonden te hebben.

Ruifch geeft ons eene waarneming van een blaasbreuk met een liefchbreuk verzeld, in welken de darm tot verfterving was overgegaan. En de Heer *Petit* zegt in een andere verſcheide ſteenen gevoelt te hebben, die in 't vervolg door den pisweg ontlaſt wierden.

Bartholinus ſpreekt van *T: Dom: Sala*, als de eerſte ontdekker van dit gebrek, en haalt eene waarneming van dien Schryver aan, waar in de lyder alle de teekenen had van een ſteen in de blaas; de ſteen was door de *ſonde* niet te ontdekken, maar werd na den dood in de blaas, die in de liefch een breuk gemaakt had, gevonden.

Dewyl de blaas alleenlyk voor een gedeelte door 't *peritoneum* bekleed word, en dezelve zich tuſſchen dit vlies en de ſchuinfche buikſpier moet indringen, om door de opening in de pees te kunnen heengaan, zoo is 't klaar dat de blaasbreuk geen breukzak kan bezitten; en dat wanneer deze breuk met een *hübönöcele* vergezeld is, dat dan dat gedeelte van de blaas 't welk de blaasbreuk uitmaakt, tuſſchen den darmbreuk en de zaadſtreng moet leggen, te weten dat de darmbreuk voor of boven op de blaasbreuk moet gelegen zyn.

Een blaasbreuk kan zekerlyk een darmbreuk veroorzaken; want wanneer 'er zoo veel van de
de

de blaas door de opening van de pees der buikspier is doorgegaan dat het opperste en agterste gedeelte derzelve medegesleept word, dan moet het *peritoneum* 't welk dat gedeelte bekleed, noodwendig volgen en daar door op deze wyze een zak voortbrengen, in dewelken een stuk van den darm of van 't net kan nederzakken. Hier van daan de verschillende legging der beide breuken in een' en denzelfden lyder.

Deze soort van breuk is, versch zynde, gemaklyk in te brengen, en kan, gelyk alle andere, door een gepasten breukband ingehouden worden; doch is deze breuk verouderd, of van eene aanmerklyke grootte, dan kan de lyder zonder 't gezwel op te ligten, en 't *scrotum* te drukken, zyn water niet ontlasten; de buitenste oppervlakte van de blaas is als dan met het celagtig vlies samengebakken of aangegroeit, en de lyder moet zich met een opschortband vergenoegen.

Indien deze breuk met een *bubonocoele* gepaart gaat, en de heekkundige *operatie* vereischt, dan moet men zorgvuldig letten dat men niet in plaats van den breukzak de blaas, welke altoos agter den zak gelegen is, opensnyde. Deze breuk kan ook door onoplettende voor een *hydrocele* aanzien, en als zoodanig behandelt worden, waar uit groot, en zelfs doodlyk nadeel kan voortspuiten.

DE RTIENDE AFDEELING.

MANIEREN OM DE VOLSTREKTE OF
RADICALE GENEZING TE WEGE TE
BRENGEN.

In de eerste afdeeling dezer Verhandeling heb ik gezegd, dat de middelen welken 'er tot het verkrygen eener volstrekte zoo wel als in staat houdende genezing in 't werk gesteld worden, naauwkeurig dezelfde zyn, en dat de uitslag van veele omstandigheden afhing, welke een' Heelmeeester nog voorzien, nog bestieren konde; namentlyk de jaren van den lyder, den ouderdom van 't gebrek, de dikte des breukzaks, de wydte van de ringen of openingen der buikspieren.

Zy welke de historie van dit gebrek kennen, zullen zich mooglyk over deze stelling verwonderen, en daar door bewogen worden te gelooven, 't geen ten allen tyden met zoo veel vertrouwen is staande gehouden, namentlyk dat 'er handelwyzen en geneesmiddelen zyn, door welken dit gebrek altoos volkomen kan genezen worden, en dat de Heelmeeesters, 't zy door achteloosheid zich hier van niet willen laten onderrichten, of uit halfterrigheid dezelve niet willen in 't werk stellen en ter uitvoer brengen. Indien een dezer beschuldigingen waar is, zoo moet het voorzeker de laatste zyn, vermits wy met zekerheid weten welke poogingen men ter genezing van dit gebrek heeft aangewend; en verdiende een dezer handelwyzen of geneesmiddelen, het goede getuigenis dat men van dezelve gegeven heeft, konde maar een derzelven veiliglyk ter uitvoer gebragt, of in 't algemeen met een' goeden uitslag in 't werk gesteld worden,

den, ik zoude dan ook ter behoorlyker plaatse daar van zekerlyk gewag gemaakt hebben: doch het is hier zoo verre van daan, dat men in tegendeel deze wyzen en middelen, hoe zeer dezelve door eenige weinige menschen ook geprezen mogen zyn, na eene herhaalde ondervinding tot een algemeene in 't werk stelling onbekwaam, en geheel kragteloos, of pynlyk en nadeelig bevonden heeft. Het grootste gedeelte, ja, byna alle de geenen die dezelve beproefd, of zich 'er aan onderworpen hebben, zyn ongenezen gebleven, of in de onderneming mishandeld en vermoord.

Verscheiden dezer handelwyzen zyn, wel is waar, door het gezag der ouden bekragtigd, en door veelen der oude Heelmeeesteren zelfs ter uitvoer gebragt: de voornaamste of aanmerkenswaardigste dezer handelwyzen zyn, de genezing door 't brandyzer; de geneeswys door brandmiddelen; die door wegneming van den *testiculus*; de gouden steek, de Koninklyke hechting; en de geneeswys door insnyding.

In *Avicenna*, *Albucasis*, *Paulus Aegineta*, *Fabritius ab Aquapendente*, *Guido de Cauliaco*, *Severinus*, *Theodoric*, *Rolandus*, *Wiseman*, en anderen, zal men de genezing door 't brandyzer vinden, dewelke geschied als volgt.

Na dat de lyder een' behoorlyken tyd met vasten en purgeren heeft doorgebragt, zoo laat men hem over end staan, om door middel van 't hoesten of niezen de darm zoo veel in de liesch te doen uitpuilen als mooglyk is, waar na deze plaats, en den omtrek dezer uitpuiling met inkt word afgeteekend. De lyder vervolgens op zyn rug gelegd zynde, moet men den darm wel ter deeg in den buik te rug brengen, en een gloei-

gloeijend yzer aanleggen, zoo verre zich de afgeteekende plaats uitstrekt. Om dit behoorlyk ter uitvoer te brengen, heeft men brandyzers van verschillende grootte en gedaantens uitgedagt; als ringwyze, eironde, cirkelsgewyze, gelyk de griekſche letter *Gamma*, &c. De Schryvers welke deze *operatie* beſchreven hebben, verſchillen zeer veel van elkanderen, niet alleen ten opzigte van de grootte en gedaante der brandyzeren, maar ook aangaande de diepte tot welke derzelver uitwerking moet doordringen. Sommige hebben voorgeſchreven de branding zoo dikwils te herhalen tot dat het *os pubis* bloot gemaakt is; andere willen wederom dat men alleen yk de huid door 't gloeijend yzer, en 't celagtig vlies, de breukzak en 't *peritoneum* &c. door herhaalde byt of korſtmakende middelen vernietige. Alle zeggen zy echter dat de afſchilfering van 't been (a) een noodzaaklyk gedeelte dezer handelwys uitmaakt. De korſt afgeſcheiden, en de afſchilfering geſchied zynde, moet de lyder een zeer ſtreng diët houden, gedurende de genezing op zyn rug blyven leggen, en voor een geruimen tyd een breukband dragen, ten einde eene nieuwe uitzakking der deelen belet en voorgekomen worde, aan dewelke hy niettegenſtaande al de pyn en al 't gevaar 't welk hy ondergaan heeft, ſteeds onderhevig is.

De

(a) *Albucasis* zegt, " *Et ſcias quod quando tu non conſequeris os cum cauterio, non conſert operatio tua.* "

Rolandus, Guido, Theodoric, &c. ſchryven voor het gloeijend yzer op dezelfde wyze te gebruiken.

Brunus zegt, " *Si non fuerit os conſecutum, in primâ vice, tunc itera cauterium vice aliâ, donec conſequeris; quia ſi non conſecutum fuerit os, cum cauterio, parum conſert operatio tua.* "

De geneeswys door brandmiddelen fchynt die door 't gloeiend yzer opgevolgt te zyn, en is door het grootfte gedeelte der bovengenoemden Schryveren, inzonderheid door *Guido*, *Severinus*, *Lanfranc*, *Paré*, *Theodoric*, *Scultetus*, &c. beschreven.

De lyder op zyn rûg geplaatst, en de deelen in den buik gebragt zynde, moet men een brandmiddel, op de huid, die de opening in de pees der buikspier bedekt, aanleggen, 't welk groot genoeg is om een korst omtrent ter grootte van een daalder voort te brengen.

Sommige laten deze korst van zelfs affcheiden, andere snyden dezelve door, en vernielen dan door herhaalde korstmakende middelen 't celagtig vlies, met zoo veel van den breukzak als 'er zonder belediging van de zaadftreng kan gefchieden. Om dit ter uitvoer te brengen, heeft men verfchillende foorten van bytende middelen; als deeg met *sublimatum* en *arsenicum* gemengd; de gebrande *stirpes brassicae*, de *tithymalus*; de *lapis infernalis* alleen, of met reuzel of met *opium* gemengd; het *oleum vitrioli*, en veele anderen naar de zinlykheid van den Heelmeeſter, gebruikt en aangelegt. Doch fchoon de handelwyzen eenigermaten van elkanderen verfchillen, zoo zyn zy echter alle ingerigt om 't zelfde einde te bereiken, namentlyk de huid en 't vetvlies 't welk het gezwel bedekt, nevens een gedeelte des breukzaks wegtenemen of te vernielen, en daar door zulk een lidteeken voort te brengen, 't welk door deszelfs ſtevigheid, en vaſtgroeijing aan 't been en de naburige deelen, een nieuwe uitzakking van 't net of van den darm zal voorkomen en beletten.

Het bloote verhaal van een dezer handelwyzen is genoegzaam om yder menschlievend of verftandig mensch af te fchrikken. De afkeer, welke 't gebruik van 't gloeiend yzer verzeld, moet, om niets van de verregaande onzekerheid hoe verre en hoe diep zich de korft zal uitftrekken te zeggen, noodwendig groot zyn; wel is waar dat de vrees voor de brandmiddelen minder is, doch de pyn die dezelve veroorzaken moet bykans zoo hevig zyn, en veel langer duuren.

De deelen welke moeten vernield worden, zyn, zoo als ik ftraks gezegd heb, de huid, 't vetvlies, een gedeelte des breukzaks, en 't beenvlies 't welk 't fchaambeek bekleed; en dit moet men ter uitvoer brengen zonder de zaadvaten, of de pees van de fchuinfche buikfpier te beleedigen.

Indien men de zaadvaten beledigt, dan moet 'er een ontftoken of kwalyk geftelde *testiculus* uit volgen; worden deze vaten vernield, dan beneemt men 't gebruik van den *testiculus*. Is de pees der fchuinfche buikfpier, 't zy door 't gloeiend yzer of door 't brandmiddel beledigd, dan moet men yslyke doode korften, een groote ontaarte en kwalyk geftelde zweer, en een hevige toevallige koorts verwagten, welke laafte sommigen ligchaamsgeftellen zeer veel nadeel zal toebrengen: en dat 'er dikwils aanmerklyk nadeel door deze handelwyzen werd toegebracht, kan uit de Schryveren zelven, welke deze handelwyze befchreven hebben, geleerd worden. (a)
In-

(a) Guido van de genezing door brandmiddelen fprekende, zegt, " *In quo summe cavendum est quod dominus sit de corrosivo; si enim indocte applicatur, febrim com-*
ii mo-

Indien 't schaambeene, door het gloeiend yzer, of door het korstmakend middel, word ontbloot, dan moet men sommige der te voren gemelde hachlyke gevolgen verwagten; en is dit been niet bloot gemaakt, dan zal men in zyn oogmerk te leur gesteld worden; te weten, de darm zal agter het lidteeken nederflippen, en den lyder in de noodzaaklykheid brengen om zoo wel een breukband te dragen, als of hy zich aan deze zoo pynlyke en gevaarlyke proefneming niet had onderworpen.

Was

„ *mover, & accidentia mala.* ” Dat groote pyn, zwelling der aambeyvaten, en ontsteking en zwelling van „ *scrotum*, dikwils de gevolgen dezer handelwyzen waren, kan dezelfde Schryver getuigen, welke van de wyze om 't brandmiddel aan te leggen sprekende, zegt, „ *Et ita continue fiat quousque caro miracis tota sit corrupta, usque ad Didymum quod cognoscitur per inflationem bursæ & testicularum.* ” En om om te weten of 't brandmiddel diep genoeg was doorgedrongen, geeft hy 't volgende kenteeken, „ *Quod cognoscetur per majorem tumorem testiculi, & per majorem dolorem dorsi & partium posteriorum.* ” Brunus zegt, „ *Et cave summâ diligentia, ne in hora cauterisationis exeat intestinum, & comburatur.* ” Lanfranc van de nadeelige uitwerkselen der korstmakende middelen in sommige lichaamsstellen sprekende, zegt, „ *Et sic multi spasmanantur, & spasmati subito moriuntur.* ” Fabritius ab Aquapendente zegt, „ *Que tamen chirurgiæ ut videtis, difficiles ad motum sunt, & inter subtilissimas haberi possunt; quo fit ut plerique patientes affectus perpetuo gestare quam his chirurgis submittere se vellent.* ” En op een andere plaats. „ *Quæ porro chirurgiæ vehementem dolorem asserunt & satis difficiles sunt.* ” In een woord, een yder die de moeite wil nemen om de oude Schryvers over dit onderwerp na te zien, zal uit hun verhaal zelve, genoegzaam leeren, met welke pyn, gevaar, en onvolkomenheid alle deze handelwyzen verzeld gaan.

Was het behoud des levens het doelwit dezer handelwyzen, dan zoude men nog iet tot derzelver verdediging' kunnen bybrengen; want een onzeker middel is buiten twyffel altoos boven de wanhoop zelve te verkiezen; doch het is hier dus niet gelegen: deze handelwyzen worden aangeprezen wanneer des lyders leven geen 't minste gevaar loopt, en zy zyn enklyk inge- rigt om hem het ongemak van een breukband te doen ontgaan; aan welk oogmerk zy zelden beantwoorden; want het is bekend, dat de darm, na 't gebruik van 't gloeiend yzer, de korstma- kende, en zelfs allé andere middelen, welke 'er tot eene *radicale* genezing, of om een gebroken lyder van den dood te redden, zyn voorgesteld, dat zeg ik den darm agter het lidteeken zal nederflippen, en een nieuwe lieschbreuk voort- brengen, dewelke door niets anders dan een breukband kan ingehouden worden.

De drie andere handelwyzen waar van de ou- den gebruik maakten om een *radicale* genezing voort te brengen, zyn, de goude steek, de Ko- ningklyke hechting, en de *castratio*.

De goude steek werd op de volgende wyze verricht. Het darmkanaal door buikopenende middelen gezuiverd, en de breuk ingebracht zyn- de, maakte men eene insnyding door de huid, en 't vetvlies tot op de zaadstreng. Deze insny- ding moest zoo groot wezen, dat de Heelmeeſter met zyn' vinger of met een haakje de gemelde streng konde opligten, en 'er een draad onder doorbrengen; deze draad wierd dusdanig toege- haald, dat dezelve de darm belette in den breuk- zak neder te flippen, doch zoo ſtyf niet dat de omloop des bloeds in den *testiculus* 'er door ver- hinderd of geheel belet wierd. Sommige Heel- meesters,

meesters verkozen een looden in plaats van een gouden, en anderen een zyden draad.

Mooglyk zal het wat onbeleefd schynen te zeggen, dat deze zoo wel als de volgende *operatie* voorgesteld, en ter uitvoer gebragt zyn, door lieden welken den waren aart en 't famenstel der deelen, waar op zy hunne *operationen* oefenden, nog 't gebrek zelven, voor welken zy zulk eene *operatie* voorschreven, weinig kenden; doch zy zouden immers anders nooit eene zoo bedrieglyke en onzekere wyze van behandeling hebben kunnen voorstellen; want indien men den draad, of wat ook om de zaadstreng gebragt word, niet styf tochaald, zal het uitzakken van den darm niet belet, en des de gansche *operatie*, hoe pynlyk en verdrietig dezelve ook zyn moge, volstrekt te vergeefs in 't werk gesteld worden; en haalt men den draad styf toe, zoo moet dezelve noodwendiglyk den omloop des bloeds door de zaadstreng belemmeren of verhinderen, en gebreken van deze vaten en den *testiculus* voortbrengen. (a)

De Koninglyke hechting werd op deze wyze volbragt: het darmkanaal gezuiverd, en 't uitgezakte gedeelte van den darm ingebragt zynde, maakte men eene insnyding, van de opening der buikspier af benedenwaarts, en omtrent twee duimen lang, waar door de zaadstreng ontbloot wierd. Wanneer de streng van 't vetvlies was afgescheiden, moest dezelve door een helper opgehouden worden, terwyl de Heelmeester, de insnyding van 't onderste tot aan 't bovenste gedeelte

(a) De byzondere wyzen om deze *operatie* te verrichten, kan men vinden in *Guido, Paré, Franco, Scultetus, Smaltzius, Purmannus, Nuck, &c.*

deelte door de bontwerkers hechting met een naalde en draad dusdanig toenaaide, dat de doorgefnevene kanten en 't vetvlies zich weder vereenigden, en de uitgang van den buik in 't *scrotum* daar door vernauwd wierd zonder de zaadvaten te beledigen.

Deze *operatie* is door veelen der oude Schryveren met eenige ligte veranderingen ten opzichte van de manier, en werktuigen, beschreven; doch in 't einde en oogmerk, komen zy alle overeen, en alle bewyzen zy dat deze Schryvers zich zeer onvolkomene en verkeerde denkbeelden van 't gebrek, en de beledigde deelen gemaakt hebben. (a)

De pyn en 't ongemak van den lyder moet, om de groote insnyding, zoo wel als de hechting, in deze *operatie* veel grooter zyn als in de voorgaande.

De insnyding zoo wel als de hechting moet in sommige ligchaamsgestellen zeer hachlyk, en in 't grootste gedeelte der gevallen, pynlyk, moeilyk en verdrietig zyn; men zoude zich niettemin aan deze omstandigheden kunnen onderwerpen, indien de genezing maar zeker was, het tegendeel van 't welke doorgaans gebeurd, gelijk de Schryvers zelve getuigen, welke deze handelwyzen beschryven en voorstellen, en die alle zonder onderscheid de lyders voorschryven langen tyd een breukband te dragen, na dat zy zoodanige *operatiën* hebben ondergaan.

Sommige Schryvers, welke dagten dat de hechting de pyn onnoodiglyk vermeerderde, hebben voorgeschreven de insnyding op dezelfde wyze

(a) *Paulus, Albucasis, Fab: ab Aquapend: Guido, Rolandus, Paré, Wiseman, &c. &c. &c.*

wyze te maken als of men de hechting wilde verrichten; doch in plaats van de kanten der wonde aan elkander te naaijen, de *membrana communis* zoo schoon als mooglyk is af te scheiden en uittesnyden, en de zweer dus te laten etteren en met vleesch vervullen. Dit alles verschild ten opzigte van de manier om de insnyding te verrichten, zoo wel als in 't voortbrengen eener *radicale* genezing, zoo weinig met die *operatie* voor een verstopte breuk, welke men *bubonocèle* noemt, dat men het wezenlyk als een en dezelfde handelwys kan beschouwen, en hoe bedrieglyk en onzeker die *operatie* is om dit einde uittewerken, is maar al te zeer bekend.

De Koningklyke hechting, en de gouden steek, waren beiden, dikwils verderflyk voor den *testiculus* in de oordeelkundigste handen, en in die der onkundigen was zulks doorgaans 't geval; want deze onkundig op wat wyze te volbrengen 't geen zy ondernomen hadden, en vindende het veel gemaklyker na de insnyding gemaakt te hebben, den *testiculus* uittesnyden, stelden zy dit doorgaans in 't werk.

Dit zyn de voornaamste handelwyzen door onze voorvaderen voorgesteld en ter uitvoer gebragt om een breuk volkomen of *radicaal* te genezen; men zal, wel is waar, in de Schryveren vinden, dat zy een weinig van elkanderen verschillen in de wyzen om dezelve ter uitvoer te brengen, doch zy hebben echter alle 't zelfde einde en oogmerk, namentlyk, door eene vereeniging van die deelen, door welke de breuk doorgaat, of veronderstelt werd door te gaan, een nieuwe uitzakking van den darm of 't net te beletten. Men zal ook, naar mate de voorsteller meer ontleedkundige kennis en menschlievenheid

bezit, deze handelwyzen meer of min zagter en op reden gegrond, bevinden, alle zyn zy niet-temin pynlyk, gevaarlyk, en doorgaans bedrieglyk, en daarom ook door alle de hedendaagfche Heelmeefters, die kundigheid, medelydenheid, of eerlykheid bezitten, ganschelyk aan een zyde gefteld en verworpen.

Nooit heeft eene ziekte zulk eene onafgebroken reeks van kwakzalveren opgeleverd als de breuken; zy welke maar de geringfte kennis in de Ontleed- of Heelkunde verkregen hebben, en in wien de menfchlievenheid niet zeer de overhand heeft, hebben één der voorgaande *operatien*, of iets dergelyks by der hand genomen; terwyl andere onkundiger of befchroomder, hunnen toevlugt tot het listiger bedrog van eigenaartige (*specific*) uitwendige geneesmiddelen genomen hebben.

De gefchiedeniffen van den Prioor *Cabriere*, de Schildknaap *Thomas Renton*, *Bowles*, Doctor *Klein Fantje*, &c. &c. &c. by *Dionis*, *Houston*, en andere Schryvers te vinden, kunnen den lezer een denkbeeld geven van de praktyk, en handelwyzen van fommigen der geenen welke zich aan 't hoofd van deze onvertzaagde voorwenders (*promifers*) bevonden hebben: en onze hedendaagfche kouranten leveren ons daaglyks een nog grooter getal op van kleinere handelaars (*lefferdealers*) in eigenaartige geneesmiddelen, en nieuw uitgedagte breukbanden, waar door het geld der armen en ligtgeloovigen word opgeflokt. Men onderwerpt zich, wel is waar, niet zoo dikwils nog zoo gereedlyk aan die kwakzalvers, welke met *operatien* voor den dag komen; doch ik wenfchte niet te kunnen zeggen, dat 'er in myn tyd zelf, meer dan één lyder is omgeko-

komen, door de pogingen die 'er gedaan zyn om 't karakter van foortgelyke *Operateurs* te ondersteunen, of voort te zetten; de armen zyn, het is waar, gelukkiglyk, aan dit soort van gevaar niet zoo zeer onderhevig, dewyl het deze kwakzalvers der moeite niet waardig is iemand te vermoorden, dan die onnoozel genoeg geweest is, om hen voor af ryklyk te betalen.

Dit is een onderwerp waar in 't menschedom zeer veel belang heeft, en over het welk genoeg zou kunnen gezegd worden; doch dewyl het deugdzame oogmerk om ongelukkige lyders te redden uit handen van hen, die niets te verliezen hebben, en wiens eenigste doelwit geld is, door sommige onzer Kunstgenooten in kwaadwilligheid, en arglistigheid zou kunnen misduid worden, zoo zal ik hier niet intreden, maar enkelyk afbreken met te wenschen, dat die geene welke vermogens genoeg bezitten om deze zaken (welke zoo zeer als eenige andere onder bereik van 't gezond verstand zyn) te beoordeelen, zich niet door de onbeschaamde voorwendsels van eenig kwakzalver, hoe ook genaamt, laten te leurstellen en bedriegen, maar dat zy hier, gelyk zy in veele andere gevallen gewoon zyn te doen, alles door de uitkomst laten beslissen. In 't kort, indien zy, welke ligtgeloovigheid genoeg bezitten om deze leugenagtige bedriegers te gelooven, en te vertrouwen alleenlyk de betaling wilden uitstellen tot dat zy hunne beloften volbragt hadden, dan zou het bedrog wel haast een einde hebben.

E I N D E.

R E.

REGISTER

DER

AFDEELINGEN.

VERHANDELING DER HOOFDWONDEN.

I. Over de Wonden en Kneuzingen des Hoofds in 't gemeen.	p. 1
II. Van de Kneuzingen des Hoofds.	12
III. — de Spleeten en eenvoudige Bekkенеelsbreuken.	46
IV. — de Bekkeneelsbreuken met indeuking.	80
V. — de Wonden der Hersenen en Hersenvliezen.	95
VI. — de uitstorting, en de schudding der Hersenen.	98

VERHANDELING OVER DE BREUKEN.

I. Over de Breuken in 't algemeen.	p. 113
II. — Breuken welken gemaklyk in te brengen, en met geene kwade toevallen vergezeld zyn.	143
III. — verouderde Breuken onbekwaam om ingebracht te kunnen worden.	148
IV. — geknelde of verftropte Breuken welke nog met de hand zyn in te brengen.	158
V. — verftropte Breuken welke de <i>operatie</i> volftrekt vereifchen.	169
VI. — Breuken met verfterving vergezeld.	196

VII.

REGISTER DER AFDEELINGEN.

VII.	Over de verfloppingen door den Breukzak veroorzaakt.	p. 207
VIII.	——— Lieftebreuken der Vrouwen.	211
IX.	——— Dyebreuken.	215
X.	——— <i>Hernia congenita</i> , of zangge- breken Breuk.	219
XI.	——— Navelbreuken.	225
XII.	——— Buikbreuken.	229
XIII.	——— volkomen of radicale gene- zing.	234

By den *Drukker* dezes zyn mede gedrukt en
te bekomen:

TISSOT, Raadgeving vóór de gezondheid van
den gemeenen man, vertaald en naar de ge-
steldheit van ons land geschikt door L. BIK-
KER, Med. Doctor, en Lid van de Hollandsche
Maatschappy der Wetenschappen. *Tweede druk.*

R. WHYTT, Verhandeling over de Natuur,
Oorzaken en Genezing der *Zenuwziektens*, *Hypo-*
chondrie en *Vrysterziekte*, vermeerderd met
een vertoog over de oorzaken, welken de
Zenuwziektens in ons Land zoo gemeen, en
thans zoo veel gemeener dan voorheen maken;
door L. BIKKER, Med. Doctor en Lid van de
Hollandsche Maatschappy der Wetenschappen.

Twee Verhandelingen over de *CICUTA* of
DOLLE KERVEL, door A. STORCK.

Korte Verhandeling door voorbeelden gesterkt,
en in plaat verbeeld, nopens de nieuwe wyze
om de *Cataracta* te genezen, door G. TEN
HAFF, Meester in de Heelkonst te Rotter-
dam, Operateur van den Steen te Delft, en
Lid van de Hollandsche Maatschappy der We-
tenschappen.

GARENGEOT, over de Instrumenten der Heel-
kunde, met pl. 2 deelen.

Uitgelezen Heelkundige Verhandelingen en Waar-
nemingen omtrent de gebreken des Hoofds,
en byzonder der Oogen, 4 stukjes, met pl.

CHEYNE, proeve om lang en gezond te leven.

Als mede alle beste en nieuwste Genees- en
Heelkundige Werken.

